

**PERUSKOULUN TUKI TRANSNUORILLE JA -LAP-
SILLE**

Käytännön onnistumisia ja ongelmia

Laura Haikonen
Pro gradu
Sukupuolentutkimus
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Kevät 2020

Tiivistelmä – Abstract

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Sukupuolentutkimuksen maisteriohjelma	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Sukupuolentutkimus			
Tekijä – Författare – Author Laura Haikonen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Peruskoulun tuki transnuorille ja -lapsille. Käytännön onnistumisia ja ongelmia.			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Maaliskuu 2020	
		Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 66+5	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkielman tavoitteena oli selvittää, kuinka peruskoulussa on onnistuttu tukemaan translapsia ja -nuoria sekä tuomaan näkyviin niitä tapoja, joilla peruskoulussa voidaan tukea myös jatkossa heitä. Translasten ja -nuorten vanhemmat ovat kokeneet tarvetta saada opettajille ajantasaista tietoa translasten ja -nuorten huomioimisesta peruskoulussa ja siitä, kuinka translapsia ja -nuoria voitaisiin tukea koulussa parhaalla mahdollisella tavalla. Tutkielman kirjoitushetkellä ei ole olemassa valtakunnallisia suosituksia tai virallista ohjeistusta kouluihin translasten ja -nuorten koulupolun tukemisesta konkreettisin keinoin.</p> <p>Tutkielmaani varten pyysin translasten ja -nuorten vanhempia vastaamaan sähköiseen kyselylomakkeeseen, kuinka peruskoulussa on tuettu heidän lapsiaan ja nuoriaan. Kyselyyn vastasi 23 vanhempaa. Yksi vastauksista oli asiaton. Hyödyntämistäni 22 vastauksesta kahdeksan vastaajan nuori oli yläkouluikäinen ja 14 vastaajan lapsi oli alakoulussa. Tarkastelen tutkielmani tuloksia Foucault'n (1975) vallananalyysin kautta sekä cis- ja heteronormatiivisuuden vaikutuksia translasten ja -nuorten vanhempien kokemuksiin koulun antamasta tuesta heidän lapsilleen ja nuorilleen.</p> <p>Translasten ja -nuorten huomioiminen peruskouluissa on pääosin onnistunutta tutkielmani tulosten perusteella. Huolestuttavaa kuitenkin on se, että osa opettajista oli loukannut tai mitätöinyt lapsen tai nuoren sukupuolikokemuksen ja tasa-arvolain tavoitteet jäivät toteutumatta. Tutkielmani tuloksista kävi ilmi, että noin 36 % vastaajien lapsista koki, ettei heidän sukupuolikokemuksensa tullut nähtyä koulussa. Joidenkin opettajien asenteet ja tietotaito sukupuolivähemmistöjen kohtaamisesta eivät olleet tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslain mukaisia. Erityinen huomio aineistostani oli, että translapsia ja -nuoria tukevat käytänteet ovat mahdollisia toteuttaa ilmaiseksi tai hyvin pienellä taloudellisella panostuksella.</p> <p>Sukupuolivähemmistöjen huomioiminen ja tasa-arvoisen sekä yhdenvertaisen koulupolun mahdollistaminen kouluissa on jäänyt tutkielmani perusteella osittain toteutumatta. Tutkielmani perusteella voidaan todeta, että translapset ja -nuoret saavat epätasa-arvoista kohtelua koulussa riippuen koulusta ja opettajasta. Yhtenäistä linjaa sukupuolivähemmistöjen huomioimiseen kouluissa ei vielä ole. Opettajien ja muun henkilökunnan akateemiseen tutkimukseen pohjaavalle koulutukselle on selkeästi tarvetta. Myös asennekasvatusta ja tietoisuuden lisäämistä sukupuolen moninaisuudesta tarvitaan. Normikriittistä työtä on tehtävä järjestelmällisesti, jotta cisnormatiiviset rakenteet saadaan näkyviksi ja niitä voidaan alkaa muuttamaan. Kouluterveyskyselyt 2017 ja 2019 tukevat tutkielmani tuloksia translasten ja -nuorten tuen tarpeesta peruskoulussa ja kertovat karua kieltä sukupuolivähemmistöön kuuluvien nuorten hyvinvoinnista.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords translapsi, transnuori, cis, sukupuolen moninaisuus, Foucault, peruskoulu, Kouluterveyskysely, kouluhyvinvointi			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
1.1	Aiempi tutkimus.....	6
2	TUTKIELMAN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	8
2.1	Valta koulumaailmassa	8
2.2	Intersektionaalisuuden huomioiminen aineistossani.....	10
2.3	Käsitteet.....	12
a.	Sukupuoli	12
b.	Cis-, trans ja muunsukupuolisuus.....	13
c.	Cis- ja heteronormatiivisuus.....	16
d.	Sukupuolidysforia	18
2.4	Translapset ja -nuoret teorian ja historiallisen tutkimuksen valossa.....	20
2.5	Translapset ja -nuoret koulussa.....	26
2.5.1	Kouluviihtyvyys ja kouluhyvinvointi.....	28
3	TUTKIMUKSEN METODINEN LÄHESTYMISTAPA JA AINEISTO	30
3.1	Aineiston hankinta.....	30
3.2	Aineiston kerääminen kyselylomakkeella.....	31
3.3	Kyselyssä käytetty termistö.....	31
3.4	Kyselylomakkeen rakenne	32
3.5	Aineiston läpikäyminen ja analyysiprosessi	33
3.6	Positio ja paikantuminen	34
3.7	Eettisyys	36
4	KUINKA PERUSKOULUSSA HUOMIOIDAAN SUKUPUOLEN MONINAISUUS? KYSELYTUTKIMUKSEN TULOKSET.....	38
4.1	Vastaajien taustatiedot.....	38
4.2	Koululiikunta.....	39
4.2.1	Koulu-uinti.....	40
4.3	Koulun tilat.....	41

4.3.1	Wc-tilat	41
4.3.2	Pukuhuoneet	42
4.4	Opettajien toiminta ja osaaminen	42
4.4.1	Sukupuolivähemmistöjen huomioiminen koulun tilaisuuksissa ja muussa opetuksessa	42
4.4.2	Kutsumanimen käyttö koulussa.....	43
4.4.3	Kiusaaminen ja opettajien asenteet.....	44
4.4.4	Opettajien tiedon puute.....	45
4.5	Lapsia ja nuoria koulussa tukeneet toimintatavat	46
4.6	Missä opettajat ja koulu olisivat voineet toimia toisin?	49
5	POHDINTA.....	51
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	57
7	KIRJALLISUUS	60

LIITE 1. Kyselylomake.

1 JOHDANTO

Translapsen ja -nuoren vanhemmat käyvät läpi arjessa monenlaisia tunteita, jotka liittyvät lapsen pärjäämiseen elämässä osana sosiaalisia yhteisöjä. Koulu on lapsen ja nuoren elämässä merkittävässä roolissa, sillä lapsi viettää merkittävän osan valveillaoloajastaan koulussa. Koulun kautta lapset ja nuoret pääsevät osaksi yhteiskuntaa ja sosiaaliset suhteet muodostuvat koulussa muiden vertaisten kesken. Kokemukset yhteenkuuluvuudesta muokkaavat käsitystä itsestä ja ne vaikuttavat usein jopa läpi elämän rakentaen pohjaa minäpystyvyyden tunteelle suhteissa muihin ihmisiin.

Translasten ja -nuorten vanhemmat ovat toivoneet opettajille suunnattua koulutusta, joka käsittelee translasten ja -nuorten tukemista koulussa. Opettajien toiminta on perustunut yksittäisten henkilöiden arvioinneille yksittäisissä tilanteissa, mutta mitään varsinaista ohjeistusta valtakunnallisesti tai kuntienkaan tasolla ei ole suunnattu opettajille sukupuolen moninaisuuden kohtaamisesta. Opettajankoulutuksessa ollaan heräämässä siihen, että tarvetta koulutukselle olisi jo Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa -hankkeen myötä (Lahelma 2011, 90), mutta tällä hetkellä työelämässä olevat opettajat ovat vaarassa jäädä siitä sivuun. Translasten ja -nuorten kohtaaminen koulumaailmassa jääkin siis paljon yksittäisen opettajan osaamisen ja kiinnostuksen varaan sekä saattaa lapset ja nuoret epätasa-arvoiseen asemaan. Sukupuolen moninaisuus on noussut muutamien viimevuosien aikana julkiseen keskusteluun, ja sen myötä tarve koulutukselle on tullut esiin (kts. Kouluterveyskysely 2017 ja 2019).

Tutkielmassani selvitän translasten ja -nuorten vanhempien kokemuksia peruskoulun antamasta tuesta heidän lapsilleen. Kerään niin positiivisia kuin negatiivisiakin kokemuksia kyselyssäni saadakseni mahdollisimman kattavan kuvan nykytilanteesta. Pro gradu -tutkielmani tarkoitus on tuoda opettajille tietoon niitä käytäntöjä, jotka ovat auttaneet translapsia ja -nuoria selviytymään kouluarjessa. Aineistoani varten pyysin vanhempia vastaamaan anonyymiin internetkyselyyn, josta koostin yhteenvedon ja analysoin tuloksia.

Tutkimuskysymykseni tutkielmassani ovat:

- Miten peruskoulussa voidaan tukea translasta tai -nuorta?

Alakysymyksenä pohdin,

- Millaiset käytännöt peruskoulussa edesauttavat/tukevat translasten ja -nuorten hyvinvointia?
- Millaisia ovat hyvät käytännöt koulussa translasten ja -nuorten kohtaamisessa?

Transihmisten oikeudet koskettavat perhepiiriäni, jonka myötä minulla on henkilökohtainen kosketus sukupuoltaan pohtivan ihmisen elämään ja arkipäivään. Olen itse cis-ihminen, enkä voi ikinä täysin tietää, millaista on elää itselle vieraalta tuntuvassa kehossa tai tulla sukupuolitetuksi väärin. En myöskään voi tietää, millaista on olla koulussa translapsi tai -nuori. Yrittän tutkielmani avulla kuitenkin ymmärtää, millaisia kokemuksia koulumaailmasta välittyy translusten ja -nuorten vanhemmille sekä pohtia vastausten ja tutkitun tiedon pohjalta, millaiset käytännöt voivat helpottaa lasten ja nuorten kouluarkea.

Tutkielmani teoreettinen lähestymistapa pohjaa Michel Foucaultin (1975) teoriaan vallasta ja yhteiskunnan normaalistavasta hegemoniasta. Foucault (1975) käsittelee normalisaatiota vallan ja rangaistuksien kautta. Otan tutkielmani teoriakatsaukseen mukaan myös Judith Butlerin (2008) teoretisoinnin sukupuolen performatiivisuudesta sekä pakkoheteroseksuaalisuudesta, joka lävistää yhteiskunnan kaikilla tasoilla.

1.1 Aiempi tutkimus

Translapsia koulun kontekstissa koskeva tutkimus on melko uusi ja kasvava ala ja tutkimusta on tehty esimerkiksi Irlannissa sekä Yhdysvalloissa. (Neary 2017, Meyer & Leonard 2017.) Opettajille suunnattuja oppaita translusten ja -nuorten kohtaamisesta kouluissa on julkaistu ainakin Isossa-Britanniassa¹ sekä Yhdysvalloissa².

Elisabeth Meyerin ja Bethy Leonardin (2017) haastattelututkimuksessa selvitettiin, kuinka opettajien tietotaitoa translusten kohtaamisesta tulisi lisätä konkreettisesti koulu- maailmassa. Tutkimuksessa nousi esiin kaksi tärkeää asiaa, joiden avulla tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta sekä opettajien osaamista voitaisiin parantaa. Nämä olivat trans- ja sukupuolirajoja ylittävien ihmisten näkyvyys sekä keskustelu sukupuolen moninaisuudesta. Näiden kahden pääteeman avulla muutos sukupuolivähemmistöjen positiivisesta huomioimisesta koulumaailmassa olisi mahdollista. Translusten näkyvyyttä kouluissa toivottiin enemmän ja lisää avoimuutta sukupuolen moninaisuudesta. Toisaalta kuitenkin eettiseksi kysymykseksi nousee yksittäisten lasten nostaminen yhteiskunnallisen muutoksen vetureiksi. Tutkimuksessakin nostettiin esiin haastateltujen opettajien huoli siitä, voiko yksittäisen lapsen harteille kasata ahdasmielisen yhteisön mahdollisia negatiivisia

¹ Allsorts Youth Project & Brighton & Hove City Council (2019) Trans Inclusion Schools Toolkit. Supporting trans & gender questioning children & young people in Schools/ Colleges

² Asaf Orr, Esq & Joel Baum, M.S (N.d.) Schools In Transition A Guide for Supporting Transgender Students in K-12 Schools

reaktioita, vaikka tavoitteena olisikin myöhemmin suvaitsemisen lisääntyminen. (Meyer & Leonardi 2017, 452.)

Suomessa sukupuolivähemmistöjä kouluissa tarkastelevia opinnäytetöitä on tehty parin viime vuoden aikana. Esimerkiksi Manne Lindenin (2019) pro gradu käsitteli sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden kokemuksia peruskoulun sukupuolikasvatuksesta. Tutkielman mukaan koulutusta tulisi lisätä sukupuolivähemmistöistä niin kouluille kuin opettajankoulutuslaitoksillekin. Tupu Ruuska (2019) taas tutki pro gradussaan lukiossa opiskelevien transnuorten kouluhyvinvointia Kouluterveyskyselyn 2017 pohjalta.

Marraskuussa 2018 julkaistiin Sini Helotien ja Miska Reimaluodon (2018) opinnäytetyö Metropolia ammattikorkeakoulussa, jossa tarkasteltiin translasten ja -nuorten vanhempien kokemuksia tuen saamisesta. Tutkimuksen fokus ei ollut koulussa vaan yleisesti vanhempien saamassa sekä toivomassa sosiaalisessa tuessa. Tutkimuksessa havaittiin, että vanhemmat kaipaavat enemmän tukea ja tietoa sosiaali- ja terveysalan ammattilaisilta lapsensa parhaaseen mahdolliseen hoitopolkuun ja tukemiseen arjen tilanteissa. (Helotie & Reimaluoto 2018.) Vanhempien tuki translapsille ja -nuorille on ensiarvoisen tärkeää. Vanhempien tuki lapsen sukupuoli-identiteetille vähentää tutkimuksen mukaan lapsen itsetuhtoisuutta huomattavasti. Transnuorten itsetuhtoisuus on tilastollisesti maailmalla kohonnut verrattuna nuoriin, jotka eivät kuulu sukupuolivähemmistöihin, mutta hyväksyvän kodin tuella itsemurhariski laskee 93 %. (Pyne 2014, 4.) Tämä on merkittävä osuus ja se antaa toivoa vanhemmille, jotka tukevat lapsiaan ja nuoriaan sukupuoli-identiteetin löytämisessä ja ilmentämisessä. Yhteiskunnan tuen lisääminen translasten ja -nuorten vanhemmille lisää välillisesti lasten ja nuorten hyvinvointia sekä voi laskea heidän itsemurhariskiään.

Kouluikäisen lapsen ja nuoren vanhemman saama tuki koulun henkilökunnalta voi lisätä vanhemman voimavaroja ja helpottaa vähemmistöstressiä. Kouluissa työskentelee opettajien lisäksi terveydenhoitajia, kuraattoreita, psykologeja sekä muita aikuisia, joiden tietotaidon lisääminen transsukupuolisen lapsen kohtaamisesta tukisi perheitä ja voisi vähentää myös vanhempien kokemaa huolta lapsen koulussa pärjäämisestä.

2 TUTKIELMAN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkielmani aineiston tulkintaan käytetty teoreettinen lähtökohta mukailee Michel Foucault'n (1975) teoriaa vallasta koulumaailmassa ja auktoriteettien käyttämää valtaan opettajan ja oppilaan välisessä suhteessa.

2.1 Valta koulumaailmassa

Opettajan valta ja auktoriteettiasema suhteessa oppilaaseen on legitimoitu yhteiskunnan opettajalle antamassa velvoitteessa kasvattaa ja opettaa tulevia yhteiskunnan jäseniä toimimaan itsenäisesti ja hyödyttämään samalla yhteisöään. Koulun yhdeksi tärkeimmäksi tehtäväksi katsottiin jo koulun alkuajoista lähtien sosiaalistava ja yhdenmukaistava yhteiskuntarauhaa säilyttävä toiminta (Varto 2005, 198). Opettaja toisin sanoen normalistaa oppilaat ja ohjaa heitä saavuttamaan yhteiskunnallisesti hyväksytyyn normatiivisen olemisen ja tulevaisuuden. (Foucault 1975, 249.) Kasvatukseen sisältyy kuitenkin paradoksi: kuinka kasvattaa yksilöstä itsenäinen toimija, kun kasvatusta tapahtuu ulkoapäin ohjaamalla ja olettamalla yksilön noudattavan ja ylipäänsä haluavan noudattaa auktoriteetin luomia sääntöjä?

Koulussa sääntöjen noudattaminen on oletusarvo ja sääntöihin liittyy olennaisesti kuri. Kuri on vallan muoto, jolla pyritään saavuttamaan haluttu päämäärä kasvatuksessa. Koulussa kurin avulla oppilaat pyritään saamaan tottelemaan ja noudattamaan sääntöjä; kurinpidolla siis ylläpidetään järjestystä. Yhteiskunnasta on muotoutunut kurinpitoyhteiskunta, josta koulu ei ole irrallaan, vaan osa järjestelmää. (Foucault 1975, 294, 297–298, 307.)

Kurinpitotoimet eivät ole vastavuoroisia, tasa-arvoisia suhteita ihmisten välillä. Kurinpidossa suhde on alisteinen ja osapuolten eriarvoisuus on olennainen osa kurinpidollista suhdetta. Kurinpitotoimet ovat vastaoikeudellisia tekoja, jolloin ne tuottavat ja ylläpitävät hierarkkisia eroja ja epätasa-arvoisia suhteita. Niiden avulla pidetään valvontaa yllä ja luokitellaan yksilöt normaalistavan mittapuun mukaan, jolloin ihmiset voidaan asettaa keskinäiseen arvojärjestykseen. (Foucault 1975, 304–305.) Normaalina pidetty olemisen tapa voi kuitenkin olla hyvin kapea, jolloin sitä rikkovat yksilöt saattavat joutua normaalistamisen kohteeksi. Normalistamisen ei tarvitse olla tietoista tai harkittua instituutioiden toimintaa, vaan kirjoittamattomat säännöt ja muiden ihmisten olemisen tapa ohjaavat oikeansuuntaiseen ja toivottuun käyttäytymiseen.

Yhteiskunnan kurinpitotoimia perustellaan niiden tarpeellisuudella. Ilman niitä yhteiskunnan tasapaino järkkyyisi. Paradoksaalista kyllä, itse asiassa kurinpitotoimilla myös ylläpidetään yhteiskunnan epätasa-arvoisia ja -painoisia valtasuhteita. Kuitenkin yhteiskunnallinen kuri

koetaan tarpeelliseksi ja esimerkiksi niin poliiseille kuin opettajillekin on annettu velvollisuus puuttua ei-toivottuun tai epänormaaliin käyttäytymiseen kurinpidollisin toimintatavoin. Kurinpidon voidaan ajatella ohjaavan yksilöitä moraalisesti oikeaan suuntaan, mutta tosiasiallisesti kurinpidolliset keinot ja niiden tavoitteena olevat päämäärät ovat juridis-poliittisesti neuvoteltuja. (Foucault 1975, 306.)

Kuten Foucault (1975, 310) kirjoittaa, kasvatuspsykologian avulla yritettiin vähentää koulukurin ankaruutta ja nyt 2010-luvulla lapsille annetaan myös yhä enemmän mahdollisuuksia osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Kuri ja sen pyrkimys normalistaa oppilaat ei ole kuitenkaan kadonnut mihinkään. Kurin muoto on muuttunut ja pyrkimys saada yksilö toimimaan itseohjautuvasti yhteiskunnan normatiivisten sääntöjen mukaan on vallannut alaa pakokokeinoilta. Uusi itseohjautuva oppiminen on myös piilevä kurinpidollinen vallan muoto, vaikka sitä perustellaan oppilaan suuremmalla vapaudella. Oppilaat oppivat tarkastelemaan ja tarkkailemaan itse itseään, eli he sisäistävät normit. Tarkkailun alaisena oleminen on osa koulukuria, vaikka näennäisesti oppilaat saattavat näyttää toimivan autonomisesti ilman ulkoista ohjausta. (Foucault 1975, 307–311.)

Lapset ja nuoret opetetaan koulun kurinpidollisilla menetelmillä tai niiden uhalla sulautumaan yhteiskunnan normijärjestykseen. Kuria pitävällä on aina ylivalta kurin kohteena olevaan, jolloin kurin vastustaminen ja toisintekeminen hankaloituu. Jo tieto kurinpitotoimien mahdollisuudesta ja valvonnasta lisää vallan epäsuhtaa ja estää ei-toivottua käytöstä. (Foucault 1975, 304–306.)

Yksilön toivottu käytös pohjautuu ajatukselle siitä, millaiseksi kasvatettavat halutaan kasvattaa. Tähän vaikuttavat yhteiskunnan normit. Ne toimivat välineenä pyrittäessä kohti toivottunlaista käyttäytymistä. (Tomperi, Vuorikoski & Kiilakoski 2005, 7.) Kurinpidollisilla toimilla ja valvonnalla ylläpidetään normatiivista käytöstä (Foucault 1975, 306). Haasteensa tähän tuovat esimerkiksi ne lapset ja nuoret, jotka eivät noudata normeja olemuksellaan. Heteronormatiivisuus on edelleen osa koulujen arkipäivää ja sitä ylläpidetään jokapäiväisissä toiminnoissa. Valta ohjata lapsia ja nuoria toimimaan normatiivisesti kietoutuu cis-sukupuolisuuden ja heteroseksuaalisuuden odotukseen, mikä näkyy erityisesti koulujen seksuaalikasvatuksessa. (Lehtonen 2005, 69.) Sarah Ahmed (2018, 190) huomauttaa heteroseksuaalisten normien olevan rikottavissa, mutta silloin toisintekijä leimautuu tottelemattomaksi ja häntä saattaa odottaa sosiaalinen sanktio.

Lasten ja nuorten ohjaaminen toivottuun käyttäytymiseen yhteiskunnassa on usein hienovaraista eikä siihen välttämättä liity näkyvää kurinpitoa. Auktoriteetti ohjaa muita myös omalla käytöksellään ja olemisen tavallaan näkyvän kurinpidon ohella. Jos koulussa ei esiinny kriittistä

mallia heteronormatiivisuudelle, voidaan mielestäni perustellusti kysyä, miten heteronormatiivisuutta rikkovat lapset ja nuoret kokevat olemassaolonsa oikeutuksen ja kuuluvuutensa koulu-yhteisöön?

2.2 Intersektionaalisuuden huomioiminen aineistossani

Kaisa Ilmosta (kts. Ilmonen 2011, 4.) seuraten tutkin tutkielmassani teoriaan peilaten valtarakenteita intersektionaalisuuden käsitteen avulla. Intersektionaalisuuden käsitteen avulla voidaan tehdä näkyväksi valtarakenteita ja risteäviä eroja. Risteävien erojen kategoriat ovat tuotettuja, mutta silti ne vaikuttavat valtasuhteissa monella eri tavalla. Erityisesti epätasa-arvoisissa suhteissa nämä vaikutussuhteet näyttäytyvät kaikkein selvimmin.

Sukupuolen monimuotoisuus on työssäni osa intersektionaalisuutta. Sukupuoli on vain yksi osa-alue monen eri kategorian ohella, jotka määrittävät kokemuksia, mutta tutkielmassani huomioin sukupuolikokemuksen intersektionaalisesti. Kyselyni perusteella en pysty huomioimaan muita risteäviä eroja, jotka vaikuttavat tutkielmaani vastanneiden vanhempien lasten ja nuorten elämään.

Muuttuvat ja monimuotoiset identiteetit voidaan ymmärtää ja käsitteellistää intersektionaalisuuden lähestymistavan kautta. (Davis 2014, 18, 23.) Spade ja Willse (2016, 2) lähestyvät sukupuolta normatiivisuuden kautta. He käsittävät sukupuolen koostuvan normistoista, jotka muodostavat binäärin jaon sukupuolten välille. Näin ollen binäärinen sukupuoliero ei ole luonnollinen olotila vaan osa yhteiskunnallista rakennetta.

Intersektionaalinen queer-tutkimus kietoutuu Ilmosen (2011,6,12–13) mukaan postkolonialismiin. Tutkimuksen kietoutuminen länsimaiseen teoriaperinteeseen on haaste, joka pitää tiedostaa tutkimusta tehdessä ja siihen on hyvä suhtautua kriittisesti. Myös kategorioiden muodostamisella saatetaan toisintaa ja ylläpitää jo olemassa olevia valtasuhteita ja -rakenteita. Myös intersektionaalisuus -käsitteen pinnallinen käyttö on ollut toisinaan haasteellista. Vaarana saattaa olla, että pinnallisesti todetaan jonkin olevan intersektionaalisuutta, mutta todellisuudessa sitä ei huomioida syvällisesti tutkimuksessa. Myös tutkimuksen suhde elettyyn elämään täytyy huomioida, ettei intersektionaalisuus jää pelkäksi teorian tasoksi. Feministinen tutkimus kuten mikään muukaan tutkimus ei ole koskaan täysin vapaa ympäröivästä yhteiskunnasta ja politiikasta.

Kimberle Crenshaw (1989, 140–141) asettaisi marginalisoitujen kokemukset analyysin keskiöön, koska etuoikeutettujen ihmisten tekemä tutkimus marginalisoitujen ihmisten elämästä ei välttämättä tee näkyväksi marginalisoitujen ihmisten kokemaa syrjintää. Myöskään

teorioiden rakentaminen pelkästään valtapositionsa korkeammalla olevan tutkijan luoman käsitteistön varaan ei palvele marginalisoituja ihmisiä parhaalla mahdollisella tavalla, koska he itse eivät välttämättä hyödy tutkimuksesta.

Omassa tutkielmassani pyrin tuomaan esiin vähemmistön kokemuksia tutkimalla translasten ja -nuorten koulukokemuksia. Tiedolla voidaan parhaassa tapauksessa muuttaa lasten ja nuorten tulevia kouluvuosia. Tiedostan vähemmistön äänen esiintuomisen haasteen tutkielmassani, sillä valta-asetelma suhteessa tutkittaviin on hierarkkinen. Pyrin antamaan tilaa tutkittavien kokemuksille ja olemaan asettumatta heidän yläpuolelleen tutkijan positiosta huolimatta.

Ilmosen (2011) tapa lukea intersektionaalisuutta eroaa joiltain osin Jennifer Nashin (2013) intersektionaalisuuden määritelmästä. Hyödynnän tutkielmassani molempien määrittelyä intersektionaalisuudesta, sillä ne tukevat omalta osaltaan tutkielmani teoreettista lähestymistapaa.

Ilmosen (2011, 1–4) mukaan intersektionaalisuuden synty paikantuu angloamerikkalaiseen perinteeseen ja kulttuurin tutkimukseen, mutta ranskalaisella jälkistrukturalismilla on ollut siihen myös merkittävä vaikutus. Hänen mukaansa ”intersektionaalisuus on tutkimusnäkökulma, joka huomioi useiden valta-asetelmia ylläpitävien kategorioiden yhtäaikaisen toiminnan”. Intersektionaalisuus ei liity pelkästään rotukysymykseen tai etniseen taustaan vaan kaikkeen hegemoniaan, mikä tuottaa epätasa-arvoa. Intersektionaalisuuden avulla voidaan tarkastella, miten jokin kulttuurinen konteksti tuottaa ilmiöitä, jotka liittyvät epätasa-arvoon ja vallankäyttöön. Nash (2013, 5–6) puolestaan näkee intersektionaalisuuden kytkeytyvän identiteettikategorioihin. Intersektionaalisuuden avulla voidaan jo olemassa oleviin identiteettikategorioihin tuoda kompleksisuutta. Cooper (2016, 1–3) tuo esiin sen, kuinka vallan eri muodot patriarkaatista lähtien mahdollistavat erilaisia toimintatapoja ja vaikuttamisen keinoja eri ihmisryhmille. Toisten ryhmien toiminnan mahdollisuudet ovat olleet rajoitetumpia ja näiden epäkohtien poistaminen on ollut feministisen liikkeen toiminnan keskiössä koko olemassaolonsa ajan.

Transihmiset kokevat sukupuoleensa liittyvää vallankäyttöä ja ulossulkemista, mitkä ovat seurausta yhteiskunnan kaksinapaisesta käsityksestä sukupuolesta sekä patriarkaalisesta yhteiskuntajärjestyksestä. Transihmisten kokemuksia tutkittaessa on otettava huomioon heidän kokemansa vaihtelevat sironn muodot verrattuna perinteiseen sukupuolikysymykseen. Transihmisten kokemusta sukupuolestaan ei ole hyväksytty sellaisenaan feministisessä keskustelussa, vaan feminismiin sisällä on käyty keskustelua transkokemuksen oikeanlaisuudesta jopa transfobisessa hengessä. (Bettcher 2016, 1–2, 4–10.) Transihmisten

kokema syrjintä sekä mahdollisuudet elää omannäköistä elämää heijastelevat feministisen intersektionaalisuuden teorian keskeisiä kysymyksiä vallasta ja yksilöiden välisten erojen luomista mahdollisuuksista.

Intersektionaalisuus transtutkimuksessa on tärkeää Suomen kontekstissakin. Tutkijan oma positio suhteessa tutkittaviin täytyy tiedostaa. Valkoisuus sekä länsimaalaisuus saattavat huomaamatta ohjata tietynlaisiin tutkimuskysymyksiin ja oletuksiin tutkittavista. (Boellstorff & al., 2014, 423, 430.) Työssäni en ole huomionnut eri taustasta tulevien lasten ja nuorten eroja. Sosioekonomiset syyt sekä etninen tausta vaikuttavat transkokemuksen ohella kunkin yksilön todellisuuteen. Myös vanhempien tuen määrä ja lapsen hyväksyminen sellaisena kuin hän on, vaikuttavat lapsen kokemuksiin itsestään ja heijastuvat myös koulu- maailmaan. Muut terveydelliset seikat, kuten masennus, autismikirjon piirteet yms. vaikuttavat myös lasten koulukokemuksiin ja kaverisuhteisiin, mutta tässä tutkimuksessa en ole huomionnut niiden merkitystä. Tutkielmassani käsittelem lasten ja nuorten saamaa tukea peruskoulussa yleisellä tasolla.

2.3 Käsitteet

Seuraavaksi avaan työssäni käyttämäni keskeisimmät käsitteet sekä sen, kuinka määritän ne suhteessa omaan tutkielmaani. Käsitteen määrittelyille on olemassa erilaisia lähtökohtia, ja käsitteen määrittelyt vaihtuvat tutkimusparadigman mukaan, jolloin täysin objektiivista ymmärrystä kunkin käsitteen merkityksestä voi olla haastavaa löytää.

a. Sukupuoli

Sukupuolen käsitettä voidaan lähestyä erilaisista näkökulmista. Toisaalta sukupuoli voi olla kehollista, jolloin sukupuoli määritellään usein lääketieteellisesti, biologisten ominaisuuksien, kuten hormonijärjestelmän, kromosomien ja genitaalien mukaan. Toisaalta sukupuoli on myös jotain muuta. Judith Butler (2008, 79–80) esittää sukupuolen olevan performatiivista eli sukupuoli tuotetaan mukautumalla ja toistamalla kulttuurillisesti hyväksytyjä sukupuoleen liitettyjä sääntöjä. Sukupuoli on yhdistelmä biologiaa, sosiaalista sukupuolta ja seksuaalista halua toiseen sukupuoleen (Butler 2008, 76). Butler (2008, 54–56, 91) haastaa sukupuolten tiukan dikotomisen jaon biologisena tosiasiana. Sosiaalinen sukupuoli ei ole seurausta biologisesta sukupuolesta vaan sosiaalinen sukupuoli on osa sitä yhteiskunnallista toimintaa, jolla sukupuolten erot ja biologia luonnollistetaan. Sekä sosiaalinen että biologinen sukupuoli on joukko toistoja, joilla sukupuolta tuotetaan. Sukupuolta tuotetaan

performatiivisesti kielen ja kehon avulla ja siihen liittyy sukupuolitoiston pakottava valta, jota muotoilevat yhteiskunnalliset normit (Rossi 2017, 89).

Claire Ainsworth (2015, 288–291) avaa sukupuolta biologian näkökulmasta laajemmin kuin kahden binäärisen sukupuolen kautta. Binäärinen sukupuoli- jaottelu on yksinkertaistava käsitys sukupuolista ja myös biologit tunnistavat sukupuolet dikotomista jakoa moninmaisempaan, sillä geneettisesti sukupuolia on lukuisia erilaisia variaatioita. Ihminen voi näyttää ulkoisilta sukupuolitetoilta tunnusmerkeiltään selkeästi yhteen sukupuoleen kuululta, mutta hänellä saattaa olla toiselle sukupuolelle ominaisia solubiologisia piirteitä. Toisinaan ihmisellä voi olla molemmille sukupuolille ominaisia sukuelimiä tai kromosomeja.

b. Cis-, trans ja muunsukupuolisuus

Cis-sukupuolisuudella viitataan ihmisiin, jotka identifioituvat syntymässä määriteltyyn sukupuoleensa. Cis-ihmiset voivat ilmaista sukupuoltaan monin eri tavoin, vaikka sukupuoli-identiteetti vastaa syntymässä määriteltyä. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2018) Cis-sukupuolisille kehittyy omaa kehoaan vastaava sukupuoli-identiteetti (Alanko 2014, 5). Cis-sukupuolen käsite otettiin laajemmin yleiseen käyttöön 1990-luvulla transsukupuolisuuden vastinpariksi. Cis-sukupuolinen pysyy normatiivisten sukupuolirajojen sisäpuolella, kun taas transsukupuoliset ihmiset ylittävät nämä rajat haastamalla sukupuolinormit. (Enke 2013, 234–235.)

Transsukupuolinen, englanniksi *transsexual*, on henkilö, joka kokee voimakasta halua tai tarvetta korjata syntymässä määriteltyä sukupuoltaan vastaamaan omaa kokemustaan. Tämä halu on kokoaikaista ja toiveena on korjata sukupuoli kokonaisvaltaisesti omaksi kokemukseen. Osa transsukupuolisista hakeutuu lääketieteellisiin hoitoihin korjatakseen kehoaan vastaamaan paremmin omaa kokemustaan, mutta osa ei välttämättä halua hoitoja tai haluaa vain osaa niistä, kuten esimerkiksi rintojenpoistoleikkauksen. Osa transsukupuolisista säilyttää syntymässä määritellyn sukupuolensa juridisena sukupuolenaan, kun taas osa haluaa korjata juridisen sukupuolimerkintänsä. (Stryker 2008, 18.)

Ruth Pearce (2018, 4, 19) käsittää termin *trans* kahdella tapaa ymmärrettäväksi. Toisaalta *trans* voi olla sateenvarjotermi erilaisille sukupuolen kokemuksille, mutta toisaalta sillä voidaan viitata kollektiiviseen sosiaaliseen liikehdintään, johon kuuluu akateeminen kenttä sekä aktivismi. Trans-termillä voidaan viitata henkilöön tai hänen ominaisuutensa, mutta myös tekemiseen verbinä. Sana *trans* pohjaa länsimaalaiseen kieleen ja ajatteluun ja sen pohjana ovat olleet diagnoosit ja identiteetit transsukupuolisuus, engl. *transsexual*, sekä transvestismi. Pearcen (2018, 19-20) mukaan trans-termin avulla voidaan määritellä niin

yksilöä, kuin kollektiivisia kokemuksia ja kehoja. Kielen kautta transukupuoliset elämät ovat tulleet nähdyiksi ja eläviksi.

Erona transsukupuolisuuteen termi *transgender* on uudempi ja se kattaa paremmin binääriä rikkovat sukupuolikokemukset. Transgender-termillä voidaan viitata kaikkiin sukupuolen kokemuksiin ja se ylittää perinteisen kaksinapaisen sukupuolikäsityksen normineen. Toisinaan transgender-sanalla viitataan vain niihin henkilöihin, jotka vastustavat määrittelyä syntymässä määritellyn sukupuolensa mukaiseksi tai eivät koe sitä omakseen, mutta laajemmassa merkityksessä transgender viittaa kaikkiin cis-sukupuolisuuden ylittäviin kokemuksiin. (Stryker 2008, 19.)

Transsukupuolisuus on käänös englanninkielisestä termistä *transgender*. Transsukupuolisuutta voidaan käyttää kuvaamaan sateenvarjotermiin tavoin erilaisia sukupuolen variaatioita ja kokemuksia. Toisaalta transgender-termi ei välttämättä ole tarpeeksi kattava kuvaamaan kaikkia sukupuolen variaatioita, jolloin vastaavasti voidaan käyttää käsitettä *trans**, jonka voidaan ajatella olevan laajempi termi kattamaan kaikki sukupuolen erilaiset variaatiot. (Bettcher 2016, 2–3, Kondelin 2017, 20.) Aiemmin Suomessa käytetty termi transseksuaalisuus on alun perin käänösvirhe englannin sanasta *transsexual*. Sana *sexual* voi viitata sekä seksuaalisuuteen että sukupuoleen tilanteen mukaan, mutta transsukupuolisuus liittyy sukupuoleen eikä seksuaalisuuteen, joten transseksuaali -nimitystä ei enää Suomessa ole tarkoituksenmukaista käyttää. (Suhonen 2007, 54.) Ihminen ei välttämättä itse käytä itsestään termiä transsukupuolinen, vaikka hänet on voitu ulkoapäin määrittellä transsukupuolisuuden kattokäsitteen alle. Tässä työssäni käytän kattokäsitteenä transsukupuolisuutta ja viittaan *translapsilla* ja *-nuorilla* sukupuolen kokemusten ja ilmentämisen variaatioihin, jotka eivät noudata perinteistä binääristä sukupuolijakoa.

Osa tutkijoista (esim. Kelso 2015) käyttää käsitettä sukupuolen moninaisuus kuvaamaan vain trans- ja muunsukupuolisia henkilöitä, kun taas laajemmassa merkityksessä voidaan ajatella, että kaikki sukupuolen variaatiot voidaan lukea sukupuolen moninaisuuden alle, myös yleisin cis-sukupuolisuus. Sukupuolen moninaisuus on mielestäni terminä hieinan harhaanjohtava ja haastava, jos sillä viitataan vain transihmisiin. Olen perustellut tarkemmin luvussa 3.3, miksi olen kuitenkin päätenyt käyttämään em. termiä kyselyssäni.

Muunsukupuolisuudella tarkoitetaan yleensä henkilöä, joka ei koe olevansa yksiselitteisesti nainen tai mies. Hän voi kokea olevansa sukupuoleton, sukupuolirajat ylittävä tai esimerkiksi useampaa sukupuolta. Muunsukupuolisuus-termin sijaan käytetään Suomessakin toisinaan termiä *transgender*, vaikka englannin kielessä tällä viitataan yleensä kaikkiin transihmisiin ja -kokemuksiin. (Kärnä, Uusi-Mäkelä & Mattila 2018.)

Akateemisessa transtutkimuksessa, jossa yhdistyy sukupuolentutkimus, sosiologia sekä politiikanteoria, kehitetään termistöä koko ajan ja kritiikkiä kohdistetaan myös oman alan sisällä käytettyihin termeihin. Haasteena onkin löytää sellainen termi, joka inklusiivisesti kattaisi kaikki transihmiset. Transgender-käsitettäkin on kritisoitu siitä, että se saattaa jättää osan marginaalissa olevista ihmisistä ulkopuolelle. (Alasuutari et al. 2017, 6.) Termistön muuttuminen ja jatkuva akateeminen kehittäminen on tuonut oman haasteensa tässä tutkielmassa käytetyille käsitteille, sillä ajankohtaisen ja validin käsitteistön löytäminen on edennyt samaa tahtia tutkielman kanssa. Suomen kielessä sekoitetaan toisinaan transtutkimuksen kohdalla akateeminen tutkimushaara ja lääketieteellinen diagnostiikka sekä tutkimus toisiinsa, mikä sekoittaa yhteisen termistön löytymistä entisestään.

Transsukupuolisuuden määritelmää voi lähestyä eri lähtökohdista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Tasa-arvo sanasto (2018) edustanee Suomen yhtä virallista linjaa samoin kuin Kotimaisten kielten keskuksen Kotuksen (2018) määritelmät, mutta Kotuksen määritelmään tulee mielestäni suhtautua varauksella.

Kotuksen (2018a) määritelmässä transsukupuolinen tarkoittaa henkilöä, joka kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Määritelmästä voi päätellä, että jako binääriseen kahteen sukupuoleen on edelleen vahvasti olemassa määritelmän laatijoiden käsityksissä. Transsukupuolisuuden määritelmä on hyvin suppea jättäen ulkopuolelle muut sukupuolen variaatiot. Muunsukupuolinen on Kotuksen (2018b) määritelmän mukaan henkilö, joka ei identifioitu yksiselitteisesti naiseksi tai mieheksi. Hakusanalla transgender ei löydy lainkaan määritelmää (Kotus 2018c). Kotimaisten kielten keskuksen sanastoa tulisi päivittää vastaamaan tämänhetkistä käsitystä sukupuolista ja niiden moninaisuudesta. Sukupuolen moninaisuuteen vihkiytymättömät saattavat pitää Kotimaisten kielten keskuksen määritelmää sukupuolen moninaisuudesta ainoana oikeana, vaikka akateemisessa maailmassa sukupuolten moninaisuuteen viitataan Kotuksen määritelmiä laajemmassa merkityksessä binäärin ulkopuolelle.

Terveiden- ja hyvinvoinnin laitoksen THL:n tasa-arvosanasto on Kotusta ajantasaisempi. Sanaston pohjana lienee käytetty ajantasaista tutkimusta, mikä vaikuttanee sanaston raikkauteen verrattuna Kotuksen (2018) määritelmiin. Sanastosta löytyy määritelmät niin transihmiselle kuin transsukupuolisuudelle ja muunsukupuolisuudelle. (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2018.)

Tasa-arvosanaston (2018) mukaan transihminen tarkoittaa henkilöä, jonka kokemus omasta sukupuolestaan eroaa hänelle syntymässä määritellystä. Transihmisiin kuuluvat transsukupuoliset, muunsukupuoliset sekä transvestiitit.

Tutkielmassani käytän termiä transihminen tai translapsi ja -nuori kattamaan kaikki sukupuolen moninaisuuden variaatiot cis-henkilöitä ja intersukupuolisia lukuun ottamatta. Omassa työssäni viitataan transsukupuolisuudella ja transihmisyydellä niihin lapsiin ja nuoriin, joiden sukupuolikokemus ylittää perinteisen kaksinapaisen sukupuolijaon, vaikka kyselyssä käytin termiä sukupuoleltaan moninainen.

c. Cis- ja heteronormatiivisuus

Cis-normatiivisuudessa sukupuolia ajatellaan olevan vain kaksi toisilleen vastakkaista, jolloin ihmiset jakautuvat naisiin ja miehiin, tyttöihin ja poikiin. Tätä kutsutaan binääriseksi sukupuolijaotteluksi, joka aloitetaan jo synnytyssairaalassa antamalla henkilötunnus sukupuolen ulkoisen määrittelyn perusteella. Sukupuolen ajatellaan olevan luonnollinen, biologiaan ja anatomiaan pohjaava. Ihmisiltä myös odotetaan normatiivista sukupuolenmukaista käytöstä. Kulttuurillisesti ihmisiä ohjataan toivottuun käytökseen ja tästä eroava käytös saatetaan kokea yhteiskuntarauhaa häiritseväksi. (Lehtonen 2003, 30; Lehtonen 2018, 124.)

Cis-normatiivisuudessa on kysymys systemaattisesta autoritäärisestä kulttuurisesta järjestyksestä yhteiskunnassa, jossa toiset kehot ja sukupuolet ovat toivotumpia ja etuoikeutempia (Pearce 2018, 43). Kaikkien ihmisten oletetaan kuuluvan kaksinapaiseen sukupuolijärjestelmään yksiselitteisesti fysiologisten piirteiden perusteella, joita ilmennetään kulttuurisesti sovituin tunnusmerkein. Näitä ovat esimerkiksi naisten ja tyttöjen pitkät hiukset ja rinnat sekä vastaavasti poikien ja miesten lyhyet hiukset. Sukupuolet luonnollistetaan oletusten ja kulttuurillisten merkitysten perusteella kahdeksi toisilleen vastakkaiseksi sukupuoleksi. (Sudenkaarne 2018, 205-206.) Yhteiskunnan rakenteet perustuvat oletukselle kahdesta sukupuolesta. Esimerkiksi avioliittoinstituutio oli pitkään sallittu vain kahden eri sukupuolen välillä, kunnes Suomen avioliittolakiä muokattiin sukupuolineutraaliksi, jolloin laista poistettiin naiseen ja mieheen viittaavat sanat. Laki astui voimaan 1.3.2017. (Avioliittolaki 234/1929 1§.) Vaikka Avioliittolakiä (234/1929) muokattiin sukupuolineutraaliksi, se ei kuitenkaan poistanut haasteita sukupuolen juridisen korjaamisen osalta. Suomen translaki (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002) tuntee käsitteen sukupuolen korjaamisesta vastakkaiseen sukupuoleen, mikä osaltaan vahvistaa cis-normatiivista yhteiskuntakäsitystä. Ihminen voi Suomessa kuulua juridisesti vain jompaankumpaan kahdesta vastakkaisesta sukupuolesta. Sukupuolenkorjausprosessissa yksilön täytyy todistaa lisääntymiskyvyttömyytensä sekä toimittaa lääketieteellinen selvitys siitä, että hän kokee kuuluvansa pysyvästi vastakkaiseen sukupuoleen. Suomen laki ei tunne tilannetta, jossa

ihminen voisi kuulua samanaikaisesti molempiin sukupuoliin tai antaa mahdollisuutta valita sukupuolekseen jotain muuta vaihtoehtoa binäärisen jaon ulkopuolelta.

Heteronormatiivisuudella viitataan usein oletukseen ihmisten heteroseksuaalisuudesta ja yhteiskunnan rakentumisesta heteroseksuaalisen järjestyksen ympärille. Romanttinen ja seksuaalinen kiinnostus kohdistuu ensisijaisesti vastakkaiseen sukupuoleen. (Lehtonen 2003, 30; Lehtonen 2018, 124.) Heteronormatiivisuus on johdettu cis-normatiivisesta ajattelusta, jolloin heteroseksuaalinen kiinnostus on luonnollinen jatkumo kahdesta vastakkaisesta sukupuolesta. Yhteiskunnallisen järjestyksen muotoutuminen heteronormien mukaan voidaan oikeuttaa hetero- ja cis-normatiivisen olettamuksen perusteella. (Sudenkaarne 2018, 206.) Heteronormatiivisuus tuottaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten lisäksi haasteita myös cis-ihmisille sekä heteroille. Heteronormatiivisuus rajaa kaikkien ihmisten sukupuolen ilmaisua, jolloin rajoja rikkova saattaa kohdata kyseenalaistusta venyttäessään sukupuolinormia. (Lehtonen 2018, 124–125.)

Jukka Lehtosen (2003, 32) mukaan heteronormatiivisuuden käsitteellä voidaan tutkia seksuaalisuuden ohessa myös sukupuolta. Tämän määritelmän perusteella heteronormatiivisuuden käsite on relevantti tutkielmassani, jolloin voin laajentaa sitä sukupuolitietun kouluarjen tarkasteluun. On kuitenkin huomattava, että tarkasteltaessa sukupuolta heteronormatiivisuus-käsitteen avulla, on oltava tarkkana, ettei sukupuoleen liittyvä valta näyttäydy ainoastaan seksuaalisuuden kautta.

Butler (2008) käyttää pakkoheteroseksuaalisuuden käsitettä, joka voidaan liittää myös suomalaiseen yhteiskuntaan sekä kouluinstituutioon. Butler (2008, 76–77) määrittelee pakkoheteroseksuaalisuuden heteroseksuaalisen halun kautta, jolloin jako kahteen sukupuoleen luo heteroseksuaalisen toiminnan käytänteet yhteiskuntaan ja lisää kummankin sukupuolen halua toista kohtaan lujittaen sen biologista ja sosiaalista perustaa. Sosiaalinen sukupuoli heijastaa yksilön halua ja on kausaalinen jatkumo biologisesta sukupuolesta. Institutionaalinen heteroseksuaalisuus perustuu sukupuolten kaksinapaisuuteen ja edellyttää toimimaan heteroseksuaalisuuden kautta määrittäneiden normien mukaan.

Monique Wittig (1992, 22–23) esittää ajatuksen heteroseksuaalisesta sosiaalisesta järjestyksestä, joka tuottaa oppia sukupuolten eroista. Yhteiskunnassa käytetty kieli ja diskursit pakottavat käyttämään heteroseksuaalisuuden termejä, jolloin niitä käyttämällä uusinnetaan ja tuotetaan valta-asetelmaa, mikä liittyy heteroseksuaalisuuteen sekä naisten alistaiseen asemaan suhteessa mieheen.

Sosiaalinen sopimus on Wittigin (1992, 42–43) mukaan ääneen lausumattomia sääntöjä, joita yhteiskunnan jäsenet osaavat noudattaa. Esimerkki tästä on heteroseksuaalinen

sosiaalinen sopimus. Heteroseksuaalisuus on kirjoittamaton instituutio, johon koko yhteiskunta nojaa. Tämä luo yhteiskunnan hierarkiaa, jossa heteroseksuaalisuus on korkeammalla verrattuna muihin seksuaalisuuden tai sukupuolisuuden muotoihin. Tästä seuraa yhteiskunnallinen pakkoheteroseksuaalisuus.

d. Sukupuolidysforia

Sukupuolidysforia tarkoittaa trans- tai muunsukupuolisten henkilöiden kokemia negatiivisia tai epämiellyttäviä tunteita ja ajatuksia omaa kehoaan kohtaan. Jos keho ei vastaa ihmisen omaa kokemusta sukupuolestaan, tämä saattaa aiheuttaa joillekin sukupuolidysforiaa. Sukupuolidysforia on kehollinen kokemus, mutta myös mielensisäinen sekä sosiaalinen kokemus. Sukupuolidysforia voidaan diagnosoida ja sitä voidaan hoitaa yksilöllisesti. (World Professional Association for Transgender Health 2012, 4-5.) Osa ihmisistä toivoo lääketieteellistä apua kirurgisesti ja/tai hormonaalisesti sukupuolen korjaamiseksi vastaamaan omaa kokemusta. Lapsilla sukupuolidysforiaa ei hoideta lainkaan kirurgisesti eikä hormonaalisesti ennen murrosiän alkamista. Ennen kaikkea on tärkeää huomioida, ettei sukupuolidysforia ole mielenterveyden häiriö. (Parekh 2016.) Sukupuolidysforiaan viittaa myös käsite sosiaalinen dysforia. Sillä tarkoitetaan sukupuoleen liittyvää ahdistusta, mikä herää sosiaalisissa tilanteissa. Väärinsukupuolittaminen saattaa aiheuttaa kokemuksen itsen ohittamisesta ja näkymättömäksi tekemisestä. (HUS Mielenterveystalo 2020.)

Sukupuolidysforiaa ja sukupuolen epäsovinnasta ilmentämistä saatetaan pitää synonyymeina, vaikka niillä viitataan eri asioihin. Sukupuolen epäsovinnainen ilmentäminen, englanniksi *gender nonconformativity*, viittaa yksilön sellaiseen toimintaan ja käytökseen, joka ei rajoitu kulttuurissa yleisesti tietylle sukupuolelle ominaisina pidettyihin ominaisuuksiin, kuten vaatetukseen tai rooliin, vaan henkilö voi ilmentää esimerkiksi sukupuoli-identiteettiään juridisen sukupuolensa normeja rikkoen. (Coleman et al. 2012, 7.) Kaikki sukupuolinormeja rikkovat eivät koe sukupuolidysforiaa, jossa oma keho tai jotkut sen osat aiheuttavat ahdistusta tai epämukavaa oloa. Osa sukupuoltaan normeista poiketen ilmaisevista saattaa kokea myös sukupuolidysforiaa jossain elämänsä vaiheessa. (Coleman et al. 2012, 7.)

Suomen kielessä käytetään sekä kehoristiriidan, kehodysforian, sosiaalisen dysforian että sukupuolidysforian käsitteitä. Kehoristiriita sekä kehodysforia viittaavat joidenkin transihmisten kokemaan tunteeseen siitä, että keho ei vastaa omaa sukupuolikokemusta. Kehoristiriita sekä kehodysforia viittaavat kehon sukupuolitettujen piirteiden ja sukupuolikokemuksen väliseen ristiriitaan. Sosiaalinen dysforia viittaa muiden ihmisten sosiaalisesti

tekemiin tulkintoihin henkilön sukupuolesta, kuten esimerkiksi väärin sukupuolittamiseen. Toisaalta jakoa kehodysforiaan ja sosiaaliseen dysforiaan on kritisoitu jaosta sisäiseen ja ulkoiseen dysforiaan. Tällä on viitattu kehodysforian sisäsyntyisyyteen ja sosiaaliseen dysforiaan, joka on ihmisen ulkopuolelta tullutta. Tällainen jako saattaa transkokemukset eriarvoiseen asemaan ja sen seurauksena saatetaan kyseenalaistaa henkilön oikeanlainen transkokemus. Myöskään kehon ja sosiaalisten kokemusten erottelu ei ole yksiselitteistä, sillä kehodysforia ja sosiaalinen dysforia ovat osittain limittäisiä. Dysforiaa voivat aiheuttaa esimerkiksi julkiset sukupuolitetut tilat kuten pukuhuoneet ja wc-tilat, jolloin esimerkiksi vaatteiden vaihtaminen sukupuolitetussa tilassa saattaa aiheuttaa kehodysforiaa. Dysforia on kehollinen kokemus, mikä aiheuttaa kehollisia tunteita, joita voidaan verrata jopa kroonisen kivun tunteisiin. (Kondelin 2017, 22–23, 26–28.)

Kehodysforia eli kehoristiriita saattaa kuulua transihmisten elämään vaihtelevilla voimakkuuksilla ja tasoilla. Kehodysforialla tarkoitetaan tilaa, jossa henkilö kokee kehonsa ja kokemansa sukupuolen välillä ristiriitaa. Kehodysforian voimakkuus voi vaihdella eri yksilöiden välillä. Kehodysforia on pitkään jatkunutta ja voimakasta ahdistusta omasta kehostaan. Sitä lievempää voi olla omasta kehosta johtuva epämukavuus. Transsukupuolisuuden diagnosoimisen apuna saatetaan käyttää erilaisia mittareita, joiden avulla yritetään erottaa kehodysforian voimakkuuden perusteella ne, jotka kokevat vahvaa dysforiaa ja ovat lääketeollisuuden avun tarpeessa. (Steensma et al. 2013a, 42.) Toisaalta dysforia voi ilmetä osittaisena, muuttavana tai vaihtelevana, jolloin dysforia nähdään moninaisena eikä sitä voida yksiselitteisesti kategorioida (Vähäpassi 2017, 56).

Kehoon liittyvä dysforia ei liity pelkästään ihmisen genitaalisiin vaan yhtäläillä muunkin sukupuolitetuihin kehon osiin. Kondelinin (2017, 26–27) tutkimuksessa joka toinen vastaaja nimesi jonkin muun sukupuolitetun kehon osan kuin genitaalit, mikä aiheutti kehodysforiaa. Näitä olivat mm. lantio, rinnat, kasvojen piirteet sekä kehon koko ja muoto.

Kehodysforia voi ilmetä myös lapsilla. Sosiaalisen transition avulla lasten kokemaa psyykkistä oireilua voidaan merkittävästi vähentää ja tutkimuksen mukaan ne lapset, jotka saivat perheeltään tukea identiteetilleen ja olivat sosiaalisesti transitioituneita omaksi kokemaansa sukupuoleen, eivät kokeneet cis-lapsia enempää masentuneisuutta tai ahdistusta. (Olson et al. 2015, 1,5.)

Sukupuolidysforiasta voi seurata sellaisten tilanteiden välttelyä, mitkä voivat aiheuttaa dysforiaa. Tämä voi johtaa esimerkiksi koulun lopettamiseen, työpaikkojen hakematta jättämisiin, harrastusten lopettamiseen tai sosiaalisten tilanteiden välttelyyn. Transihmiset kokevat tutkimusten mukaan syrjintää niin kouluissa, työpaikoilla kuin terveydenhoidon

piirissäkin. Syrjintä yhdessä sukupuolidysforian kanssa lisää transihmisten riskiä joutua si-
vuun yhteiskunnasta. Erityisessä riskissä syrjinnälle ovat transihmiset, jotka kokevat mo-
ninkertaista syrjintää myös esimerkiksi vammaisuuden, etnisen taustansa tai uskonnon
vuoksi. (Lepola 2018, 18-21.) Sukupuolidysforia saattaa johtaa transihmisten joutumiseen
yhteiskunnan marginaaliin, jos he joutuvat välttelemään sosiaalisia tilanteita suojautuak-
seen dysforian kokemuksilta. Tämän vuoksi myös kouluissa on tehtävä työtä translasten ja
-nuorten dysforiakokemusten minimoimiseksi, jotta ulkopuolisuuden kokemukset eivät oh-
jaa heidän tulevaisuuden valintojaan ja elämäänsä.

2.4 Translapset ja -nuoret teorian ja historiallisen tutkimuksen valossa

Tutkielmassani käytän käsitettä translapsi ja -nuori koskemaan niitä lapsia ja nuoria, jotka poh-
tivat sukupuoltaan tai kokevat olevansa sukupuoleltaan jotain muuta, kuin yksiselitteisesti syn-
tymässä määriteltyjä. Tällä käsitteellä tarkoitan työssäni myös lasta ja nuorta, jonka sukupuolen
kokemus eroaa perinteisestä binääristä tyttö/poika jaosta. Trans-termin alle mahtuvat niin trans-
sukupuolisuus, muunsukupuolisuus, transvestisuus sekä sukupuolen ilmentäminen binäärisen
sukupuolijaon haastaen. Lapsen kohdalla hänelle tulee taata kasvurauha, eikä hänen identiteet-
tiään voi määrittellä ulkopuolelta. Lapsuudessa koettu kuuluminen johonkin muuhun kuin syn-
tymässä määriteltyyn sukupuoleen saattaa jatkua aikuisikään saakka tai muuttua. Eri tutkimus-
ten mukaan (mm. Steensma et al. 2013a ja 2013b) suurin osa translapsista kokee aikuisuuteen
mennessä kuuluvansa omaan syntymässä määriteltyyn sukupuoleensa. Näitä tutkimuksia on
kuitenkin syytä tarkastella kriittisesti, sillä tutkimuksessa tutkittavia ei ole eroteltu varsinaisesti
translapsista tai kehodysforiaa kokeneista suhteessa niihin lapsiin, jotka haastavat binääriä ja-
koa vain leikeissään tai pukeutumisessaan. Näissä tutkimuksissa ne lapset, jotka kokevat kuu-
luvansa muuhun kuin syntymässä määriteltyyn sukupuoleen olisi mielestäni pitänyt erottaa lap-
sista, jotka kokevat sukupuolensa syntymässä määritellyn sukupuolensa omakseen tutkimuksen
luotettavuuden vuoksi. Steensma et al. (2013b) mukaan ne lapset ja nuoret, jotka kokevat voi-
makasta varhaista kehodysforiaa, säilyttävät transkokemuksensa todennäköisemmin myöhem-
min elämässään. Toisaalta Riittakerttu Kaltiala-Heinon et al. (2017, 33) mukaan 80% prosenttia
lapsista, jotka täyttävät lapsuusiän sukupuoliristiriidan tunnusmerkit, kokevat nuoruuteen men-
nessä syntymässä määritellyn sukupuolensa omakseen. On syytä huomata, että tutkimuksia on
monenlaisia ja tutkittua tietoa tarvitaan lisää.

Transsukupuolisuuden historia kietoutuu läheisesti homoseksuaalisuuden historiaan.
Transsukupuolisuuden näkymättömyys on ollut esteenä monelta osin transhistorian

tutkimisessa, mutta tutustumalla homoseksuaalisuuden historiaan voidaan päästä transsukupuolisuuden historian jäljille.

Transsukupuolisuus, josta aiemmin käytettiin termiä transseksuaalisuus, nousi esiin alun perin intersukupuolisuuden ohessa, kun intersukupuolisuuteen alettiin kehittää hoitomuotoja (Karhu 2017, 45). Intersukupuolisuudella viitataan siihen, että henkilön sukupuolitetut piirteet eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset. Tällöin esimerkiksi kromosomit, sukuelimet tai hormonitoiminta voivat olla osittain tai kokonaan yhtä aikaa sekä nais- että miestyypillisiä. (Seta Sateenkaarisanasto 2020.)

Amerikkalainen seksologi Richard Green on yksi trans- ja homoseksuaalisten nuorten psykologisen tutkimuksen pioneereista (1987, 6, 9–12, 370). Hän aloitti pitkäaikaisen 15 vuotta kestäneen tutkimuksen tarkoituksenaan tutkia transsukupuolisten lapsuutta ja transsukupuolisuuden kehittymistä, mutta tutkimuksen edetessä hän muutti tutkimuskysymystään, sillä hän huomasi sekä homoseksuaalien miesten että transsukupuolisten (male-to-female, miehestä-naiseksi) lapsuudessa yhtäläisyyksiä. Hän tutki erityisesti feminiinisiä poikia, jotka rikkoivat sukupuolinormeja esimerkiksi pukeutumalla tyttöjen vaatteisiin, välttämällä perinteisiä rajuja leikkejä sekä valitsemalla mieluummin leikkiveroiksi tyttöjä poikien sijaan. Tutkimukseen ei valittu mukaan tyttöjä, sillä tutkijan näkemyksen mukaan tytöille oli tyyppillisempää rikkoa sukupuolinormeja, mutta he harvemmin osoittautuivat transsukupuolisiksi. Tämän ristiriidan Green tulkitsi olevan seurausta kulttuurisista arvoista.

Greenin (1987, 387–389) tutkimuksen mukaan toisen sukupuolen vaatteisiin pukeutuminen ei suoraan korreloinut myöhemmän homoseksuaalisuuden kanssa. Tutkituista pojista vain yksi osoittautui myöhemmin transsukupuoliseksi ja yksi transvestiitiksi. Feminiininen käytös johti transsukupuolisuutta tai transvestisuutta useammin homoseksuaalisuuteen aikuisuudessa. Green (1987, 388–389) kuitenkin esitti, että pojan feminiinisestä käytöksestä ei voida vetää suoraa johtopäätöksiä hänen myöhempään sukupuoliseen tai seksuaaliseen suuntautumiseensa. Hänen tutkimuksessaan aikuisissa homomiehissä oli enemmän feminiinisen lapsuuden eläneitä kuin heteromiehissä, mutta tähän saattoivat vaikuttaa muutkin seikat feminiinisyden ohella.

Kosofsky Sedwick (1991) esittää, että 1980-luvulla homoseksuaalisuuden rinnalle luotiin uusi diagnoosi, lapsuusajan sukupuoli-identiteetin häiriö, mikä oli periaatteessa sukupuolineutraali, mutta käytännössä diagnoosi annettiin tytöille ja pojille erilaisin perustein. Tytöille diagnoosi annettiin vain, jos he olivat anatomisesti miespuolisia. Pojille taas sama diagnoosi saatettiin asettaa jo halusta leikkiä perinteisiä tyttöjen leikkejä tai pukeutumisesta tyttöjen vaatteisiin. Feminiiniset pojat olivat osittain stigmatisoituja myös homoyhteisön sisällä. Feminiinisen pojan syntymekanismi oli tuolloisen ajattelun mukaan pojan sopeutumattomuus maskuliiniseen

maailmaan ja hänen ulossulkemisensa miesten taholta siitä. Terapioiden ääneen lausumaton tarkoitus oli sukupuolisen tai seksuaalisen poikkeavan käytöksen muuttaminen normaaliksi tai ainakin auttaa tukahduttamaan homoseksuaalisia tunteita. (Kosofsky Sedgwick 1991, 20–24.)

Lapsuuden sukupuoliristiriidan diagnosoiminen johti joidenkin kriitikoiden mielestä homoseksuaalisuuden patologisoimiseen. Diagnoosin yhtenä tavoitteena oli estää poikien tulevaisuus aikuisena homoseksuaalina, transsukupuolisena tai transvestiittina. Diagnoosin avulla oli mahdollista löytää ja tarjota eheyttäviä hoitoja erityisesti pojille, joiden sukupuolikokemukset tai käytös poikkesivat pojille odotetusta käyttäytymisestä. Huomionarvoista lapsuuden sukupuoliristiriidan diagnosoinnissa oli se, että hoidot ja diagnoosit koskivat lähes yksinomaan poikia ja vain harvoissa tapauksissa tyttöjä. Tyttöjen poikamaista käytöstä pidettiin normaalina kehitykseen kuuluvana vaiheena, joka todennäköisesti menisi ohitse itsestään. (Bryant 2006, 24–25.) Jack Halberstam (1999, 155–156) esittää, että poikamaisten tyttöjen käyttäytymistä siedettiin vain puberteettiin saakka, mutta sen jälkeen tyttöjen odotettiin mukautuvan heteronormiin. Bryantin (2006, 24–25) mukaan poikatyttöjen mahdollisuus kasvaa aikuisina lesboiksi tai transsukupuoliseksi oli kuitenkin huomionarvoinen mahdollisuus. Erilainen suhtautuminen tyttöjen ja poikien perinteistä sukupuoliroolia haastavaan käytökseen heijasteli maskuliinisuuden korkeampaa arvostusta suhteessa feminiinisyteen.

Transsukupuolisuuden historian kirjoituksessa ja tutkimisessa on esiintynyt haasteita. Ensimmäisenä haasteena on ollut transsukupuolisuuden käsitteen nuoruus. Vasta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa erotettiin transsukupuolisuus ja transvestismi homoseksuaalisuudesta. Tätä aiemmin näitä ilmiöitä oli käsitelty yhtenä ja samana ilmiönä. (Suhonen 2017, 53–54.) Transsukupuolisuuden historian tutkimiselle tuo haasteensa sen näkymättömyys ja nivoutuminen yhteen homoseksuaalisuuden historian kanssa.

Toinen haaste transhistorian näkymättömyydelle on sukupuolitunteen jako vastakkaiseen sukupuolitunteeseen, johon homoseksuaalit ja transihmiset niputettiin, sekä ”tavanomaisempi” heteroseksuaalinen sukupuolitunne. Lain kieltäessä homoseksuaalisuuden oli myös usein kiellettyä pukeutua vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin naamioitumisena. (Suhonen 2007, 56.)

Kolmantena haasteena voidaan pitää sitä, että homoseksuaalisuuden tutkimus on käsitelty transsukupuolisuutta osana homoseksuaalisuuden historiaa eikä transsukupuolisuutta ei ole tunnistettu omana kategorianaan. Myös se, että transsukupuolisuudelle ei ole ollut aiemmin termiä kuvaamaan kokemusta vastakkaisesta sukupuolitunteesta, on saattanut saada niin tutkittavat kuin tutkijatkin kuvaamaan ilmiötä binäärisistä lähtökohdista käsin, so. miesten vaatteisiin pukeutuneet naiset ja toisinpäin noudattivat heteroseksuaalista kaavaa käänteisesti. (Suhonen 2007, 55, 58–59.)

Translasten ja -nuorten hoitokäytäntö on vähitellen muuttunut yrityksistä muuttaa käytöstä toivotunlaiseksi, kohti lapsille ja nuorille suunnattua psykologista ja käytännön tukea, jonka avulla he voivat elää omannäköistä elämäänsä. (Bryant 2006, 35–36.) Yhteiskunnallinen keskustelu sukupuolionormeja rikkovista lapsista on kääntynyt häiriöstä kohti sukupuolen monimuotoisuutta. Translapsia ja -nuoria ei pyritä enää eheyttämään vaan tunnustetaan heidän kokemuksensa ja etsitään hoitokeinoja helpottamaan heidän oloaan eikä pyritä enää muuttamaan lapsen tai nuoren kokemusta normatiivisten sukupuoli-odotusten mukaiseksi. Tällä hetkellä vanhempia suositellaan pysymään avoimina lapsensa sukupuolikokemukselle ja pidättäytymään ilmaisemasta omia mieltymyksiään lapsen tulevaisuuden suhteen. (Pyne 2014, 1–3.)

Kokemus ristiriidasta syntymässä määriteltyn sukupuoleen voi ilmetä alle kouluikäisellä lapsella tai tulla esiin vasta murrosiän kynnyksellä. On ajateltu, että lapsuus on tärkeää aikaa sukupuoli-identiteetin kehittymisessä, vaikka identiteetti voi muuntua läpi elämän. Toisaalta on myös väitetty, että sukupuoli-identiteetti ei enää muuttuisi 10–13 ikävuoden jälkeen. (Huuska 2013, 50.) Lasten kohdalla ulkoapäin annettujen määritelmien kanssa on oltava sensitiivinen, sillä jokaisella ihmisellä on itsemääräämisoikeus omaan sukupuolen kokemukseensa liittyen. Lapsen lähipiiri voi arvailla lapsen kokemusta, mutta lapsen määritelmää itsestään tulee kunnioittaa. Lapsen tulevaa kasvusuuntaa ei voida varmasti tietää ja jatkuuko ylijäräinen sukupuoli-samaistuminen aikuisuuteen saakka. Tilastollisesti on todennäköisempää, että sukupuoli-erityyppillisen lapsuuden eläneet kokevat aikuisina olevansa homo, lesbo- tai biseksuaaleja. Viidesosa lapsista, jotka samastuvat vahvasti toiseen sukupuoleen, ovat tutkimusten mukaan aikuisina transsukupuolisia. On kuitenkin syytä huomata, että osa transihmisistä ja ei-heteroista ovat eläneet sukupuoli-erityyppillisen lapsuuden. (Huuska 2011, 226.)

Tony Kelso (2015) käyttää käsiteparia sukupuolen moninaisuus viitatessaan ei-binääreihin kokemuksiin. Hän määrittelee sukupuoleltaan moninaisen lapsen sellaiseksi, jonka kiinnostuksen kohteet niin verbaalisen kuin toiminnan tasolla eroavat hänen syntymässä määritellylle sukupuolelleen tyyppillisistä sukupuoleen kohdistuvista kulttuurisista oletuksista ja odotuksista. Kelson (2015) määritelmän problemaattisuus kilpistyy mielestäni sukupuolen kokemuksen määrittelyyn ulkoisen toiminnan kautta. Sukupuoleltaan moninaisen lapsen identiteetti saattaa heijastua ulospäin tekemisen kautta, mikä ei vastaa stereotyyppisesti ajateltuna hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen tyyppisiä toimintoja ja kiinnostuksen kohteita. Mielestäni sukupuolen kokemusta ei voida kuitenkaan lähteä määrittämään lapsen ulkoisen toiminnan kautta vaan vasta lapsen kyettyä ilmaisemaan kokemuksensa. Tämän jälkeen voidaan lapsen sukupuolen kokemusta lähteä kategorisoimaan, jos se koetaan yleensäkin tarpeelliseksi.

Alison Kaferin (2013, 7) poliittis-relaationaalinen malli esittelee teorian siitä, kuinka fyysisten vammojen lisäksi osalla ihmisistä voi olla vaikeuksia pärjätä yhteiskunnassa piilossa olevien haittaavien ominaisuuksien tai seikkojen vuoksi. Hän nostaa esiin ajatuksen, että pärjäämättömyys yhteiskunnassa ei välttämättä ole kiinni yksilöstä vaan se on itseasiassa yhteiskunnan tuottamaa. Kaikilla yksilöillä ei ole samoja lähtökohtia toimia yhdenvertaisina yhteiskunnassa, sillä kaikki yksilöt eivät vastaa yhteiskunnan sille itse asettamia normatiivisia odotuksia. Esimerkiksi psyykkinen sairaus voi vaikeuttaa pärjäämistä jokapäiväisessä elämässä tai valtavirrasta erottuva ulkonäkö voi haitata työnsaantia. Transihmisillä ei välttämättä ole fyysistä vammaa, joka rajoittaisi heidän osallistumistaan yhteiskunnalliseen elämään, mutta silti heidän voi olla vaikea päästä osallisiksi tasaveroisina toimijoina. Yhteiskunnan käsitykset hyvästä elämästä pitävät sisällään yksilön, joka käy työssä, perustaa perheen ja on mahdollisesti aktiivinen omassa yhteisössään. Transihmiset voivat saavuttaa nämä kaikki, mutta he eivät silti ole yhdenvertaisia cis-sukupuolisten kansalaisten kanssa, joiden ei ole tarvinnut perustella omaa olemassa oloaan ja ponnistella saavuttaakseen yhteiskunnallisesti arvostetun hyvän elämän edellytykset. Ympäristö itsessään asettaa rajoitteita osalle ihmisistä, jolloin tästä muodostuu ikään kuin paradoksi. Yhteiskunta vaatii ihmisiltä tiettyä toimintakykyä ja kun se ei toteudu, ei yksilö pysty toimimaan yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. (Kafer 2013, 7.) Koulu on osa yhteiskuntaa ja sen rakenteita ylläpitävä instituutio, jota voidaan lähestyä siitä näkökulmasta, että yhteiskunta on ongelma transihmisille, eivät transihmiset itsessään (Vähäpassi 2017, 52).

Normaaliuden mittarit kehitettiin Euroopassa 1800-luvun alussa, jolloin koettiin tarpeelliseksi tilastojen valossa määritellä, mikä on normaalia. Normaaliin, toimintakykyiseen yksilöön liitettiin kyky selviytyä yhteiskunnassa ja oleminen keskivertoyksilönä. (Foucault 1975, 248–249.) Normaaliuden ihanteeseen liitettiin myös kehollinen aspekti. Ableismi oli osa arkea normaalin ihanteen synnyn aikana, mutta ableismista emme ole päässeet vieläköän kokonaan eroon. (Ben-Moshe et al. 2012, 211–212.) Lyhyesti tiivistettynä ableismilla tarkoitetaan käsitystä kykenevästä kehosta, joka pystyy toimimaan yhteiskunnassa itsenäisesti täyttäen keholliset normatiiviset odotukset. Esimerkiksi vammaisen ja vammauton keho ovat toistensa vastakohtia, jolloin yhteiskunnallisesti toivottu vammauton keho on kykenevä ja tuottava (Goodley 2014, 21). Normaalin, tuottavan kehon mitta ei aina täyty transihmisilläkään. Heidän kehonsa eivät vastaa tavanomaisena pidetyn naisen ja miehen kehoa. Lääketieteelliset korjausprosessit resonoivat normaaliuden ihanteen kanssa, sillä transihmisiä hoidettaessa heidän kehonsa pyritään usein muokkaamaan mahdollisimman tavanomaisen miehen tai naisen näköisiksi. Tässä on kuitenkin huomioitava myös yksilön oma toive ja näkemys omasta kehostaan, eikä ulkopuolinen voi arvottaa kenenkään tekemää päätöstä omasta kehostaan.

Yhteiskunnassa normatiiviseen ihanteeseen kahdesta vastakkaisesta sukupuolesta liittyä lasten kohdalla läheisesti koulu. Koulujen liikuntatunnit ja pukuhuoneet aiheuttavat todennäköisemmin ahdistusta transihmisille kuin cis-henkilöille. Transihmisten kehot eivät välttämättä vastaa käsitystä oikeanlaisesta kehosta, jolloin osallistuminen fyysiseen toimintaan saattaa vaatia erityisjärjestelyjä. Transihmisten keho on tiettyssä mielessä stigmatisoitu, jolloin sen näyttäminen tai näkyminen on tabu (Stryker & Bettcher 2016, 12).

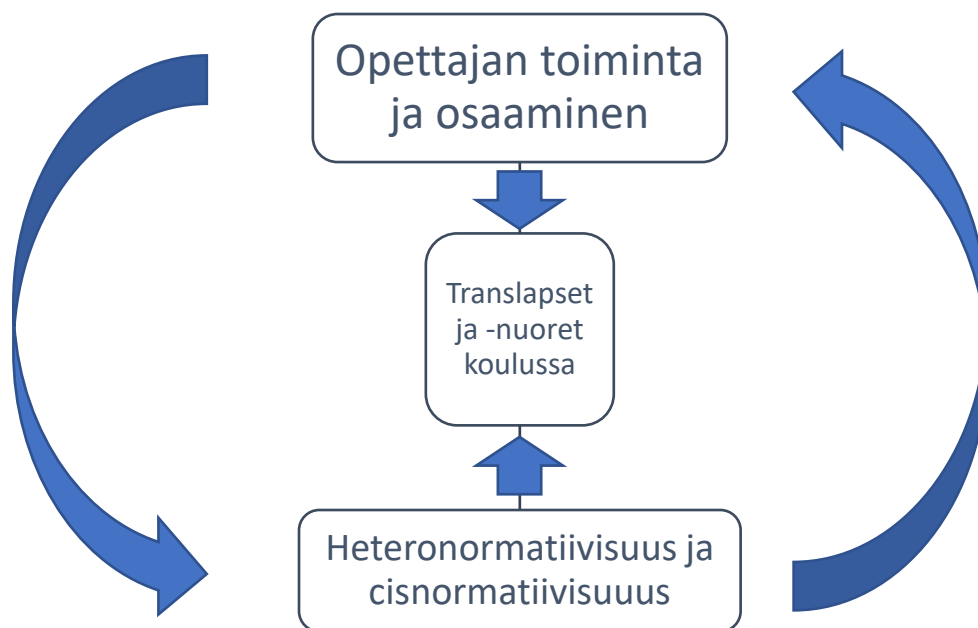
Vammaisten ihmisten tulevaisuutta pidetään usein ei-toivottuna. (Kafer 2013, 3.) Vammaisuuden ja transsukupuolisuuden tulevaisuuden näkemisessä toivottomana on jotain samaa. Molempia pidetään helposti tragedioina yksilön ja hänen lähipiirinsä elämässä suhteessa normatiivisiin odotuksiin hyvästä elämästä. Transsukupuolisen ihmisen tulevaisuudessa kohtaamia haasteita pidetään itsestänselvyytenä samaan tapaan kuin vammaisten ihmisten kohdalla. Kumpikaan ihmisryhmä ei voi elää normatiivista keskiluokkaista ydinperhe-elämää samoilla säännöillä kuin muut ihmiset, jolloin automaattisesti voidaan olettaa heidän tulevaisuutensa ja onnellisuutensa olevan uhattuna. Myös lasten kohdalla saatetaan ajatella, että translapsi tai -nuori tulee kohtaamaan haasteita tulevaisuudessaan, eikä hän voi elää keskiluokkaista ydinperheideaalia todeksi aikuisuudessaan. Transsukupuolisuus on saatettu nähdä patologisoituna, jolloin transsukupuolisuutta voi mielestäni perustellusti verrata vammaisuuteen. Vammaisuutta ja transsukupuolisuutta verratessa yhteistä on molempien ei-toivottavuus, jolloin transsukupuolisuuden biologista syntymekanismia etsittäessä saatetaan dystopisessa ajattelussa kallistua transsukupuolisten sikiöiden eliminointiin inhimillisen kärsimyksen nimissä, jos raskauden alussa tällainen seulonta olisi mahdollista.

Oli lapsen tai nuoren tulevaisuusuden käsitys omasta sukupuolestaan mikä tahansa, sitä ei voi varmuudella ennustaa. Pynen (2014, 3–5) mukaan lapsen tämänhetkistä kokemusta on kuunneltava ja tuettava hänen sukupuolikokemustaan. Lapsen on saatava ilmentää omaa identiteettiään. The World Professional Association for Transgender Health (2012, 12–14) on julkaissut hoitosuosituksia transnuorien ja -lapsien hoitoon liittyen. Terveystieteiden ammattilaisten tuki myös vanhemmille on lapsille ja nuorille tarjottavan tuen ohella tärkeää. Vanhemmille suositellaan tukea, jotta he voivat kannustaa ja tukea lapsensa myönteisen minäkuvan kehittymistä. Lapselle tai nuorelle tarjottavan psykoterapian tulisi lievittää kehodysforiaa ja auttaa häntä mahdollisissa psykososiaalisissa vaikeuksissa. Nykyään pidetään epäeettisenä sellaista terapiaa, jossa lapsen kokemusta sukupuolestaan pyritään muokkaamaan vastaamaan paremmin syntymässä määriteltyä sukupuolta. Tällaiset terapiat on todettu tehottomiksi ja jopa haitallisiksi.

2.5 Translapset ja -nuoret koulussa

Translasten ja -nuorten kouluarkeen vaikuttavat ennen kaikkea opettajien toiminta ja osaaminen sekä opettajien kautta välillisesti vaikuttava yhteiskunnan hetero- ja cisnormatiivisuus. Vertaissuhteet vaikuttavat lasten ja nuorten elämään, mutta tarkastelen vertaissuhteita vain siltä osin, kuinka koulussa mahdolliseen kiusaamiseen on puututtu tai kaverisuhteita tuettu. Olen tietoinen nykykeskustelusta, joka koskee sosiaalisen median vertaistukiryhmien mahdollisia hyötyjä ja haasteita transnuorille ja -lapsille, mutta rajaan sen vaikutusten huomioimisen pois tutkielmastani, sillä aihe vaatisi kokonaan oman tutkimuksensa. Kaaviossa 1. olen havainnollistanut opettajan vaikutusta translasten ja -nuorten kouluviihtyvyyteen. Opettajan toiminta ja osaaminen ovat yhteydessä yhteiskunnan cis- ja heteronormatiivisuuteen, mikä vaikuttaa suoraan tai välillisesti oppilaisiin.

Opettajan kompetenssia kohdata translapsia ja -nuoria on kansainvälisesti tutkittu viime vuosina jonkin verran, mutta vastaavaa tutkimusta en ole löytänyt Suomesta. Transnuorten kouluhyvinvointia on Suomessa tutkittu Kouluterveyskyselyssä (THL 2017 ja 2019), mutta akateemista tutkimusta aiheesta tarvitaan lisää.

Kaavio 1. Translapset ja -nuoret koulussa.

Sukupuolen huomioiminen kouluopetuksessa on siirtynyt tyttöjen ja poikien eroista yhä enemmän kohti sukupuolisensitiivistä tai sukupuolitietoista kasvatusotetta. Vielä 1800-luvulla

keskusteltiin tyttöjen ja poikien opettamisesta yhteisessä koulussa sekä tyttöjen ja poikien oppimisen eroista, mutta 2010-luvun Suomessa julkiseen keskusteluun nousevat tietyin väliajoin samantyyppiset teemat tyttöjen ja poikien oppimisen eroista. Joissakin muissa maissa, kuten esimerkiksi Britanniassa ja Irlannissa, sukupuolen mukainen erottelu kouluissa on edelleen arkipäivää. Osa kouluista on kokonaan varattu toiselle sukupuolelle ja osassa yhteiskouluista on sukupuolen mukaan jaettuja luokkia. (Jauhiainen 2009, 105, 108–111.) Suomessa sukupuolen mukaisista jaotteluista on pyritty pääsemään eroon kouluissa ja uusi opetussuunnitelma (OPS 2014) on ottanut tähän suuntaan askelia puuttamalla muun muassa käsityönopetuksen sukupuolistuneisiin käytäntöihin muuttamalla käsityönopetusta kohti monimateriaalista käsityönopetusta, jolloin perinteiset rajat tekstiili- ja teknisentyön välillä hämärtyvät. Tarkoitus on, että kaikki oppilaat tutustuvat niin pehmeisiin kuin koviin materiaaleihin. (Opetushallitus 2014, 270.)

Opettajan antamalla tuella ja myönteisellä esimerkillä on merkitystä translasten ja -nuorten koulussa viihtymiseen, sillä opettajat luovat toiminnallaan koulun asenneilmapiiriä. Opettajan asenteilla on merkitystä siinä, miten he suhtautuvat esimerkiksi niihin oppilaisiin, jotka tuovat esiin ihastuksen tunteensa samaan sukupuoleen. (Lehtonen 2003, 120–121, 123.) Uskon, että opettajien asenneilmapiirillä on merkitystä myös translasten ja -nuorten kohdalla ja siinä, kuinka avoimesti he uskaltavat tuoda esiin kokemuksensa kouluympäristössä. Opettajat voivat luoda myönteistä asenneilmapiiriä muun muassa puheellaan.

Lehtonen (2018, 129, 134–135) on tutkinut ei-heteroseksuaalisten sekä transnuorten koulutusvalintoja. Tutkimus painottuu peruskoulun jälkeisiin valintoihin ammatillisen ja lukiokoulutuksen välillä, mutta tutkimuksessa sivutaan nuorten peruskouluaikaisia kokemuksia heteronormatiivisuudesta ja kiusaamisesta. Suomessa sukupuolten välillä vahvasti segregoituneet ammattialat haastoivat transvastaajien koulutusvalintoja. Naisvaltaisilla aloilla saatetaan ajatella suhtautumisen sukupuolirajoja rikkovaan käyttäytymiseen olevan suvaitsevaisempaa ja alojen oletetut asenteet vaikuttavatkin tutkimuksen mukaan transnuorten uravalintoihin.

Juha Kilpiä (2011, 264–265) nostaa esiin opettajan roolin oppilaan kasvun tukemisessa omaan sukupuoleensa ja seksuaalisuuteensa. Hän näkee opettajan merkittävässä asemassa tämän tehdessä sukupuolen ja seksuaalisen moninaisuuden näkyväksi esimerkiksi ottamalla sen osaksi opetusta ja antaessaan luvan sen näyttämiseen luokkatilanteessa. Opettajan tehtävä on valmentaa oppilaita sallimaan monimuotoisuus niin itsessä kuin muissa. Kasvattaja on parhaimmillaan ohjaamassa lapsen ja nuoren kasvuprosessia sekä luomassa yhteisöstä turvallista tilaa olla oma itsensä. Turvallisen tilan luominen ja hyväksyvä inklusiivinen ilmapiiri on opettajan työn ydin, mikä koskettaa kaikkia oppilaita sukupuoleen katsomatta. Lehtosen (2003, 132–133)

mukaan opettaja joutuu toisaalta tasapainottelemaan oman ammatillisuutensa ja oppilaille tarjoamansa läheisyyden välillä. Opettajan tulee säilyttää tietty ammatillinen positio, mutta toisaalta oppilaille on hyvä osoittaa empatiaa, tukea ja olla vastaanottavainen heidän huolilleen.

Opettaja voi auttaa oppilaita tunnistamaan cis- ja heteronormatiivisuutta. Cis- ja heteronormatiivisuus ovat läsnä yhteiskunnan kaikilla tasoilla, mutta nuoret eivät välttämättä huomaa niiden olemassaoloa vaan tarvitsevat tunnistamiseen tukea ja ohjausta. Cis- ja heteronormatiivisuuden avaaminen auttaa kaikkia oppilaita tunnistamaan rakenteiden normatiivisuutta, mutta erityisesti tämä auttaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia lapsia ja nuoria, jolloin he voivat huomata yhteiskunnan problemaattisuuden suhteessa sukupuoleen ja ymmärtää osan kohtaamistaan haasteista olevan lähtöisin rakenteelliselta tasolta. (Kilpiä 2011, 267.) Näkymättömiin jääminen tuottaa tunteen omasta kelpaamattomuudesta ja vääränlaisesta ihmisyydestä. Cis- ja heteronormatiivisuuden näkyväksi tekeminen ja vähittäinenkin purkaminen ainakin sanojen tasolla pitäisi olla osa koulujen arkipäivää, jolloin normeihin sopimattomat kokevat olevansa hyväksytyjä eikä normien mukaan toimiminen ole itseisarvo.

2.5.1 Kouluviihtyvyys ja kouluhyvinvointi

Kouluhyvinvointi koostuu useista eri osista, jotka yhdessä muodostavat hyvinvoinnin kokonaisuuden. Anne Konun (2002, 43–44) mukaan kouluhyvinvointi koostuu koulun olosuhteista, sosiaalisista suhteista ja oppilaiden itsensä toteuttamisen mahdollisuuksista. Koulun olosuhteisiin kuuluvat niin fyysiset tilat kuin oppilaille tarjolla olevat palvelut. Sosiaalisten suhteiden merkitys lasten ja nuorten kouluhyvinvoinnille on merkittävä (Janhunen 2013, 28). Myöhempään syrjäytymisriskiin vaikuttavat olennaisesti lapsen ja nuoren kokemat sosioemotionaaliset vaikeudet, jotka näkyvät koulussakin oppilaan käsityksessä itsestä oppijana ja vastoinikäymisten sietämisenä. (Janhunen 2013, 28.)

Koululla ja opettajilla on lakisääteinen velvollisuus huolehtia oppilaiden turvallisesta opiskeluympäristöstä, jossa ehkäistään suunnitelmallisesti esimerkiksi syrjintää ja kiusaamista sukupuolen perusteella (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019, 44). Opettajan toiminnalla on merkittävä vaikutus lapsen ja nuoren kokemukseen koulusta. Opettajan negatiivinen suhtautuminen näkyy oppilaiden huonompana kiinnittymisenä ja tunteena kuulumisesta kouluyhteisöön. Negatiivinen suhtautuminen saattaa ilmetä esimerkiksi epäreiluna kohteluna tai avun epäämisinä. Opettajan antamalla tuella oppilaalle on kuitenkin selkeä yhteys kouluviihtyvyyteen ja -hyvinvointiin. (Janhunen 2013, 30.) Sukupuolivähemmistöön kuuluvalla lapsella ja nuorella ei siis ole yhdentekevää, miten opettaja suhtautuu

sukupuolivähemmistöihin. Opettajan tuella lapsen ja nuoren polkua koulun läpi voidaan helpottaa huomattavasti ja antaa kokemus kuulumisesta yhteisöön sen täysivaltaisena jäsenenä.

Katarina Alanko (2014, 26–27) on tutkinut sateenkaarinuorten, eli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien nuorten, kouluhyvinvointia. Hänen tutkimuksestaan käy ilmi, että sekä muut oppilaat että opettajat kiusaavat sateenkaarinuoria enemmän kuin muita oppilaita. Sateenkaarinuorten avoimuus omasta suuntautumisestaan on riippuvainen koulun ilmapiiristä ja suhtautumisesta sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin. Huomionarvoista on, että transnuorten tyytymättömyyden omaan terveyteensä ja sukupuolen ilmaisun mahdollisuuden välillä on yhteys. Ne nuoret, jotka eivät voi ilmaista sukupuoltaan, kokevat suurempaa tyytymättömyyttä terveydentilaansa kohtaan. (Alanko 2013, 35.)

3 TUTKIMUKSEN METODINEN LÄHESTYMISTAPA JA AINEISTO

3.1 Aineiston hankinta

Toteutin kyselyni Forms-kaavakkeella perinteisten vanhempien haastatteluiden sijaan. Tähän päädyin siksi, että kyselylomakkeen avulla minun oli mahdollista tavoittaa suurempi määrä vanhempia ympäri Suomea kuin haastattelujen kautta. Lomakkeen lopussa pyysin vanhempia halutessaan lähettämään ilmoittamaani sähköpostiosoitteeseen omat yhteystietonsa, jotta voisin tarvittaessa haastatella heitä työhöni. Jos lomakkeen avulla en olisi saanut tarpeeksi vastauksia, niin olisin tehnyt tarvittaessa muutaman kyselyä tukevan haastattelun. Sain yhteystiedot vain yhdeltä vanhemmalta, mutta lisähaastatteluille ei ollut lopulta tarvetta.

Lomakkeeseen pyysin vastauksia suljetun vanhempien vertaistukeen tarkoitetun Facebook-ryhmän kautta sekä Translasten ja -nuorten perheet -yhdistyksen sivuilleen välittämänä. Kyselylomaketta välitettiin myös Turun yliopiston Uniqueer-sähköpostilistalle, joka on akateemisten queer-tutkijoiden ylläpitämä sähköpostilista, sekä Trasek³ ry:n Facebook ja Instagram -tileillä. Lomakkeen linkkiä pyysin tarvittaessa jakamaan eteenpäin, jos joku tiesi kanavan, joka saattaisi tavoittaa tutkielmani kohderyhmää. Valitsin sosiaalisen median hyödyntämisen kyselytutkimuksen jakamisessa, sillä se lisää tutkitusti mahdollisten vastaajien määrää verrattuna kyselyn lähettämiseen sähköpostilla tai paperiversiona ja sen etuna on nopeus vastaajien tavoittamisessa (Valli & Perkkilä 2018, 118).

Translasten ja -nuorten vanhemmille suunnattuun suljettuun Facebook-ryhmään kuului kyselyn tekohetkellä vähän alle sata henkilöä ja lähes kaikki ryhmän jäsenet olivat sukupuoltaan epätyypillisesti ilmentävien lasten vanhempia. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus⁴ ohjaa heihin yhteyttä ottaneita vanhempia tähän vertaisryhmään ja ainakin aiemmin ryhmään kuului myös Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen työntekijöitä.

³ Trasek ry on trans- ja intersex-ihmisten rekisteröity potilasyhdistys. Kts. Trasek.fi.

⁴ Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus on Seta ry:n erillisyksikkö, joka on keskittynyt sukupuolen moninaisuuden kysymyksiin. Kts. Seta.fi.

3.2 Aineiston kerääminen kyselylomakkeella

Kyselyn avulla tein poikittaistutkimuksen, jossa tarkastellaan translasten ja -nuorten peruskoulussa saamaa tukea vanhempien näkökulmasta kyselyn hetkellä (Vastamäki & Valli 2018, 129). Vastaajat saivat kertoa kyselylomakkeessa myös lastensa ja nuortensa aiemmista koulukokemuksista.

Kyselyyn vastanneet saattavat olla valikoitunut joukko vanhempia, jotka ovat aktiivisia transasian tiimoilta muutoinkin (Kallinen, Pirskanen & Rautio 2015, 152). Näin ollen kyselyyn vastanneet vanhemmat eivät välttämättä edusta koko kohderyhmää. Sain vastauksia kyselyyn yhteensä 23 kappaletta. Yksi vastauksista oli asiaton, joten hylkäsin sen aineistotani.

Yhdessä vastauksessa nuori oli vastannut itse ja toisessa vastauksessa toivottiin nuorille mahdollisuutta kertoa itse omista kokemuksistaan. Mielestäni tämä olisi hyvin tärkeää sen vuoksi, että ihmiset itse voisivat kertoa omista kokemuksistaan ilman välikäsiä ja tulla kuulluksi. Pro gradu -työn laajuuden vuoksi kuitenkin päätin jättää vanhempien kyselyn lisänä lasten ja nuorten kyselyn pois, mikä olisi kuitenkin voinut tuoda paljon lisätietoa lasten ja nuorten omasta näkökulmasta heitä koskevasta asiasta.

3.3 Kyselyssä käytetty termistö

Valitsin käyttäväni kyselyssä sukupuolieltaan moninainen lapsi tai nuori -käsitettä. Tämän käsitteen valintaan liittyy haasteita, jotka tiedostin jo kyselyä tehdessä. Sainkin tämän käsitteen käytöstä myös kritiikkiä. Muita vaihtoehtoja sukupuolen moninaisuudelle olisi voinut olla translapsi tai -nuori, mitä käytän tutkielmassani, sukupuolivähemmistöön kuuluva lapsi tai nuori, sukupuoltaan pohtiva lapsi tai nuori sekä sukupuolieltaan ei-binäärinen lapsi tai nuori. Trans-käsitteen päätin hylätä kyselyssä, koska osa vanhemmista ei halua kategorioida lastaan trans- etuliitteen kautta. Joidenkin vanhempien näkemys trans-sanan merkityksestä saattaa liittyä vahvasti vain varmaan transsukupuolisuuteen eikä laajempaan käsitteen tulkintaan sateenvarjoterminä esimerkiksi trans- ja muunsukupuolisuudelle eri variaatioineen. Trans-käsitteen käyttö kyselyssä olisi saattanut vähentää vastaajia. Sukupuolivähemmistö-termin käyttö olisi voinut olla mahdollinen kyselyssäni. Toisaalta kuitenkin osa sosiaalisesti transitoituneista lapsista ja nuorista ei koe olevansa vähemmistöä vaan osa omaksi kokemaansa sukupuolta, mikä ei välttämättä ole sukupuolivähemmistö. Sosiaalisella transitiolla viitataan tutkielmassani tilanteeseen, jossa lapselle on mahdollistettu eläminen omaa sukupuoli-identiteettiään vastaavasti. Tällä hetkellä Suomen laki ei mahdollista alaikäisen lapsen tai nuoren juridisen

sukupuolen muuttamista (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002 §1). Myöskään sukupuoltaan pohtiva ei ole sopiva termi kuvamaan kaikkia peruskoulun oppilaita, sillä osa esimerkiksi yläkoululaisista on voinut tietää sukupuolensa jopa kymmenen vuoden ajan, jolloin sukupuoltaan pohtiva -termillä viittaaminen heihin olisi mielestäni väheksyvää heidän kokemustaan kohtaan. Myös ei-binäärinen on mielestäni huono määritelmä, sillä osa lapsista ja nuorista kokee olevansa hyvinkin binäärejä. Sosiaalisesti transitoitunut lapsi saattaa olla hyvinkin binääri toiminnassaan ja sukupuolen ilmaisussaan.

Lasten ja nuorten kohdalla määritelmä trans* saattaa olla ongelmallinen myös siitä syystä, että kaikki lapset eivät koe olevansa transihmisiä. Täysin toisessa sukupuolella elävä ja sosiaalisesti transitoitunut lapsi saattaa kokea olevansa täysin sitä sukupuolta, johon hän on sosiaalisesti transitoitunut. Myös osa vanhemmista ei halua määrittää lastaan transtermin alle, vaan puhuu esimerkiksi sukupuoltaan pohtivasta lapsesta. Transsukupuolisuuden patologisoitu historia saattaa vaikuttaa osaltaan kielteiseen suhtautumiseen transtermiä kohtaan ja tätä halutaan siksi välttää. Myös sosiaalisessa mediassa transihmisistä kielteiseen sävyyn käyty keskustelu sekä transaktivismi saattavat aiheuttaa vanhemmissa halua välttää käyttämästä transtermiä oman lapsen kohdalla. Vanhemmat saattavat myös pelätä muiden vanhempien tuomitsevia asenteita, sillä transsukupuolisuus ja aiemmin transseksuaalisuus on aikanaan virheellisesti ymmärretty tarkoittavan seksuaalista perversiota.

Kyselyä tehdessäni en voinut myöskään olettaa, että kaikilla vastaajilla olisi käsitteiden tasolla akateemista tietämystä, jolloin maanläheinen termi, jota osa vanhemmista itse myös käyttää, oli minusta toimivin. Toisinaan vanhemmat käyttävät sukupuoleltaan moninainen lapsi -termiä kuvaamaan lastaan, joka ei vielä itse määrittele sukupuoltaan tai lapsen sukupuolen määritelmät vaihtuvat. Näin ollen kompromissina valitsin termin sukupuoleltaan moninainen, mikä ei sekään ole täysin itseäni tyydyttävä käsite. Sukupuolen moninaisuuden kuuluu myös mm. cis-sukupuolisuus sekä intersukupuolisuus, jotka olin rajannut tutkielmani ulkopuolelle. Oletin, että vastaajiksi valikoituisi juuri translasten ja -nuorten vanhempia kyselyn jakelukanavien kautta.

3.4 Kyselylomakkeen rakenne

Kyselylomakkeeni rakensin Vallia (kts. Valli 2018, 94) mukailleen siten, että alussa kartoitin vastaajien taustatietoja. Kysymykset oli sijoitettu teemoittain ja kustakin aihealueesta kysymykset oli esitetty peräkkäin. Kyselyn keskivaiheilla olivat varsinaiset koulukokemuksia koskevat kysymykset ja lopussa oli annettu mahdollisuus kertoa muita asioita, joita vastaaja halusi mahdollisesti kertoa tai tuoda esiin.

Ennen kyselylomakkeen julkistamista pyysin erästä ennalta tuntemaani translapsen vanhempaa vastaamaan kyselyyn ja antamaan siitä palautetta. Joidenkin kysymysten kohdalla tarkensin ja yksinkertaistin sanamuotojani, jotta saisin vastauksia juuri niihin asioihin, joihin kysymyksellä yritin pyrkiä.

Lomakkeella suurin osa kysymyksistä oli avoimia, jolloin vastaajat saivat itse vastata ilman valmiita vastausvaihtoehtoja. Vallin (2018, 114) mukaan avointen kysymysten haaste on kuitenkin vastausten mahdollinen epätarkkuus tai pinnallisuus. Huomasin tämän saman ongelman joissakin kyselyni vastauksissa, jolloin vastauksesta ei valitettavasti saanut kaikkea mahdollista tietoa hyödynnettyä.

3.5 Aineiston läpikäyminen ja analyysiprosessi

Pyrin analyysissäni ymmärtämään vastaajien esiin tuomia kokemuksia peruskoulusta ja tekemään päätelmiä heidän kokemustensa ja peruskoulun rakenteiden sekä opettajien osamisen yhteydestä. Kiviniemen (kts. Kiviniemi 2018, 79) luonnehdinnan mukaan tutkimusprosessi on oppimisprosessi ja sitä se oli myös minulle. Tietoisuuteni ja tieto tutkittavasta ilmiöstä lisääntyi koko tutkimusprosessin ajan.

Tutustuin aineistooni lukemalla ensin vastaukset useaan kertaan ja tarkistin, oliko aineistossa teknisesti virheellisiä lomakkeita tai muuten epäselviä vastauksia. Sain vastauksia 23 kappaletta, joista yksi oli annettu pilailumielessä. Jätin tämä vastauksen analyysin ulkopuolelle. Etsin aineistosta yhteisiä teemoja Ronkaisen, Pehkosen, Lindblom-Ylänteen ja Paavilaisen (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänteen & Paavilainen 2014, 124) esimerkkiä seuraten ja lajittelin vastaukset luokka-asteittain. Aineiston huolellisen läpikäymisen jälkeen lähdin etsimään siitä esiin nousevia toistuvia teemoja. Kysymyksen asettelu kyselylomakkeessa ohjasi teemojen löytämistä, mutta kysymysten ohjaamien teemojen sisältä yritin löytää vastauksista yhteneväisyyksiä.

Yhteisten teemojen etsimisen jälkeen aloitin havaintojen pelkistämisen Alasuutaria (2014, 40, 44) mukaillen. Etsin aineistosta tutkimuksen teoreettis-metodologisen viitekehysten kannalta merkittäviä havaintoja, jonka jälkeen yhdistelin niitä yhteisen nimittäjän tai piirteen mukaan, minkä pohjalta yhdistin havaintoja ja tulkitsin niitä teoreettisen viitekehyseseni pohjalta.

3.6 Positio ja paikantuminen

Oman position pohtiminen ja näkyväksi tekeminen on ollut merkittävä osa tutkimusta etenkin feministisessä tutkimuksessa. Positiolla viitataan tutkijan suhteeseen tutkittavaan kohteeseen ja hänen rooliaan tutkimuksen kulussa. Tutkijan paikantuminen voidaan ymmärtää vastaavasti kuin position käsite. (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänne & Paavilainen 2014, 70–71.)

Tieteen tekemisessä sekä tutkijan ja tutkittavien suhteessa on aina kysymys vallasta, siitä kuka on auktoriteettiasemassa suhteessa kehen. Tutkija tekee valinnan siitä, mitä hän kirjoittaa ja kuinka hän tulkitsee tutkittavaa kohdettaan. Täysin objektiivinen tutkimus, jossa tutkijan minuus ei näyttäytyisi lainkaan, on feministisen tieteen tutkimuksen mukaan mahdotonta. (Koivunen & Liljeström 2004, 272.) Tieteentekemisessä vaikuttaa aina valta, sillä tieteentekijän ja sosiaalisen vallan suhde on läsnä koko ajan. Teorian valinta ja tehtyjen havaintojen valinta tutkimuksessa ovat vallankäyttöä. (Sihvola 2002, 115–116.) Tutkijan tekemiin valintoihin ja tutkimukseen itseensä vaikuttavat väistämättä risteävät erot, kuten esimerkiksi sukupuoli ja valta (Addison 2010, 139). Feministisen tutkimuksen tarkoituksena on saattaa näkyväksi tutkijan positio suhteessa tutkittavaan aiheeseen, jolloin tieteen ehdottomasta objektiivisuudesta, yhdestä ainoasta oikeasta totuudesta, on siirrytty ymmärrykseen totuuden monitulkintaisuudesta. (Koivunen & Liljeström 2004, 272–273.) Positioinnin avulla tutkija voi antaa autenttisemman äänen itse tutkimuskohteena olevalle. Jos yhteisöt itse hyötyvät tutkimuksesta ja tutkittavien kokemukset kuullaan sellaisinaan, se vähentää marginaalisten ryhmien joutumista ainoastaan tutkimuskohteiksi ilman konkreettista hyötyä tutkittaville itselleen. (Haritaworn 2008). Tutkittavat voivat parhaassa tapauksessa olla mukana luomassa uutta tietoa olemalla mukana tutkimusprosessissa aktiivisina toimijoina (Addison 2010, 140). Donna Harawayn (1997, 23–24) mukaan kuva objektiivisesta tieteentekijästä ei ole realistinen, sillä huomaamatonta itsestään irrallista tarkkailijaa ei ole olemassa. Tieteentekijän subjektiivisuutta ei voida sulkea ulkopuolelle, vaan hänen positiionsa vaikuttaa väistämättä tiedon tulkintaan.

Oma suhteeni tutkittavaan ilmiöön lähtee niin perheestäni kuin koulutuksestani. Olen koulutukseltani luokanopettaja ja minulle on muotoutunut ennakkokäsityksiä koulumaailman rakenteista sekä translasten ja -nuorten huomioimisesta koulussa. Oma opettajuuteni vaikuttaa väistämättä tapaan lukea ja tulkita aineistoani, vaikka pyrin objektiivisuuteen tulkinnassa. Toisaalta minulle voi olla etua aineiston tulkinnassa esiyymmärryksestäni koulumaailmaa kohtaan, sillä saatan ymmärtää koulumaailman lainalaisuuksia ja

toimintatapoja työkokemukseni ansiosta, sekä pystyn asettamaan vastauksien kokemuksia suurempaan koulumaailman kontekstiin.

Henkilökohtainen suhteeni transyhteisöön ja -ihmisiin on vaikuttanut aiheeni valintaan. Omassa perheessäni sukupuolen pohdinta ja transteema ovat nousseet esille viime vuosina, mikä on saanut minut kiinnostumaan translasten ja -nuorten koulupolusta. Olen tutustunut translasten ja -nuorten vanhempiin sekä etsinyt tietoa translapsista ja -nuorista ennen tutkielmani aloittamista, mitkä vaikuttavat väistämättä taustalla tehdessäni analyysiä aineistostani. Tutkielman tekemiseen vaikuttavat sekä oma vanhemmuuteni että käymäni keskustelut translasten ja -nuorten vanhempien kanssa, mutta yritän tehdä näkyviksi omat ennakkokäsitykseni sekä suhtautua mahdollisimman objektiivisesti aineistoon antamatta kokemusteni ja aiemman tietoni värittää tuloksia.

Oma henkilökohtainen suhde tutkittavaan aiheeseen voi olla haaste tutkielmaa tehdessä, jos oma suhtautuminen tutkittavaan aiheeseen on hyvin tunnepitoinen. Silloin objektiivinen tulkinta saattaa haitata prosessin aikana sekä tulosten tulkinnassa. Toisaalta oma-kohtaisuus aiheeseen voi auttaa tutkijaa löytämään uuden näkökulman aiheeseen ja toiseuttamisen riski voi olla pienempi. Henkilökohtainen kiinnostus ja suhde tutkittavaan aiheeseen lisäävät sitoutumista työn loppuun saattamiseen sekä vastuuntuntoa tutkittavia ja aihetta kohtaan. (Kallinen, Pirskanen & Rautio 2015, 145–146.) Koen, että omat motiivini juuri tämän aiheen käsittelyyn tulevat vilpittömästi halusta tuoda julki tietoa translasten ja -nuorten saamasta tuesta peruskoulussa ja tuen lisäämisestä sekä tuoda aihetta osaksi yhteiskunnallista keskustelua.

Esiymmärrys koulumaailmasta ja suhde translasten ja -nuorten yhteisöön ei tutkielman kannalta ole kuitenkaan ongelmaton. Tutkijan subjektiivisuus saattaa pahimmassa tapauksessa ohjata tulosten tulkintaa, niin ettei omaa käsitystä ymmärretä kyseenalaistaa tai reflektoida. Myös tutkijan rooli saattaa vaikuttaa tutkittavien vastaamiseen, jolloin he esimerkiksi saattavat olettaa tutkijan tietävän ennakoita asioita, jotka tutkittavat jättävät mainitsematta vastauksissaan tai olettavat tutkijan olevan samaa mieltä vastaajien kanssa. (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänne & Paavilainen 2014, 71.) Oman työni tavoite ei ole puolustella koulumaailman tai opettajien toimintaa vaan suhtautua avoimesti vastaajien tuomiin näkemyksiin ja mahdollisiin parannusehdotuksiin. En tee tätä tutkimusta työnantajan tai minkään muun tahon ohjaamana vaan omasta henkilökohtaisesta mielenkiinnostani aiheeseen.

Tutkijan henkilökohtainen subjektiivisuus ja tutkijan ääni tutkielmassa eivät ole synonyymeja. Tieteellistä kirjoittamista leimaa keskustelu aineiston, aiemman tiedon ja teorian

välillä. Tutkijan subjektiivutta pyritään tekemään näkyväksi selittämällä omia valintoja, suhteuttamalla tuloksia aiempaan teoriaan sekä tiedeyhteisön läsnäololla ja työn tarkistamisella. (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänne & Paavilainen 2014, 73.) Tämä pätee myös pro gradu -tutkielmiin ja pyrin omassa tutkielmassani käsittelemään valintojani ja tekemään näkyväksi omia kytköksiäni tutkielman aiheeseen liittyen.

3.7 Eettisyys

Tutkielmaan valitsin tutkittaviksi lasten ja nuorten sijasta vanhemmat, sillä lasten ja nuorten haastattelemiseen ja tutkimiseen liittyy enemmän eettisiä kysymyksiä kuin aikuisten haastattelemiseen. Tutkijoiden keskuudessa on tavallista, että osa tutkijoista päätyy olemaan haastattelemasta lapsia silloin, kun kyseessä on sensitiivinen aihe (Kallinen, Pirskanen & Rautio 2015, 87). Alaikäisten oikeudesta osallistua tutkimukseen päättävät hänen huoltajansa, jolloin tutkijan olisi varmistuttava alaikäisen tutkittavan huoltajan suostumuksesta. Internet-kyselyssä suostumuksen todenmukainen selvittäminen olisi saattanut tuoda haasteita, koska vastaajien anonymiteetin vuoksi en olisi voinut luotettavasti varmistaa huoltajan suostumusta. Tutkimani aiheen arkaluonteisuus oli myös peruste valita vastaajiksi vanhemmat. Nuoren ja lapsen ollessa rakentamassa omaa identiteettiään saattaa arkaluontoisen aiheen varomaton käsittely vaarantaa nuoren ja lapsen kokemuksen henkisestä turvallisuuden tunteestaan ja pahimmassa tapauksessa häiritä hänen identiteettinsä sen hetkistä kehittymistä (Laukkanen, Pekkarinen & Vilmilä 2018, 77–78). Taatakseni hyvän tieteellisen käytännön tutkielmani aineiston keruussa, päätin olla ottamatta vastaajiksi nuoria ja lapsia (kts. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, 386).

Käsittelemäni aihe on hyvin sensitiivinen ja sen käsittely vaatii hienotunteisuutta. Osa perheistä on hyvin avoimia lapsensa trans- tai muunsukupuolisuudesta, mutta toiset eivät. Tällöin on äärimmäisen tärkeää, että vastaajien anonymiteetti ja luottamus säilyvät koko tutkimuksen ajan.

Mahdollisuus vastata anonyymisti kyselyyn oli mahdollista käyttämäni Forms-lomakkeen avulla, mutta tietotekniikkaan perehtynyt henkilö pystyisi halutessaan kaivamaan ihmisten henkilöllisyyden selville. Opinnäytetyön tasoisissa tutkielmissa täyden anonymiteetin mahdollistaminen keräämällä aineistoa täysin salatun kyselyohjelman avulla olisi käytännössä hyvin haastavaa. Tutkielman tekijänä pyrin säilyttämään anonymiteetin poistamalla kyselyn verkosta heti kyselyn sulkeuduttua ja estämään omalla toiminnallani ulkopuolisten pääsyn tarkastelemaan vastuksia.

Tutkielmassani tutkin siis vanhempien näkökulmaa, miten vanhempien mielestä koulussa on onnistuttu tai ei ole onnistuttu tukemaan translapsia ja -nuoria. Valitsin vanhempien näkökulman tutkielman eettisten näkökulmien lisäksi myös siksi, että ajattelin vanhemmilla olevan etenkin nuorempien oppilaiden kohdalla tietoa, miten esimerkiksi epäonnistuneet tilanteet olisi voitu hoitaa paremmin. Esimerkiksi lapsi saattaa mennä koulussa tyttöpoikajonoon syntymässä määritellyn sukupuolensa mukaisesti opettajan pyynnöstä, mutta ei osaa nähdä sille vaihtoehtoa tai hän saattaa jopa kääntää sen itselleen eduksi, koska hän pääsee sellaista oppilaiden viereen, joiden kanssa hän muutenkin viettää mielellään aikaansa. Vanhempi voi kyseenalaistaa tällaisen järjestelyn ja saattaa nähdä sen ongelmallisuuden eri tavoin kuin oppilas itse. Vanhemmalla saattaa olla myös kehitysehdotuksia tai hän on voinut käydä opettajien kanssa keskustelua lapsen huomioimisesta, joista lapsi ei ole edes itse tietoinen.

Tutkittaessa vähemmistöryhmää, joka on monessa suhteessa marginalisoitu yhteiskunnassa, on oltava sensitiivinen ja varottava toiseuttamasta tutkittavien joukkoa entisestään. Käsittelemäni aihe ja sen tarpeellisuus on noussut esiin tutkittavan ryhmän keskuudesta, jolloin koen tuottavani sellaista tietoa, joka hyödyttää tutkittavaa ryhmää eikä jää vain teorian tasolle tutkijoiden keskuuteen.

Vastaajina vanhemmat ovat ohellani väistämättä ulkopuolisia osasta lasten ja nuorten maailman ilmiöistä, mutta tämän tutkielman laajuudessa, pääsen vanhempien vastausten avulla riittävän lähelle nuorten ja lasten kokemuksia koulusta. Osa lapsille merkityksellisistä asioista saattaa jäädä tutkielmassani täysin pimentoon, vaikka olen yrittänyt pohtia ja ottaa huomioon lasten ja nuorten näkökulmaa. Myöskään en väitä, että kaikki translapset ja -nuoret ovat yhdenvertaisessa asemassa suhteessa kouluun ja koulunkäyntiin. Tutkielmassani en ole ottanut esiin sukupuolikokemuksen lisäksi muita risteäviä eroja, jotka voisivat selittää oppilaiden erilaisia kokemuksia koulusta. Sosiaaliset erot, terveys, vammaisuus, sairaudet, rodullistaminen, sosioekonominen tausta, koulun koko sekä asuinalue vaikuttavat lasten koulukokemuksiin sukupuolen ohella. En kuitenkaan selvittänyt kyselyssäni näitä asioita, jotta lasten anonymiteetti voitaisiin taata. Suomessa translapsia ja -nuoria on kuitenkin suhteellisen pieni osa väestöstä, jolloin mahdollisuus yksittäisen henkilön tunnistamiseen vastauksista voisi vaarantaa hänen anonymiteettinsa.

4 KUINKA PERUSKOULUSSA HUOMIOIDAAN SUKUPUOLEN MONINAISUUS? KYSELYTUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa esittelen kyselyaineistooni tulleet vastaukset osio kerrallaan. Olen teemoitellut kyselytutkimuksessa esiin nousseet asiat yhteisten teemojen alle ja koonnut taulukot lapsia ja nuoria peruskoulussa tukevista toimintatavoista.

4.1 Vastaajien taustatiedot

Vastauksia kyselytutkimukseeni tuli yhteensä 23 kappaletta. Yhden vastauksista hylkäsin ja jätin ottamatta huomioon tutkielmassani, sillä se oli asiaton.

Taulukossa 1. on esitetty vastaajien lasten ja nuorten luokka-asteen jakautuminen. Tutkielmassani analysoimistani 22 vastauksesta 14 koski alakouluikäistä lasta ja kahdeksan yläkouluikäistä. Alakoululaisten kohdalla vastaajista kaksi oli 1.–2. -luokkalaisten vanhempia, kuusi 3.–4. -luokkalaisten ja viisi 5.–6. -luokkalaisten vanhempia sekä yksi 5.–6. -luokkalainen, joka vastasi itse kyselyyn. En erotellut yläkouluikäisiä vastaajia luokka-asteen mukaan, vaan samassa ikäryhmässä olivat 7.–9. -luokkalaiset. Osa vastaajista itse on voinut olla nuoria tai lapsia, mutta vain yhdestä vastauksesta käy selvästi ilmi, että vastaaja oli lapsi itse.

Alakoulu	1.–2. luokka kpl	2
	3.–4. luokka kpl	6
	5.–6. luokka kpl	6
Yläkoulu	7.–9. luokka kpl	8
	vastauksia yhteensä kpl	22

Taulukko 1. Vastaajan lapsen luokka-aste.

Lasten ja nuorten sukupuolikokemukset vaihtelevat transsukupuolisuudesta ja muunsukupuolisuudesta oman sukupuolen pohdintaan. Määrällisesti eniten vastaajissa oli transpojaksi tai pojaksi identifioituvia lapsia ja nuoria, yhteensä 12 kappaletta. Muissa vastauksissa tuli esiin kokemus sukupuoleettomuudesta, muunsukupuolisuudesta, transihmisyydestä ja transtyttöydestä tai tyttöydestä. Kahdestakymmenestä kahdesta vastauksesta vain yhdessä vanhemmat kertoivat lapsensa näyttävän tai pukeutuvan ulkoisesti syntymässä määritellylle

sukupuolelleen tyypillisesti. Osa lapsista sekoitteli pukeutumisessaan ja olemuksessaan eri tyylejä sekä yhdisteli pukeutumisessaan perinteisesti tyttöihin tai poikiin liitettyjä ominaisuuksia tai vaatteita. Toiset pukeutuivat täysin kokemansa sukupuolen mukaisesti ja osa käytti vain joitain sukupuolitettuja vaatteita tai värejä asusteissaan.

Kuusitoista vastaajaa koki, että hänen lapsensa tai nuorensa tulee nähdä sukupuoli-kokemuksineen koulussa tai luokassa. Näistä kuudestatoista vastaajasta kuuden vastauksessa tuli ilmi, ettei mahdollisuus olla oma itsensä toteutunut koko aikaa. Haasteita on ollut muun muassa koulun juhlassa, joissa nähdäksi tulemista omaksi kokemassaan sukupuolella ei olla koettu mahdolliseksi. Kuusi vastaajaa kertoi, ettei heidän lapsensa sukupuolikokemus tule nähdäksi koulussa.

4.2 Koululiikunta

Alakoulun 1.–2. luokalla olevat molempien kahden vastaajan lapset osallistuivat liikuntatunteihin muiden mukana, eikä tuntien sisällöissä otettu sukupuolen moninaisuutta huomioon. Toisaalta vastaajien mukaan pienempien oppilaiden liikuntatunneilla kaikki toimivat usein yhdessä ryhmässä, eikä sukupuolijaottelua ole vielä tehty eri ryhmiin syntymässä määritellyn sukupuolen perusteella.

3.– 4. luokalla on jo siirrytty usean vastaajan koulussa erillisiin sukupuolenmukaisiin liikuntaryhmiin. Kuudesta 3.– 4. luokkalaisesta yhteinen liikuntaryhmä sukupuolesta riippumatta oli käytössä kahden koulussa, yksi oli saanut osallistua omaksi kokemansa sukupuolen liikuntaryhmään ja kolmen oppilaan kohdalla vanhemmat kokivat, ettei lapsen sukupuolen kokemusta ollut huomioitu millään tavalla liikunnantunneilla. Yhteisryhmissä opiskelevat oppilaat olivat saaneet esimerkiksi tanssissa opetella itselleen omaksi tuntuvat askeleet, jolloin heidän sukupuolenkokemuksensa oli otettu huomioon. Yksi niistä kolmesta vastaajasta, joka ilmoitti, ettei sukupuolenkokemusta otettu huomioon liikuntatunneilla, ilmaisi turhautumisensa toistuvaan huomiotta jättämiseen. Kahdessa muussa vastauksessa ei tullut ilmi, olisiko lapsen erityiselle huomioimiselle ollut tarvetta liikuntatunneilla.

5. –6. luokkalaisten vanhemmista kaksi vastaajaa kuudesta kertoi lapsensa koulussa olevan käytössä sekaryhmät. Kolmessa koulussa oli perinteiset sukupuolen mukaan jaetut liikuntaryhmät ja yksi vastaaja ei tiennyt koulun liikuntatuntien jaosta. Kaksi oppilasta oli saanut vaihtaa liikuntaryhmää oman sukupuolikokemuksensa mukaiseen ryhmään.

Alakoulun osalta näyttää siltä, että liikuntaryhmän vaihto oman sukupuolikokemuksen mukaiseksi on ollut mahdollista osan oppilaiden kohdalla ja osan sukupuolikokemusta ei ole huomioitu lainkaan.

Yläkouluikäisistä 7.–9.luokkalaisista kaksi suoritti koululiikunnan mukautetusti koulun ulkopuolella. Yhdessä vastauksessa seitsemästä koululiikuntaan vastanneista kerrottiin, ettei yläkoulussa ole sukupuolen mukaan jaettuja liikuntaryhmiä. Kolmen vastaajan oma nuori oli vaihtanut liikuntaryhmää omaksi kokemansa sukupuolen mukaiseksi. Yhden vastaajan kohdalla ei ollut huomioitu liikuntatuntien kohdalla oppilaan sukupuolikokemusta lainkaan.

Tässä tutkielmassa yläkouluikäisten liikunnan sekaryhmät olivat harvinaisempia kuin alakoulun sekaryhmät.

4.2.1 Koulu-uinti

Hyviksi havaittuja keinoja uimaopetuksen järjestämiseen oli alakoululaisten keskuudessa esimerkiksi omaksi koetun sukupuolen puku- ja suihkutilan käyttö uima-asu päällä, erityisryhmien pukutilan käyttö sekä suihkutilan käyttö omaksi koetun sukupuolen mukaisessa tilassa ennen muun ryhmän peseytymistä tai sen jälkeen. Osa alakoululaisista ei kokenut vanhempien mukaan tarvetta erityisjärjestelyille ja lapset menivät syntymässä määritellyn sukupuolensa mukaisiin pukuhuoneisiin. Osa lapsista olisi tarvinnut erityisjärjestelyjä, mutta niitä ei koulussa ollut järjestetty.

Alakouluikäisillä lapsilla oli vastaajien mukaan myös vapautusta uintitunneista. Kolmen 5.–6. luokkalaisen kohdalla oli vapautus uintitunneista ja yhden 3.–4. luokkalaisen. Uinti suoritettiin usein vaihtoehtoisella tavalla, kuten esimerkiksi vapaaehtoisella uimakoululla vapaa-ajalla tai liikuntapäiväkirjaa pitämällä.

Yläkoululaisten kohdalla uintia koskevat järjestelyt olivat vastaajien mukaan onnistuneita silloin, kun uinnin pystyi korvaamaan muulla liikunnalla tai liikuntapäiväkirjaa pitämällä. Yläkouluikäisten nuorten vanhempien mukaan vain yksi nuori kahdeksasta vastaajasta osallistui koulun uintiin. Tämän vastaajan kohdalla erityisjärjestelyjä ei ollut tehty. Suurin osa yläkouluikäisistä ei osallistunut uintiin tai oli saanut vapautuksen siitä. Vastauksista ei ilmennyt, oliko uinnista poisjääminen ollut oppilaan huoltajien ja koulun yhdessä sopima menettely vai koulun tai huoltajien päätös yksin ratkaista koulu-uinteihin osallistuminen tällä tavalla. Yhdessä

vastauksessa kerrottiin vapautuksen saannista koulu-uintiin ja kahdessa muussa korvaavan liikunnan suorittamisesta.

Yläkouluikäisille paras järjestely näytti vastausten perusteella olevan mahdollisuus jäädä pois koulu-uinneista. Alakoululaisten kohdalla uinti voitiin tehdä mahdolliseksi ja miellyttäväksi turvaamalla oma pukeutumistila tai rauha yksityisyyden säilyttämiseen puku- ja suihkutiloissa esimerkiksi porrastamalla oppilaiden suihkussa käyntiä. Osalla oppilaista oli käytössään Suomen uimaopetus- ja Hengenpelastusliitto ry:n uimapuvun käyttöoikeusmerkki⁵, joka oikeuttaa käyttämään uimapukua suihkussa ja saunassa.

4.3 Koulun tilat

Koulun tiloista tarkastelen tutkielmassani lähinnä wc-tiloja ja pukuhuoneita, jotka liittyvät suorimmin ruumiillisuuteen sekä sukupuolen ilmaisuun ja kokemukseen. Uimaopetukseen liittyviin pukuhuonejärjestelyihin viitataan tutkielmani luvussa 4.2.1 koulu-uinnin järjestämisen yhteydessä. Periaatteessa muutkin koulun tilat voivat olla sukupuolitettuja esimerkiksi värien avulla, mutta aineistossani ei mainita tällaisia tiloja.

4.3.1 Wc-tilat

Sukupuolineutraaleja wc-tiloja oli vastaajien mukaan viidessä yläkoulussa kahdeksasta. Kahdessa koulussa ei ollut sukupuolineutraaleja wc-tiloja ja yhdessä tapauksessa vastaaja ei tiennyt asiasta. Alakouluissa oli vain kahdessa sukupuolineutraalit wc-tilat ja kahdeksassa koulussa tytöille ja pojille oli kokonaan erilliset wc-tilat. Neljä vastaajaa ei tiennyt sukupuolineutraalien wc-tilojen olemassaolosta. Lisäksi jotkut vastaajat toivoivat kouluihin sukupuolineutraaleja wc-tiloja.

Tutkielmani otannan perusteella yläkouluissa näyttäisi olevan paremmat mahdollisuudet sukupuolineutraalien wc-tilojen käyttöön kuin alakouluissa. Alakouluissa sukupuolineutraalien wc-tilojen tarpeeseen ei välttämättä olla havahduttu samalla tavalla kuin yläkouluissa, joissa sukupuolten kirjo saattaa olla näkyvämpää kuin alakouluissa.

⁵Suomen Uimaopetus- ja Hengenpelastusliitto ry; Käyttöoikeusmerkki.
<http://www.suh.fi/toiminta/erityisuinti/kayttooikeusmerkki>

4.3.2 Pukuhuoneet

Yläkoulussa osa oppilaista vaihtoi liikuntatunneille vaatteensa tavallisessa wc-tilassa ja osa inva-wc:ssä. Jotkut pitivät liikuntavaatteita jo valmiiksi yllään kouluun tullessaan, ja jotkut eivät vaihtaneet vaatteita liikuntatunneille lainkaan. Vain yhdelle yläkouluikäisistä oli järjestetty oma pukeutumis- ja suihkutila.

Alakouluissa pukuhuonekäytännöt perustuivat pitkälle syntymässä määritellyn sukupuolen mukaan tehtyyn jakoon. Kahdelle oppilaalle oli mahdollista sukupuoli-kokemuksen mukainen pukutilan käyttö ja vaatteiden vaihto pukutilan wc-tilassa. Yhdellä vastaajalla oli oma yksityinen pukeutumistila. Eräs vastaaja kertoi alaluokilla kaikilla luokan oppilailla olleen yhteinen pukuhuone sukupuoleen katsomatta. Osa vastaajista koki, ettei mitään vaihtoehtoa pukuhuoneiden valintaan ollut annettu, vaan lapsen oletettiin menevän syntymässä määritellyn sukupuolen mukaiseen pukuhuoneeseen.

4.4 Opettajien toiminta ja osaaminen

Tässä alaluvussa käsittelemme opettajien valmiutta ja taitoa kohdata koulussa binäärisen sukupuolen toiminnallaan haastavan lapsen tai nuoren sekä opettajien tietoa ja asenteita sukupuolivähemmistöistä ja heidän huomioimisestaan koulussa. Kyselyssä ei suoraan kysytty opettajien asenteista, mutta asenteita sekä opettajien toimintatapoja tuotiin esiin vastauksissa. Vastauksissa kuvattu opettajan toiminta voidaan tulkita joissakin tapauksissa viestinä opettajan asenteista sekä tietotaidosta sukupuolivähemmistössä olevan oppilaan kanssa toimimisesta. Esimerkiksi eräs alakoululaisen vanhempi kertoi vastauksessaan, ettei lapselle ollut annettu mahdollisuutta käyttää koulussa epävirallista kutsumanimeään, mikä saattaa kertoa koulun aikuisten tietämättömyydestä tai asenteista sukupuolivähemmistöjä kohtaan.

4.4.1 Sukupuolivähemmistöjen huomioiminen koulun tilaisuuksissa ja muussa opetuksessa

Alakoululaisten vanhemmista kolme vastaajaa neljästätoista kertoi, että koulussa oli otettu esiin sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöt opetuksessa tai koulun muussa toiminnassa. Aineistosta ei käynyt ilmi, miten asiaa oli kouluissa käsitelty. Kahdessa vastauksessa kerrottiin, että lapsen luokassa oli käsitelty sukupuolen monimuotoisuutta, kun lapsi oli kertonut luokassa sukupuoli-kokemuksestaan muille oppilaille. Osa vastaajista ei ollut varmoja, oliko aihetta käsitelty luokassa tai koulussa.

Yläkoululaisten vanhempien vastauksia verratessa alakoululaisten vanhempien vastauksiin, yläkoulussa oli käsitelty seksuaalisuuden- ja sukupuolen moninaisuutta useammin kuin alakoulussa. Yksi yläkoululaisen vanhempi kertoi, että aihetta oli käsitelty koulussa ja neljän muun vastaajan mukaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta oli käsitelty koulussa jonkin verran. Yläkouluikäisten nuorten vanhemmilla, joita oli yhteensä kahdeksan, kolmella ei ollut tietoa, oliko aihetta käsitelty kouluissa.

Osassa vastauksista kerrottiin, että sukupuolen moninaisuus puuttuu täysin koulun julkisesta keskustelusta. Neljäntoista alakoululaisen vanhemmasta kymmenen kertoi, että kouluissa ei ollut otettu translapsia tai -nuoria huomioon. Opettajien kerrottiin käyttäytyvän korrektisti ja sietävän erilaisuutta useissa tapauksissa, mutta virallisesti sukupuolen moninaisuus oli otettu mukaan harvoin. Yhdessä tapauksessa opettaja oli antanut ymmärtää, ettei sukupuolen ilmentäminen binäärisen sukupuoli-jaon ylittävästi kuulu kouluun. Eräs alakoululaisen vanhempi kertoi luokanopettajan huomioineen lapsen hyvin, mutta muu koulu, terveydenhoitaja mukaan lukien, ei omannut tarpeeksi tietoa lapsen kohtaamiseen ja huomioimiseen. Neljä alakouluikäisen lapsen vanhempaa oli sitä mieltä, että koulussa oli onnistuttu huomioimaan sukupuolen moninaisuus vähintään melko hyvin vanhempien oman arvion mukaan.

Yläkouluissa oli sukupuolen moninaisuus huomioitu vastaajien mukaan vähintään kohtuullisen hyvin kuudessa tapauksessa kahdeksasta vanhempien omien sanojen mukaan. Yhden vanhemman mukaan koulussa ei huomioitu mitenkään sukupuolen moninaisuutta ja yksi vastaaja ei osannut sanoa koulun tilanteesta.

Eräässä vastauksessa vanhempi kertoi opettajan hankaluudesta nähdä omat toimintatapansa sukupuolittavina. Opettajan oman näkemyksen mukaan hän ei käyttänyt lapsia sukupuolittavia toimintatapoja, mutta esimerkiksi koulun juhlassa lapset oli jaoteltu tyttöjen ja poikien mukaan ja translapsi oli sijoitettu esiintymään muiden oppilaiden kanssa syntymässä määritellyn sukupuolensa mukaisesti, vaikka lapsi näytti ja koki itse kuuluvansa toiseen sukupuoleen.

4.4.2 Kutsumanimen käyttö koulussa

Kutsumanimensä vaihtaneita ja koulussa uutta nimeä käyttäviä oppilaita oli kyselyyn vastanneiden vanhempien vastausten perusteella 13. Näistä kuusi oppilasta oli

yläkoulun puolella ja seitsemän alakoulussa. Kaikilla kolmellatoista oppilaalla valitun kutsumanimen käyttö onnistui koulussa suhteellisen hyvin.

Kahdeksasta yläkouluikäistä nuorta koskevasta vastauksesta vain kaksi nuorta käytti juridista syntymässä määritellyn sukupuolen mukaista nimeään koulussa ja kotona. Kaikkien kuuden kutsumanimeä käyttävän nuoren kutsumanimen käyttö sujui melko hyvin ja opettajat pääsääntöisesti käyttivät toivottua nimeä.

Alakoulun puolella kutsumanimen käytössä oli ollut yläkouluja enemmän haasteita. Yhden alakouluikäisen kohdalla toivottua kutsumanimen vaihtoa ei ollut huomioitu lainkaan ja yhdelle ei ollut annettu mahdollisuutta vaihtaa kutsumanimeään koulussa. Seitsemästä alakoulussa nimensä vaihtaneesta kuuden kutsumanimen käyttö oli sujunut luontevasti. Yhden oppilaan kohdalla kutsumanimi oli virallistettu, jolloin uuden nimen käyttöönotto oli ollut senkin vuoksi pääasiallisesti sujuvaa.

Suurin osa kyselyn kutsumanimeä käyttäneistä oppilaista ei ollut virallistanut nimeään, mutta siitä huolimatta nimen käyttö sujui kouluissa pääosin hyvin alkukömmähdysten jälkeen. Osa vastaajista kertoi kutsumanimen olleen käytössä jo ennen nykyisessä koulussa aloittamista, jolloin sen käyttöön ottaminen oli ollut koulussa luontevaa heti oppilaan aloittaessa.

Osalla haasteita oli ollut nimen näkyviin saamiseksi kouluissa käytössä olevaan Wilma⁶-järjestelmään, mutta opettajat olivat käyttäneet kutsumanimeä tästä huolimatta. Joillekin oppilaille todistus oli annettu koulun rekisterissä olevalla vanhalla tai virallisella nimellä, mikä aiheutti osalle nuorista ahdistusta.

4.4.3 Kiusaaminen ja opettajien asenteet

Kuusi lasta tai nuorta oli kokenut selkeästi sukupuoleen tai sen ilmaisuun perustuvaa kiusaamista koulussa. Näistä oppilaista neljä oli alakoululaisia ja kaksi yläkoulussa. Vastanneista yläkouluikäisten vanhemmista 25 % ilmoitti, että hänen lastansa oli kiusattu sukupuoleen liittyvien seikkojen vuoksi. Alakoululaisten kohdalla vastaava luku oli 29 %. Koska vastaukset ovat vanhempien antamia, osa kiusaamistapauksista ei ole välttämättä vanhempien tiedossa. Myös lasten ja nuorten määritelmä kiusaamisesta saattaa poiketa vanhemman määritelmästä, joka voi näkyä tuloksissa. Oman

⁶ Wilma-järjestelmä on monessa koulussa käytössä oleva sähköinen reissuvihko. Kts. <https://www.visma.fi/inschool/wilma/>.

haasteensa kiusaamisen laajuutta selvitettäessä tuo vastaajaksi valittu ryhmä, sillä kaikki kiusaaminen ei todennäköisesti ole vanhempien tiedossa.

Vastauksissa kiusaamisen syytä perusteltiin lapsen tai nuoren erilaisuudella. Jotkut olivat kokeneet hännäämistä ja jotkut taas suurempaa kiusaamista. Opettajien puuttumattomuus nimittelyyn ja jämäkkyuden puuttuminen tilanteiden selvittämisessä oli mahdollistanut kiusaamisen jatkumisen. Vanhemmat kokivat puuttumisen olleen tehotonta. Osalla lapsista ja nuorista oli kokemusta ryhmän ulkopuolelle jättämisestä, johon olisi toivottu tukea opettajalta esimerkiksi kaveritaitoja kehittämällä. Yhdessä yläkouluikäisen vanhemman vastauksessa tuotiin esiin opettajan jämäkkä puuttuminen kiusaamiseen, jonka ansiosta kiusaaminen oli loppunut.

4.4.4 Opettajien tiedon puute

Vanhempien mukaan osalla opettajista on ollut tarpeeksi tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja osalla ei. Opettajien tietämys sukupuolen moninaisuudesta on näkynyt esimerkiksi siinä, kuinka opettajat ovat suhtautuneet lapsen tai nuoren kertoessa sukupuolikokemuksestaan. Ne opettajat, joilla on tietoa, ovat suhtautuneet neutraalisti tai positiivisesti. Sen sijaan ne opettajat, joilla ei ole ollut tietoa, ovat jopa torjuneet lapsen tai nuoren kokemuksen vähättelemällä tai vetoamalla vaiheen ohimenoiseen. Opettajan hyvä yhteistyö vanhempien kanssa on antanut vanhemmille kuvan sukupuolen moninaisuuden tuntemisesta.

Tietämys sukupuolen moninaisuudesta on näkynyt koteihin avoimena keskusteluna ja aktiivisena tiedon hankintana. Tyttö ja poika -jakojen välttäminen ryhmäjaoissa on kertonut vanhempien mukaan opettajien tietämyksestä sukupuolten kirjosta ja oppilaan tukemisesta.

Tiedonpuute on näkynyt epävarmuutena eri tilanteissa, mutta toisaalta opettajat ovat myös itse ottaneet aktiivisesti yhteyttä vanhempiin ja kysyneet asioista, jos he ovat kaivanneet apua tai tukea johonkin tilanteeseen. Tiedonpuute on näkynyt myös vanhempainilloissa opettajan kertoessa, kuinka monta tyttöä ja poikaa luokalla on, vaikka opettaja ei voi tietää kaikkien lasten sukupuolikokemusta. Yhden oppilaan ei annettu olla koulussa sukupuolikokemuksessaan, vaan hänet luokiteltiin syntymässä määritellyn sukupuolensa mukaisesti.

Opettajien ja koulun yleinen tiedonpuute näkyy vastauksissa sukupuolineutraalien wc-tilojen puutteena, binäärisukupuolen mukaisissa ryhmäjaoissa ja

liikuntatunneilla. Koulujen sukupuolittuneet juhlaesitykset kertovat myös osaltaan sukupuolen moninaisuuden huomiotta jättämisestä.

Vanhempien mielestä opettajien valmiudet kohdata translapsi tai -nuori vaihtelevat. Yhdeksässä vastauksessa tuotiin selkeästi esiin, ettei lapsen tai nuoren kohtaamiseen vaadittavaa tietoa ollut tarpeeksi. Neljän vanhemman mukaan heidän lapsensa opettajalla tai opettajilla oli ollut tarpeeksi tietoa kohdata translapsi tai -nuori. Neljässä muussa vastauksessa tuli esiin, että osalla lapsen opettajista oli tietoa, mutta osalla ei. Osa vanhemmista korosti, että vaikka opettajilla ei ollut tarpeeksi tietoa kohdata translasta tai -nuorta, he kuitenkin suhtautuivat empaattisesti, lapsilähtöisesti ja ymmärtävästi oppilaisiin.

4.5 Lapsia ja nuoria koulussa tukeneet toimintatavat

Vastauksista nousi esiin useita erilaisia asioita ja toimintamalleja, jotka olivat tukeneet binäärin sukupuoli- ja sukupuolijonon ulkopuolella olevia lapsia. Taulukossa 2. olen listannut toimintatapoja, jotka ovat auttaneet translapsia ja -nuoria alakoulussa. Oppilaan oman sukupuolikokemuksen kunnioittaminen oli keskeisessä osassa onnistuneissa toimintatavoissa. Lasta ei pakotettu toimimaan syntymässä määritellyn sukupuolensa mukaisesti, vaan hänen kokemustaan sukupuolesta kunnioitettiin ja tuettiin käytännön toimilla. Tällainen oli esimerkiksi lapsen mahdollisuus valita sukupuolenmukaisissa jaoissa ryhmä oman sukupuolikokemuksensa mukaisesti ja mahdollisuus käyttää yksityistä pukutilaa. Lapsen kutsumanimen käyttö nostettiin vastauksissa esiin tukevana toimenpiteenä ja lapsen puhuttelemisen hänen sukupuolikokemustaan kunnioittavasti. Avoimuutta sukupuolen moninaisuudesta pidettiin tärkeänä. Myös opettajan rohkeutta ottaa yhteyttä huoltajiin ja kysyä epäselvissä asioissa arvostettiin. Liikuntatunneista toivottiin sekaryhmiä ja sukupuolineutraaleja wc-tiloja kouluun.

✓ oppilaita ei jaeta sukupuolen mukaan ryhmiin
✓ sukupuolenmukaisissa jaoissa lapsi osallistuu sukupuolen kokemuksensa mukaisesti
✓ tuetaan lapsen omia mielenkiinnon kohteita
✓ liikunnassa yksityiset pukeutumistilat
✓ pukeutumistilat valitaan sukupuolikokemuksen mukaan
✓ ei sukupuolen mukaan jaettuja liikuntatunteja
✓ kutsumanimen käyttö
✓ tuetaan lapsen omaa kokemusta ja identiteettiä, hyväksytään lapsi omana itsenään
✓ lapsen tahdon kunnioittaminen
✓ avoimuus luokassa ja koulussa
✓ opettaja ottaa yhteyttä huoltajiin ja kysyy epäselvistä asioista
✓ pohjustettu lapsen sukupuolikokemuksesta kertomista luokassa käsittelemällä etukäteen sukupuolen moninaisuutta
✓ sukupuolineutraalit wc-tilat käytettävissä
✓ luokassa panostetaan kaverisuhteisiin opettajan johdolla
✓ puhutellaan lasta hänen sukupuolikokemuksen mukaisesti
✓ koulu-uinnissa mietitään vaihtoehtoja: <ul style="list-style-type: none"> - altaalle tulo ennen muita ja lähtö muita ennen suihkuun sukupuolikokemuksen mukaisessa pukuhuoneessa - kulku altaalle erityisryhmien pukuhuoneen kautta

Taulukko 2. Translapsia ja -nuoria alakoulussa tukevat toimintatavat.

Taulukossa 3. esitetään transnuoria tukevia toimintatapoja yläkoulussa. Nuoren hyväksyminen omana itsenään nousi tärkeäksi lähtökohdaksi, sillä muut nuorta tukevat toimintatavat oikeastaan perustuvat tälle olettamukselle. Nuoren toivoman kutsumanimen käyttö viestii siitä, että nuoren kokemus hyväksytään tai aikuinen on vähintään kohtelias nuoren toivetta kohtaan. Yksityinen pukeutumis- ja peseytymistila oli tukenut osaa nuorista sekä mahdollisuus osallistua sukupuolikokemuksensa mukaiseen liikuntaryhmään sekä uimaopetuksen korvaaminen muulla liikunnalla tai vapautus uimaopetuksesta. Sukupuolineutraalit wc-tilat helpottivat monen nuoren koulupäivää. Yleisesti avointa ja keskustelevaa ilmapiiriä arvostettiin.

✓ hyväksyminen omana itsenään
✓ kutsumanimen käyttö
✓ oma pukuhuone ja suihkutila liikuntatunneilla
✓ ei tytöttelyä ja pojittelua
✓ liikunta oman sukupuolikokemuksen mukaisessa ryhmässä
✓ mahdollisuus korvata uimaopetus muulla tavoin tai vapautus koulun uimaopetuksesta
✓ avoin ja keskusteleva ilmapiiri
✓ sukupuolineutraalit wc-tilat

Taulukko 3. Translapsia ja -nuoria yläkoulussa tukevat toimintatavat.

Niin Taulukossa 2. kuin Taulukossa 3. esitetyt toimintatavat toimivat sekä ala- että yläkoulunkin puolella. Molemmissa taulukoissa nousee esiin avoimuuden tuoma hyöty lapsille ja nuorille. Opettajien kannattaakin uskaltaa olla avoimia ja puhua oppilaiden kanssa rohkeasti sukupuolen moninaisuudesta sekä rohkaista oppilaita avoimuuteen. Tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, ellei tila siihen ole turvallinen. Turvallisen tilan ja kaikkia kunnioittavan ilmapiirin luomiseen kouluympäristössä on syytä kiinnittää huomiota. Tämä edesauttaa

myös muita oppilaita eikä ainoastaan sukupuoleltaan ei-binäärisiä tai muita sateenkaarinooria. Myös Tasa-arvolaisissa (2014 § 5a, § 7) on erikseen mainittu, että sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä on kielletty ja oppilaitoksilla on velvollisuus edistää sukupuolten tasa-arvoa.

4.6 Missä opettajat ja koulu olisivat voineet toimia toisin?

Koulun epäonnistuneista käytänteistä esiin nostettiin erityisesti koululiikunta. Tanssinopetuksessa oli joissakin tapauksissa noudatettu perinteistä sukupuolijakoa vastoin lapsen tai nuoren kokemusta ja tahtoa. Myös liikuntatunneille yleensä toivottiin enemmän vaihtoehtoisia suoritustapoja, joilla oppilas voisi osallistua liikunnanopetukseen tai suorittaa muualla liikunnan opintoja, jos kehodysforian vuoksi osallistuminen koululiikuntaan oli haastavaa. Lapselta evätty mahdollisuus osallistua sukupuolikokemuksen mukaiseen ryhmään koettiin negatiivisena. Samoja oppisisältöjä toivottiin tyttöjen ja poikien liikuntatunneille, jolloin sisältöerojen tuoma kahtiajako liikuntaryhmien välillä ei olisi niin suuri.

Alakoululaisten vanhemmat toivoivat luontevaa tilaa ja aikaa keskustella opettajan kanssa lapsen ominaisuuksista ja sukupuolikokemuksesta. Myös turhaa jakoa binäärin sukupuolen perusteella toivottiin vältettävän niin jonoissa kuin liikuntatunneillakin. Kouluissa toivottiin sukupuolen moninaisuuden näkyväksi tekemistä opettajien ja oppilaiden välisissä keskusteluissa. Kiusaamiseen puuttuminen oli osan mielestä ollut riittämätöntä. Yhden vastaajan lapsen sukupuolikokemusta ei ollut huomioitu millään tavalla koulussa tai se oli sivuutettu kokonaan, mikä vaikutti lapsen haluttomuuteen käydä koulua.

Oppilaiden ”tytöttely” ja ”pojittelu” oli aiheuttanut joillekin lapsista epämukavaa oloa. Tytöttely ja pojittelu tarkoittaa puhetapaa, jolla viitataan johonkin lapsiryhmään oletetun sukupuolen perusteella. Esimerkiksi tällaista puhetta voi olla ”Tytöt, lähtekää reippaasti ulos!” tai ”Pojat, ottakaa tytöt mukaan peliin!”. Näissä esimerkeissä puhuja olettaa oppilaiden sukupuolen ja saattaa sukupuolittaa väärin osan oppilaista. Sukupuolistereotypiat voivat huomaamatta toisintua näiden kategorisointien yhteydessä ja binääristä sukupuolijakoa uusintetaan.

Sukupuolineutraaleja wc-tiloja sekä pukuhuoneita toivottiin niin ala- kuin yläkouluihin. Sukupuolineutraalit wc-tilat mahdollistaisivat kaikille nuorille koulupäivän aikana wc-käynnit ilman mahdollisia kiusallisia kysymyksiä tai väkivallan uhkaa. Jos lapsen tai nuoren habitus rikkoo binääristä sukupuolijakoa ja hän valitsee wc-tilan oman sukupuolikokemuksensa mukaan, se saattaa altistaa hänet muiden oppilaiden uteluille tai kiusaamiselle.

Opettajien ahdas näkemys sukupuolirooleista ja sen myötä esimerkiksi oppilaiden sukupuoli- ja ryhmäerät koettiin vaikeaksi. Aineiston perusteella kaikilla opettajilla ei ollut kykyä oman toiminnan reflektointiin, vaikka vanhemmat sekä lapsi olivat tuoneet esiin opettajan toiminnan lapselle tai nuorelle aiheuttamat haasteet. Erittäin haasteelliseksi voi muodostua tilanne, jossa opettaja ei tunnista tai halua muuttaa asenteitaan sukupuolivähemmistöjä kohtaan. Osalla opettajista tieto sukupuolivähemmistöistä voi olla vanhentunutta, omien arvojen värittämää tai virheellistä, mikä heijastuu opettajan toiminnan kautta oppilaisiin.

5 POHDINTA

Translasten ja -nuorten huomioiminen peruskouluissa on pääosin onnistunutta tutkielmani tulosten perusteella. Huolestuttavaa kuitenkin on se, että osa opettajista oli loukannut tai mitätöinyt lapsen tai nuoren sukupuolikokemuksen ja tasa-arvolaki jäi toteutumatta.

Tutkielmani tuloksista kävi ilmi, että noin 36 % vastaajien lapsista koki, ettei heidän sukupuolikokemuksensa tullut nähdyksi koulussa. Lapsen näkeminen omana itsenään ja opettajan hyväksyntä lisää koulussa viihtymistä ja ehkäisee syrjäytymistä (Janhunen 2013, 30). Koulu on iso osa lapsen ja nuoren arkea ja koulussa solmitaan myös ystävyyssuhteita, jotka ulottuvat usein vapaa-ajallekin. Jos lapsi tai nuori ei koe oloaan koulussa turvalliseksi tai hyväksytyksi omana itsenään, niin turvattomuuden kokemus saattaa vaikuttaa kokonaisvaltaisesti lapsen ja nuoren elämään. Tasa-arvolain (Tasa-arvolaki 1986/609 5§, 5§a) tarkoituksena on estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä ja koulutuksen järjestäjän on edistettävä toiminnassaan sukupuolten välistä tasa-arvoa. Mielestäni sukupuolten tasa-arvo ei voi toteutua koulussa, jossa trans- tai muunsukupuolinen oppilas kokee joutuvansa piilottamaan sukupuolikokemuksensa.

Koululiikunta on erityinen oppiaine verrattuna muihin peruskoulussa opiskeltaviin aineisiin, sillä liikunnantunneilla oppilaat käyttävät oppimisen välineenä omaa kehoaan, jolloin kehoon liittyvät epävarmuudet ja kehodysforia saattavat vaikuttaa suoriutumiseen. Koululiikunnassa oppilaat saatetaan erotella tyttöjen ja poikien liikuntaryhmiin, jolloin binäärisen sukupuolikokemuksen ylittävä oppilas saatetaan sijoittaa liikuntaryhmään vastoin omaa sukupuolikokemustaan. Liikuntatunneilla saattaa tapahtua myös vertailua oppilaiden kesken kehollisen kykenevyyden suorituksissa sekä julkista arviointia erilaisten opettajajohtoisten arviointityökalujen ja mittareiden muodossa. Julkiset omaan kehoon kohdistuvat arvioinnit voivat aiheuttaa epämukavan olon kenelle tahansa, mutta erityisen haastavia ne ovat oppilaille, jotka kokevat oman kehonsa itselleen vieraaksi. Koululiikunnassa tulisikin huomioida sukupuolen moninaisuus hyvin sensitiivisellä otteella ja työtavoilla, jotta ahdistusta lisäävät toimintatavat voitaisiin tarvittaessa korvata oppilaiden yksilöllisyyden huomioivilla käytänteillä.

Koulujen liikuntatuntikäytännöt vaikuttavat tulosteni perusteella kirjavilta ja ne saattavat asettaa eri puolilla Suomea elävät translapset ja -nuoret keskenään epätasa-arvoiseen asemaan. Liikuntaryhmän vaihto sukupuolikokemuksen mukaiseen ryhmään ei liene niin suuri ponnistus kouluilta ja opettajilta, etteikö sitä voitaisi toteuttaa pienessäkin kunnassa, silloin kun ryhmän vaihto olisi lapsen edun mukaista.

Huomiota herättävää aineistossani on se, kuinka moni yläkoulun oppilas ei osallistu koulun uimaopetukseen. Vain yksi kahdeksasta, eli 12,5 % vastaajien yläkouluikäisestä nuoresta, osallistui koulun uimaopetukseen. Osalla oli uinnista vapautus ja osa suoritti uintia korvaavaa liikuntaa joko uintituntien aikana tai koulun jälkeen. Yläkouluikäisillä nuorilla oman kehon muutokset murrosiän myötä saattavat voimistaa kehodysforiaa, jolloin voi olla perusteltua vapauttaa nuori koulun uinneista. Vapautus ei voi kuitenkaan olla ensisijainen vaihtoehto, joka samalla vapauttaa koulut ja opettajat pohtimasta vaihtoehtoisia uimajärjestelyjä. Jos uinnista vapautumisen syynä on lapsen tai huoltajan toive esimerkiksi voimakkaan kehodysforian vuoksi, voidaan myös alakouluikäiset oppilaat perustellusti vapauttaa uimaopetuksesta. Pienemmällä koululaisilla uintiin osallistuminen voi kuitenkin olla mahdollista muutamien erityisjärjestelyin, sillä kehon sukupuolittuneet osat on helpompi peittää muilta ennen murrosiän alkamista.

Sekaryhmät voivat helpottaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden liikuntatunneille osallistumista, jolloin heidän sukupuolen kokemuksensa ei korostu koululiikunnassa sukupuolen perusteella tehtyjen ryhmäjakojen vuoksi. Sekaryhmien lisäämistä kouluissa kannattaa suosia, sillä se helpottaa sukupuolivähemmistöön kuuluvien nuorten osallistumista tunneille.

Tutkielmani vastaajien lukumäärän pienuuden vuoksi kiusaamisesta ei voida tehdä yleisiä päätelmiä, mutta Terveyden- ja hyvinvoinninlaitoksen tekemän kouluterveyskyselyn mukaan (THL 2017) 19 prosenttia 4.- ja 5.- luokkalaisista oli joutunut kiusatuksi sukupuolen, ihonvärin, uskonnon, ulkonäön, kielen, vammaisuuden tai perheen vuoksi. Yläkouluissa vastaava prosentti oli 24. Tutkielmassani yläkouluikäisistä 25 prosenttia oli kohdannut kiusaamista sukupuolensa vuoksi, mikä noudattelee THL:n tilastoja kiusaamisen yleisyydestä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten ja lasten kohdalla. Tutkielmassani 29 prosenttia alakouluikäisistä oli kiusattu, mikä on kymmenen prosenttiyksikköä enemmän kuin THL:n Kouluterveyskyselyn 2017 mukaan. Kouluterveyskyselyn (2019) mukaan kaikista 4. ja 5. luokkalaisista noin 7 % oli kokenut kiusaamista vähintään kerran viikossa. Kaikista yläkouluikäisistä vuonna 2019 tehdyssä tutkimuksessa kiusaamista oli kokenut vähintään kerran viikossa noin 6 % vastaajista. Huolestuttavaa Kouluterveyskyselyn 2019 tuloksissa oli sukupuolivähemmistöjen kokeman väkivallan suuri määrä suhteessa muihin lapsiin ja nuoriin. Esimerkiksi yläkouluikäisistä sukupuolivähemmistöön kuuluvista nuorista 23 % oli kokenut kiusaamista vähintään kerran viikossa, mikä on huomattavasti enemmän kuin cis-sukupuolisten lasten kohdalla. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019, 78.) Tutkielmani tulokset vastaavat Sosiaali- ja terveysministeriön koostaman aineiston Kouluterveyskyselyn (2019) tuloksia kiusaamisen osalta, sillä tutkielmani

tulosten perusteella yläkouluikäiset sukupuolivähemmistöön kuuluvat nuoret olivat kokeneet sukupuolensa perusteella kiusaamista 25% tapauksista.

Vastaajien pieni määrä tutkielmassani kuitenkin saattaa vääristää tuloksia niin, ettei niitä pidä liikaa yleistää tai tehdä muuta kuin suuntaa antavia johtopäätöksiä.

Tuija Huuki (2018, 182–183) on tutkinut päiväkotii-ikäisten poikien sukupuoleen perustuva kiusaamista osana vallankäytön tutkimustaan. Tutkimuksessa ilmeni, että pojat saattavat ylläpitää valtahierarkiaansa esimerkiksi seksuaalisella häirinnällä, joka kohdistuu feminiiniseen osapuoleen. Tällainen toiminta normalisoi heteroseksuaalisen sukupuolihierarkian ja rakentaa poikien maskuliinisuutta. Translasten ja -nuorten kokema häirintä ja kiusaaminen voidaan mielestäni liittää tähän samaan ilmiöön, jossa koulujen cis- ja heteronormatiivinen asenneilmapiiri välillisesti ruokkii sukupuolihierarkiaa ylläpitävää toimintaa. Lehtonen (2018, 130–131) on niin ikään todennut, että sukupuolinormista poikkeavat pojat kohtaavat sukupuolinormia rikkoviin tyttöihin verrattuna enemmän kiusaamista ja häirintää. Fyysistä väkivaltaa kokivat transfeminiiniset nuoret sekä ei-heteroseksuaaliset pojat koulussa tai koulumatkalla useammin kuin transmaskuliiniset nuoret. Sosiaali- ja terveysministeriön kokoaman aineiston kouluterveyskyselystä (2019, 80, 449–450) mukaan 40% transnuorista oli kokenut seksuaalista häirintää viimeisen vuoden aikana, kun kaikista nuorista häirintää oli kokenut 21%. Seksuaalista väkivaltaa viimeisen vuoden aikana oli kokenut yläkouluikäisistä transnuorista 24%, kaikkien nuorten kokeman seksuaalisen väkivallan jäädessä lukuun 7%.

Brittiläisen kyselytutkimuksen mukaan puolet transnuorista kokee kiusaamista koulussa ja neljäsosassa tapauksista opettajat olivat osallistuneet kiusaamiseen (Huuska 2011, 239). Kouluterveyskyselyn (2019) tulokset transnuoriin kohdistuvasta kiusaamisesta mukailevat tätä lukua.

Kuten luvussa 2.1 viittasin Foucault'n (1975) kurinpidolliseen valtajärjestelmään ylläpidettäessä normatiivista järjestystä, voidaan todeta kurinpidollisen vallan toimivan myös koulussa vertaissuhteissa ikätovereiden kesken. Normeja rikkovaa voidaan uhata väkivallalla tai häirinnällä. Tällainen kurinpidollinen toiminta, myös vertaissuhteissa, tuo esiin cis-normatiivisen järjestyksen, jota yritetään ylläpitää kurinpidollisilla keinoilla muiden nuorten keskuudessa. Oppilaat ovat sisäistäneet cis-normatiivisuuden osana yhteiskunnallista järjestystä ja he pyrkivät tarkkailemaan sen toteutumista itsessään ja muissa. (Foucault 1975, 304–311.) Cis-heteromaskuliinisuutta on pidetty hierarkkisesti korkeimpana tapana ilmentää sukupuolta ja sen asemaa pyritään ylläpitämään käyttämällä normatiivistavaa valtaa normeja rikkovia kohtaan (Honkasalo 2016).

Kouluissa homottelu on yleistä ja sillä korostetaan valtahierarkioita erityisesti poikien kesken. Homottelu ei välttämättä liity suoraan kenenkään seksuaaliseen suuntautumiseen, vaan sitä käytetään yleisenä haukkumasanana, jolla osoitetaan nimittelijän valta suhteessa kiusattuun. Suomessa on tutkittu, ettei homottelu korreloi nimittelijän homofobisiin asenteisiin vaan nimitely on osa laajempaa poikien koulukulttuuria. (Lehtonen 2003, 144–145.) Toisaalta homottelua saavat osakseen juuri vääränlaista maskuliinisuutta ilmaisevat pojat ja homo-sanan käyttö on usein sukupuolittunutta. (Lehtonen 2003, 146, 148–149.)

Tiedonpuute ja ymmärrys sukupuolen moninaisuudesta tulee esiin myös välillisesti aiheen käsittelystä tai käsittelemättä jättämisestä oppitunneilla sekä koulun muussa toiminnassa. Vaikka opetussuunnitelmassa (OPS 2014) viitataan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen sekä sukupuolitietoiseen opetukseen, jää niiden käsittely kuitenkin täysin yksittäisen opettajan vastuulle. Opetussuunnitelmassa kerrotaan, että opetus on sukupuolitietoista. Tämä ei kuitenkaan käytännössä toteudu kaikkialla tasavertaisesti, eikä sukupuolitietoisuus-termiä juurikaan käytetä arkipuheessa. Jos aihe ei ole tuttu, saattavat opettajat vierastaa sukupuolen moninaisuuden käsittelemistä. Ne opettajat, joilla on enemmän ajantasaista tietoa, uskaltanevat rohkeammin käsitellä tunneillaan sukupuolen moninaisuutta sekä seksuaalivähemmistöjä.

Mielestäni on huomionarvoista, että translapsia ja -nuoria tukevat toimintatavat koulussa ovat kustannuksiltaan pääosin hyvin pieniä. Esimerkiksi osallistuminen oman sukupuolikokemuksen mukaiseen liikuntaryhmään ei ole kustannuskysymys. Translapsen tai -nuoren tukeminen ei ole kiinni taloudellisista seikoista monessakaan tapauksessa, vaan avainasemassa on lapsen opettajan asenteet ja toimintatavat. Useat yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa tukevat toimintatavat pystytään toteuttamaan pienillä teoilla opettajan itsensä toteuttamina, kuten oppilaan arvostaminen omana itsenään ja hänen kohtaamisensa omana yksilönään. Toki koulun fyysiset tilat rajaavat esimerkiksi pukuhuonejärjestelyjä, mutta esimerkiksi pukuhuoneen käyttö hieman muiden jälkeen tai ennen on yleensä mahdollista järjestää.

Näkemykseni mukaan koulun kyky kohdata sukupuolivähemmistöön kuuluvia oppilaita ei liity pelkästään paikkakunnan kokoon, vaan siihen liittyy myös muita tekijöitä. Yksittäinen opettaja saattaa olla yhtä pätevä kohtaamaan trans- tai muunsukupuolisen lapsen tai nuoren niin Pohjanmaalla kuin Pääkaupunkiseudulla eikä epäasiallinen kohtelu riipu paikkakunnasta. Koulun rakenteet ja ympäröivät asenteet toki vaikuttavat myös opettajien mahdollisuuksiin toimia sukupuolivähemmistöön kuuluvien lasten etujen mukaisesti, jolloin opettajalta vaaditaan rohkeutta ja tietoa toteuttaa yhdenvertaista opetusta ja kasvatusta yhteisön asenteista huolimatta.

Sukupuolineutraalit wc-tilat saattavat olla haastavampia toteuttaa vanhoissa koulurakennuksissa, joissa ei aina ole yksittäisiä wc-koppeja. Tällaisissa tapauksissa kyse saattaa olla

kustannuskysymyksestä, jos kouluun tarvitaan kokonaan uusi wc-tila. Jos koulussa on käytössä yksittäiset wc-kopit, on sukupuolineutraaliuden toteuttaminen helppoa ovien sukupuolimerkin- töjä muuttamalla. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutuminen ei kuitenkaan saa olla kiinni kunnan taloustilanteesta, vaan mielestäni oikeus turvalliseen ympäristöön tulee olla jokaisella koululaisella. Osalle oppilaista juuri sukupuolineutraali wc on koulussa turvallinen tila.

Sukupuolen moninaisuus ei ole ideologinen asia, johon voidaan uskoa oman arvomaail- man mukaan. Sukupuolen moninaisuuteen pitäisi suhtautua samalla vakavuudella kuin muihin oppilaan koulussa tarvitsemiin erityisjärjestelyihin, kuten esimerkiksi oppimisvaikeuksien edellyttämiin tukitoimiin, oppimisen ja turvallisen kouluympäristön takaamiseksi.

”Tytöttelyn” ja ”pojittelun” sijaan opettajan kannattaa suosia sukupuolineutraaleja ter- mejä. Oppilaisiin joukkona voi viitata esimerkiksi sanoilla tyypit, kaverit, lapset tai nuoret, ikä huomioiden. Toimiva tapa on myös kutsua oppilaita etunimillä, eikä puhutella heitä joukkona. Tämä onnistuu etenkin silloin, kun puhuteltavien oppilaiden ryhmässä ei ole montaa henkilöä. Liisa Tainio (2009, 157–158, 180) on tutkinut opettajien sukupuolen mukaan tekemien jakojen mukaista puhuttelua luokkahuoneissa. Tainio (2009) huomasi, että usein työrauhaa koskevissa tapauksissa viitattiin koko sukupuoleen ryhmänä. Koko sukupuolen puhuttelu yhtenä ryhmänä korostaa sukupuolen yhteisiä piirteitä unohtaen yksilöiden väliset erot ja leventää kuilua soku- puolten välillä. Opettajan toistaessa tiettyä puhetapaa hän tekee siitä luonnollisen mallin, joka saattaa siirtyä oppilaille normaaliksi tavaksi puhua ja olla koulussa. Tällainen sukupuolten eroa korostava malli on ristiriidassa suomalaisen koulun tasa-arvoihanteen kanssa puhumattakaan sen haittavaikutuksista translapsille ja -nuorille.

Koulu voi tukea myös translasten ja -nuorten vanhempia heidän kasvatustyössään, sillä osa vanhemmista tarvitsisi tukea vanhemmuuteensa. Sosiaali- ja terveysministeriön kokoamassa aineistossa Kouluterveyskyselystä (2019, 80, 449–450, 452) nousi esiin transnuorten kokema vanhempien lapsiinsa kohdistama väkivalta. Vastanneista 8. ja 9.luokkalaisista nuorista, jotka olivat valinneet sukupuolekseen jonkin muun kuin tytön tai pojan, 46% ilmoitti kokeneensa viimeisen vuoden aikana henkistä väkivaltaa ja 23% fyysistä väkivaltaa vanhempiensa tai muun huoltajan taholta. Nämä luvut ovat merkittävästi korkeampia kuin kaikkien nuorten kokema väkivalta. Henkistä väkivaltaa perhepiirissä oli kokenut kaikista 8. ja 9.luokkalaisista nuorista 28% ja fyysistä väkivaltaa 12%. Transnuorten perhepiirissä kohtaama väkivalta on hälyttävän suurta. Vanhemmat tarvitsisivat enemmän tukea, jotta he pystyisivät tukemaan lastaan. Van- hempien saattaa olla vaikea hyväksyä seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvaa lastaan tai nuorta, mikä saattaa ilmetä äärimmäisessä muodossaan väkivaltana.

Koulun tehtävänä on opettaa ja kasvattaa lapsia ja nuoria sekä siirtää heille kulttuurillisesti omaksutut arvot. Opettajat ovat yhteiskunnallisia toimijoita, jotka kurin sekä vallan avulla pyrkivät muokkaamaan oppilaiden ajattelua yhteiskunnan kannalta toivottuun suuntaan. (Foucault 1975, 249.) Sosiaali- ja terveysministeriön kokoamassa aineistossa (2019, 451) todettiin, että koulutusjärjestelmän läpäisee varhaiskasvatuksesta asti vahva sukupuoli- ja heteronormi. Nämä normit vaikuttavat erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien nuorten elämään haitaten heidän mahdollisuksiensa osallistua yhdenvertaisesti ja tasa-arvoisesti koulussa sekä yhteiskunnassa. Koulujen sukupuolitetut tilat lisäävät ulkopuolisuuden kokemusta ja haastavat erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten elämää toiseuttamalla heitä. Nämä normien aiheuttamat haasteet tulisi mielestäni huomioida opetusta järjestettäessä, sillä yhteiskunta ei mielestäni voi hyväksyä lasten ja nuorten eriarvoistavaa kohtelua. Koulun tulee olla tasa-arvoinen ja yhdenvertainen instituutio ja kohdella kaikkia sukupuolia arvostavasti nostamatta mitään sukupuolen kokemusta muita korkeammalle. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019, 451.) Koulun normalisoivassa kulttuurissa ei välttämättä huomioida niitä lapsia ja nuoria, jotka eivät sovi muottiin. Normaalistava kasvatus helposti sulkee ulos osan ihmisistä. Jotta normaalistamisen piiriin voidaan lukea sukupuoltaan binääriin ulkopuolella toteuttavat lapset ja nuoret, tulisi yhteiskunnan käsityksen normaalista muuttua, koulu mukaan lukien.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmassani tarkastelin translasten ja -nuorten vanhempien vastauksia siitä, kuinka peruskoulussa on onnistuttu tukemaan translapsia ja -nuoria. Yhteiskunnan cis- ja heteronormatiiviset odotukset heijastuvat väistämättä kouluun ja sieltä lapsiin ja nuoriin. Koulussa ohjataan lapsia ja nuoria yhteiskunnallisen kurin avulla täyttämään yhteiskunnan normatiiviset odotukset tuottavasta ja oikeanlaisesta yksilöstä. Kuten Foucault (1975) esittää, kouluissa ohjataan kurinpidollisin keinoin lapsia ja nuoria toimimaan yhteiskunnallisesti toivottavalla tavalla. Kurin muoto on muuttunut fyysisestä rankaisemisesta kohti itseohjautuvuutta. Lapset ja nuoret sisäistävät normit ja alkavat toimia niiden mukaan. Tällöin kuri ei katoa, vaan muuttaa muotoaan.

Sukupuolivähemmistöille paikan löytäminen cis-normatiivisessa yhteiskunnassa tuo oman haasteensa. Koulu ei ole irrallinen yksikkö yhteiskunnasta vaan se toteuttaa vallalla olevaa normatiivista käsitystä toivotunlaisesta käyttäytymisestä. Sukupuolivähemmistöjen huomioiminen ja tasa-arvoisen sekä yhdenvertaisen koulupolun mahdollistaminen kouluissa on jäänyt tutkielmani perusteella osittain toteutumatta. Tutkielmani perusteella voidaan todeta, että translapset ja -nuoret saavat epätasa-arvoista kohtelua koulussa riippuen koulusta ja opettajasta. Yhtenäistä linjaa sukupuolivähemmistöjen huomioimiseen kouluissa ei vielä ole. Opettajien ja muun henkilökunnan akateemiseen tutkimukseen pohjaavalle koulutukselle on selkeästi tarvetta. Myös asennekasvatusta ja tietoisuuden lisäämistä sukupuolen moninaisuudesta tarvitaan. Normikriittistä työtä on tehtävä järjestelmällisesti, jotta cis-normatiiviset rakenteet saadaan näkyviksi ja niitä voidaan alkaa muuttamaan. Kouluterveyskyselyt 2017 ja 2019 tukevat tutkielmani tuloksia translasten ja -nuorten tuen tarpeesta peruskoulussa ja kertovat karua kieltä sukupuolivähemmistöön kuuluvien nuorten hyvinvoinnista.

Toisinaan ihmiset saattavat hyvää elämää tavoitellessaan joutua umpikujaan oman itsensä sekä cis- ja heteronormatiivisen yhteiskunnan väliin. Yleisesti ajatellaan, että hyvä elämä noudattaa perinteisiä hetero- ja cis-normatiivisia polkuja, mutta ne ihmiset, jotka eivät sovi tähän ihanteeseen, eivät välttämättä saavuta onnea yrittämällä ahtautua ulkoa annettuun muottiin oman itsensä kustannuksella. (Alasuutari 2017, 78–79.) Tämä olisi syytä ottaa huomioon myös kouluympäristöissä ja tehdä näkyväksi muitakin onnellisia tulevaisuuksia kuin perinteiset cis- tai heteronormatiiviset tulevaisuudet. Lapsilla ja nuorilla saattaa olla haasteita tehdä omannäköisiään valintoja, jos viesti ympäristöstä on se, että onni voidaan saavuttaa ainoastaan elämällä cis- tai heteronormatiivisen mallin mukaan.

Koulun merkitystä lapsen hyvinvoinnille ei tule väheksyä. Koulumaailmaan kuuluu tärkeänä osana vertaissuhteet ja lapsen käsitys itsestään osana ryhmää. Opettajien merkitys lasten

sosiaalistamisessa kouluyhteisöön ja yhteiskuntaan on tärkeä. Etenkin translasten ja -nuorten kohdalla ei ole merkityksetöntä, kuinka opettaja ottaa luokkayhteisöön inklusiivisesti mukaan kaikki lapset yhdenvertaisina yksilöinä. Opettajien kykenemättömyys tukea translapsia ja -nuoria näyttäytyy pahoinvointina sekä kiusaamisena.

Translasten ja -nuorten vanhemmat ovat esittäneet toiveen opettajien tiedon lisäämisestä sukupuolivähemmistöjen kohtaamisesta koulussa. Tällä hetkellä lapset ja nuoret kohdataan kouluissa tiedoilla, jotka perustuvat yksittäisten opettajien kiinnostuksen ja kokemuksen varaan, jolloin lasten ja nuorten saama kohtelu saattaa vaihdella laidasta laitaan. Translasten ja -nuorten koulupolku ei ole yhdenvertainen vaan sen sujuminen riippuu yksittäisen opettajan satumanvaraisesta osaamisesta. Kaikilla opettajilla ei ole ajantasaista tietoa ja osaamista sukupuolen moninaisuudesta, jolloin osa lapsista ja nuorista joutuu kokemaan epäasiallista kohtelua tai jäämään näkymättömiin. Tutkielmani perusteella ajantasaista koulutusta tarvitaan.

Koulujen hyviä käytänteitä tukeva tarpeellinen koulutuskokonaisuus puuttuu edelleen. Naisasialiitto Unionin Tasa-arvoinen varhaiskasvatushanke⁷ on kehittänyt sukupuolisensitiivistä varhaiskasvatusta käsittelevän koulutuksen. Kouluihin ei ole olemassa tarjolla yhtenäistä koulutuspakettia sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta kuten varhaiskasvatukseen (kts. Naisasialiitto Unionin Tasa-arvoinen varhaiskasvatus -hanke). Kouluissa tarvittaisiin vastaavaa monimuotoisuuden huomioivaa koulutusta. Terveystieteiden tutkimuskeskus (2019, 80) on pilotoimassa koulutusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien lasten ja nuorten kohtaamisesta ammatillisesti.

Varhaiskasvatuksessa ollaan edellä myös siinä mielessä, että sukupuolisensitiivisyys on kirjattu asetuksiin kattavammin kuin peruskoulussa. Peruskoulussa uusi opetussuunnitelma ohjaa opettajien työtä ja sukupuolietoisuutta on siinä sivuttu niukasti. Uuden opetussuunnitelman (OPS 2014) tulisi vahvemmin ohjata kouluja huomioimaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus kouluissa, jolloin myös se velvoittaisi vahvemmin kaikkia opettajia toimimaan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Yhdenvertaisuuslakiin on kirjattu viranomaisen ja koulutuksenjärjestäjän velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014 5 §, 6 §). Tämä velvoite sitoo myös opettajia virkaatekevinä sekä viranhaltijoina.

Ruuskan (2019) ja Lindenin (2019) tutkielmat transnuorten kokemuksista koulumaailmassa sijoittuvat lähelle omaa tutkielmaani ja niiden tulokset mukailevat omia johtopäätöksiäni olemassaolovasta tarpeesta huomioida sukupuolivähemmistöt osana kouluarkea tämänhetkistä tilannetta inklusiivisemmin. Sukupuolen moninaisuuden näkyminen kouluissa ja

⁷ Naisasialiitto unioni ry <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/>

yhteiskunnassa yleensäkin tekee näkyväksi binäärin sukupuoli- jaon ylittävät ihmiset, jolloin kaikki ovat inklusiivisesti osa kouluyhteisöä sekä yhteiskuntaa.

Kiinnostava jatkotutkimus olisi selvittää lasten ja nuorten omia kokemuksia koulusta ja verrata niitä vanhempien antamaan tietoon. Näitä yhdistelemällä olisi mahdollista saada kattavampi kuva koulumaailmassa sukupuolen moninaisuudesta tarvittavasta tiedosta sekä kehittää sukupuolivähemmistöjen koulupolkua yhdenvertaisemmaksi. Toisaalta myös opettajien tarpeita ajantasaisen tiedon saatavuudesta sukupuolitietoista opettamista kehitettäessä olisi kiinnostavaa tutkia sekä opettajien asenteita transsukupuolisuutta ja sen huomioimista kohtaan.

Opettajien tiedon lisääminen ja hyväksi havaittujen toimintamallien välittäminen koulun ammattilaisille voi vähentää epäasiallista kohtelua ja ennen kaikkea lisätä tietoisuutta sukupuoleltaan moninaisten lasten kohtaamisesta. Uskon, että tiedon lisäämisellä on mahdollista saada aikaan ymmärtämystä sekä muutosta avoimempaan yhteiskuntaan. Tällä voimme helpottaa monen lapsen ja nuoren elämää sekä koulupolkua. Opettajat ovat avainasemassa tätä muutosta tehdessä.

7 KIRJALLISUUS

Addison, Joanne (2010) *Researching Literacy as a Lived Experience*. Teoksessa Eileen E., Schell & K. J. Rawson, (toim.) *Rhetorica in Motion. Feminist Rhetorical Methods & Methodologies*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 136–151.

Ahmed, Sarah (2018) *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Suom. Elina Halttunen-Riikonen. Tampere: Niin & Näin.

Ainsworth, Claire (2015) *Sex redefined*. *Nature* 2015 Vol. 518, 288–291. https://www-nature-com.libproxy.helsinki.fi/news/polopoly_fs/1.16943!/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/518288a.pdf (Haettu 11.10.2019)

Alanko, Katarina (2014) *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* Suom. Olavi Kaljunen. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. *Verkkojulkaisu* 72 Seta, Seta-julkaisu 23. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisu/sateenkaarinuori.pdf> (Haettu 15.10.2019)

Alasuutari, Pertti (2014) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Varpu (2017) *Kun yksi ovi sulkeutuu, toinen ovi avautuu. Normatiivisuuden karsima, menetys ja muutos*. *Sukupuolentutkimus -Genusforskning* 30:1, 77–81.

Alasuutari, Varpu, Kondelin, Sade, Tainio, Luca, Toriseva, Roosa & Vähäpassi, Emmi (2017) *Transtutkimuksen ja intersukupuolisuuden tutkimuksen ajankohtaisia kysymyksiä*. *Sukupuolentutkimus -Genusforskning* 30:1, 2–14.

Allsorts Youth Project & Brighton & Hove City Council (2019) *Trans Inclusion Schools Toolkit. Supporting trans & gender questioning children & young people in Schools/ Colleges*. Version 3.3. https://uploads-ssl.webflow.com/5888a640d61795123f8192db/5c0ff2e6f554ac6a3f017600_Trans_Inclusion_Schools_Toolkit_Version_3.3_Jan2019.pdf (Haettu 6.3.2019)

Asaf Orr, Esq & Joel Baum, M.S (N.d) *Schools In Transition A Guide for Supporting Transgender Students in K-12 Schools*. https://assets2.hrc.org/files/assets/resources/Schools-In-Transition.pdf?_ga=2.69419216.1563271132.1551813620-946048147.1548923454 (Haettu 6.3.2019)

Avioliittolaki 234/1929. Laki avioliittolain muuttamisesta 156/2015. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150156> (Haettu 20.3.2019)

Ben-Moshe, Liat, Nocella Anthony J. II & Withers, A. J. (2012) "Queer-Crippling Anarchism: Intersections and Reflections on Anarchism, Queerness, and Dis-ability," Teoksessa C. B. Daring, J. Rogue, Deric Shannon and Abbey Volcano (toim.) *Queering Anarchism: Addressing And Understanding Power and Desire*. Oakland: AK Press, 207–220.

Bettcher, Talia Mae (2016) *Intersexuality, Transgender, and Transsexuality*. Teoksessa Lisa Disch & Mary Hawkesworth (toim.) *The Oxford Handbook of Feminist Theory*. Oxford University Press. <https://www-oxfordhandbooks->

com.libproxy.helsinki.fi/view/10.1093/oxfordhb/9780199328581.001.0001/oxfordhb-9780199328581-e-21?print=pdf (Haettu 27.12.2019)

Boellstorff., Tom, Cabral, Mauro, Cárdenas, Micha, Cotten, Trystan, Stanley, Eric A., Young, Kalaniopua & Aizura, Aren Z. (2014) Decolonizing Transgender: A Roundtable Discussion. *TSQ* 1:3, 419–439.

Bryant, Karl (2006) Making Gender Identity Disorder of Childhood: Historical Lessons for Contemporary Debates. *Sexuality Research & Social Policy: Journal of NSRC*. Vol. 3, Issue 3, 23–29.

Butler, Judith (2008) Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.

Coleman, Eli, Bockting, Walter, Botzer, Marsha, Cohen-Kettenis, Peggy, DeCuypere, Griet, Feldman, Jamie, Fraser, Lin, Green, Jamison, Knudson, Gail, Meyer, Walter J., Monstrey, Stan, Adler, Richard K., Brown, George R., Devor, Aaron H., Ehrbar, Randall, Ettner, Randi, Eyler, Evan, Garofalo, Rob, Karasic, Dan H., Istar Lev, Arlene, Mayer, Gal, Meyer-Bahlburg, Heino, Paxton Hall, Blaine, Pfäfflin, Friedmann, Rachlin, Katherine, Robinson, Bean, Schechter, Loren S., Tangpricha, Vin, van Trotsenburg, Mick, Vitale, Anne, Winter, Sam, Whittle, Stephen, Wylie, Kevan R. & Zucker, Ken (2012) Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender Nonconforming People. World Professional Association for Transgender Health (WPATH). 7th Version. https://www.wpath.org/media/cms/Documents/SOC%20v7/Standards%20of%20Care_V7%20Full%20Book_English.pdf (Haettu 10.6.2019)

Cooper, Brittney (2016) Intersectionality. Teoksessa Lisa Disch & Mary Hawkesworth (toim.) *The Oxford Handbook of Feminist Theory*. Oxford University Press. <https://www-oxfordhandbooks-com.libproxy.helsinki.fi/view/10.1093/oxfordhb/9780199328581.001.0001/oxfordhb-9780199328581-e-20?print=pdf> (Haettu 27.12.2019)

Crenshaw, Kimberle (1989) Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum* 1989:1, 139–167. <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=uclf> (Haettu 31.8.2018).

Davis, Kathy (2014) Intersectionality as Critical Methodology. Teoksessa Nina Lykke (toim.) *Writing Academic texts Differently. Intersectional Feminist Methodologies and the Playful Art of Writing*. Routledge: New York, 17–29.

Enke, A. Finn (2013) The Education of Little Cis. Cisgender and the Discipline of Opposing Bodies. Teoksessa Susan Stryker & Aren Z. Aizura (toim.) *The Transgender Studies Reader 2*. New York: Routledge, 234–247.

Foucault, Michel (1975) Tarkkailla ja rangaista. Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.

Goodley, Dan (2014) *Dis/ability studies: theorising disablism and ableism*. London: Routledge.

Green, Richard (1987) *The "Sissy Boy Syndrome" and the Development of Homosexuality*. New Haven and London: Yale University Press.

Halberstam, Jack (1999) *Oh Bondage Up Yours*. Teoksessa Matthew Rottnek (toim.) *Sissies and Tomboys. Gender Nonconformity and Homosexual Childhood*. New York and London: New York University Press, 153-179.

Haraway, Donna (1997) *Modest_Witness@Second_Millennium:.FemaleMan@_Meets_Onco-Mouse™: feminism and technoscience*. New York: Routledge.

Haritaworn, Jin (2008) *Shifting Positionalities: Empirical Reflections on a Queer/Trans of Colour Methodology*. *Sociological Research Online* 13(1)13. <http://www.socresonline.org.uk/13/1/13.html> (Haettu 1.2.2020)

Helotie, Sini & Reimaluoto, Miska (2018) *Transsukupuolisten lasten vanhempien kokemuksia tuen saamisesta*. Opinnäytetyö. Sosiaaliala: Metropolia Ammattikorkeakoulu. http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/155381/Helotie_Sini_%20Reimaluoto_Miska.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Haettu 11.12.2018)

Helsingin ja Uudenmaanpiirin Sairaanhoidopiiri HUS. Mielenterveystalo. (2020) *Tukea sukupuoli-identiteetin jäsentämiseen*. https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/itsehoito-ja-op-paat/itsehoito/tukea_sukupuoli-identiteetin_jasentamiseen/Pages/default.aspx (Haettu 8.3.2020)

Honkasalo, Julian (2016) *When boys will not be boys: American eugenics and the formation of gender nonconformity as psychopathology*. *NORMA International Journal for Masculinity Studies* Volume 11/2016 - Issue 4. <https://www.tandfonline-com.libproxy.helsinki.fi/doi/full/10.1080/18902138.2016.1260261> (Haettu 9.3.2020)

Huuki, Tuija (2018) *Pojat ja (väki)valta kolmen metodologisen lähestymistavan valossa*. Teoksessa Antti Kivijärvi, Tuija Huuki & Harry Lunabba (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 175–196.

Huuska, Maarit (2011) *Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen*. Teoksessa Jussi Nissinen, Olli Ståhlström & Liisa Tuovinen (toim.) *Saanko olla totta. Seksuaalisen ja sukupuolisen monimuotoisuuden kohtaaminen*. Helsinki: Gaudeamus, 222–259.

Huuska, Maarit (2013) *"Mummi, olenko minä ihminen?" – tarinat translapsista*. *SQS* 7:1–2, 50–58.

Ilmonen, Kaisa (2011) *"Intersektionaalisen queer-tutkimuksen kytkentöjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä"*. *SQS* 5:2, 1–16. <https://journal.fi/sqs/article/view/50863> (Haettu 31.8.2018)

Janhunen, Kirsi-Marja (2013) *Kouluhyvinvointi nuorten tulkitsemana*. Akateeminen väitöskirja: Itä-Suomen yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1021-9/urn_isbn_978-952-61-1021-9.pdf (Haettu 15.10.2019)

Jauhiainen, Annukka (2009) Erillinen vai yhteinen koulu? Yhteiskasvatuskeskustelun sukupuolittunut toimijuus. Teoksessa Teoksessa Ojala, Hanna, Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (toim.) Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa. Tampere: Vastapaino, 101–135.

Jyväskylän yliopisto. 2015. Tutkimusstrategiat. Kriittinen tutkimus. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/kriittinentutkimus> (Haettu 11.12.2018)

Kafer, Alison (2013) "Introduction" s. 1–24, teoksessa *Feminist, Queer, Crip*. Bloomington: Indiana University Press.

Kallinen, Kati, Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna (2015) Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. Jyväskylä: United Press Global.

Kaltiala-Heino, Riittakerttu, Bergman, Hannah, Työläjärvi, Marja & Frisé, Louise (2017) Gender dysphoria in adolescence: current perspectives. *Dove Press: Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, Volume 2018:9, 31-41.

Karhu, Sanna (2017) *From Violence to Resistance: Judith Butler's Critique of Norms*. Academic Dissertation. University of Helsinki.

Kelso, Tony (2015) Still Trapped in the U.S. Media's Closet: Representations of Gender-Variant, Pre-Adolescent Children. *Journal of Homosexuality* Volume 62: 8. <https://www-tandfonline-com.libproxy.helsinki.fi/doi/full/10.1080/00918369.2015.1021634> (Haettu 10.12.2018)

Kilpiä, Juha (2011) Opettaja seksuaalisen ja sukupuolisen moninaisuuden äärellä. Teoksessa Jussi Nissinen, Olli Ståhlström & Liisa Tuovinen (toim.) *Saanko olla totta. Seksuaalisen ja sukupuolisen monimuotoisuuden kohtaaminen*. Helsinki: Gaudeamus, 260–270.

Kiviniemi, Kari (2018) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 73–87.

Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (2004) Paikantuminen. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström. *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 271–292.

Kondelin, Sade (2017) "If I could touch it, it would be something sticky and cold" Gender Dysphoria as an Embodied Experience. *Lambda nordica* 1/2017. <http://lambdanordica.org/index.php/lambdanordica/article/view/495/466> (Haettu 5.3.2019)

Konu, Anne (2002) *Oppilaiden hyvinvointi koulussa*. Akateeminen väitöskirja: Tampereen yliopisto.

Kosofsky Sedgwick, Eve (1991) How To Bring Your Kids Up Gay. *Social Text*, No. 29 (1991). Duke University Press, 18–27. <http://www.jstor.org/stable/466296> (Haettu 16.10.2019)

Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy (2018b) Muunsukupuolinen. Kielitoimiston sanakirja. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80> (Haettu 4.1.2019)

Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy (2018a) Transgender. Kielitoimiston sanakirja. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80> (Haettu 4.1.2019)

Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy (2018c) Transsukupuolinen. Kielitoimiston sanakirja. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?Opt=256&ListWord=transsukupuolinen&SearchWord=transsukupuolisuus&dic=1&page=results&UI=fi80> (Haettu 4.1.2019)

Kärnä, Teemu, Uusi-Mäkelä, Nina & Mattila, Aino (2018) Sukupuolen moninaisuus – lähestymistapa sukupuoleen muuttumassa? *Lääkärilehti* 45/2018 vsk 73 s. 2631 – 2635. https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/katsausartikkeli/sukupuolen-moninaisuus-ndash-lahestymistapa-sukupuoleen-muuttumassa/?pub-lic=03e1e8ab6640d519c8a09cdc446fff55&fbclid=IwAR0NPU870ciaok9vTH0wyvk5qSK13iXYY4TsWdPxem1MShk9RBVx_azQbPI (Haettu 10.6.2019)

Lahelma, Elina (2011) Sukupuolitietoisuutta kouluun ja opettajankoulutukseen: TASUKO-hankeesta eteenpäin. *Kasvatus* 1/2011, 90–95.

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002. *Finlex*. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020563> (Haettu 1.3.2020)

Laukkanen, Tiia, Pekkarinen, Elina & Vilmilä, Fanny (2018) Nuorisotutkimuksen etiikka. Teoksessa Tomi Kiilakoski & Päivi Honkatukia (toim.) *Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä*. Tampere: Vastapaino, 75–97.

Lehtonen, Jukka (2003) *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa*. Helsinki: Yliopistopaino.

Lehtonen, Jukka (2005) Heteroita oomme kaikki? Kasvatuksen heteroseksuaalinen normi. Teoksessa Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi & Marjo Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus*. Tampere: Vastapaino, 62–86.

Lehtonen, Jukka (2018) Ei-heteroseksuaalisten poikien ja transnuorten kokemukset ja valinnat koulutuksessa. Teoksessa Antti Kivijärvi, Tuija Huuki & Harry Lunabba (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 121–145.

Lepola, Outi (2018) Koko ajan jännittyneenä. Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana. Oikeusministeriö: selvityksiä ja ohjeita 51/2018. Helsinki: Grano Oy.

Linden, Manne (2019) Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden kokemuksia peruskoulun sukupuolikasvatuksesta. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto: Kasvatustiede Opettajakoulutuslaitos. https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/147875/Linden_Sukupuolivahemmistoihin%20kuuluvien%20oppilaiden%20kokemuksia%20peruskoulun%20sukupuolikasvatuksesta.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Haettu 21.1.2020)

Meyer, Elizabeth J. & Leonardi, Bethy (2017) Teachers' professional learning to affirm transgender, non-binary, and gender-creative youth: experiences and recommendations from the field. *Sex Education*, 18:4, 449–463.

Nash, Jennifer Christine. 2013. Practising Love: Black Feminism, Love-Politics, and Post-Intersectionality. *Meridians: Feminism, Race, Transnationalism* 11:2, 1–24.

Neary, Aoife (2017) New trans* visibilities: working the limits and possibilities of gender at school. *Sex Education Journal; Sexuality, Society and Learning* Volume 18, 2018: 4: Trans Youth in Education <https://www.tandfonline-com.libproxy.helsinki.fi/doi/full/10.1080/14681811.2017.1419950> (Haettu 10.12.2018)

Olson, Kristina R., Durwood, Lily, DeMeules, Madeleine & McLaughlin, Katie A. (2015) Mental Health of Transgender Children Who Are Supported in Their Identities. *Pediatrics* Volume 137, number 3, March 2015. <http://pediatrics.aappublications.org/content/pediatrics/early/2016/02/24/peds.2015-3223.full.pdf> (Haettu 7.1.2019)

Opetushallitus (2014) Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. https://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (Haettu 6.3.2019)

Parekh, Ranna. American Psychiatric Association. (2016) What Is Gender Dysphoria? <https://www.psychiatry.org/patients-families/gender-dysphoria/what-is-gender-dysphoria> (Haettu 8.3.2020)

Pearce, Ruth (2018) *Understanding Trans Health: Discourse, Power and Possibility*. Great Britain: Policy Press.

Pyne, Jake (2014) Gender independent kids: A paradigm shift in approaches to gender non-conforming children. *Canadian Journal of Human Sexuality* 23(1), 2014, 1–8.

Ronkainen, Suvi, Pehkonen, Leila, Lindblom-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija (2014) *Tutkimuksen voimasanat*. Helsinki: Sanoma Pro.

Sihvola, Juha (2002) Tarvitseeko tiede toisinajattelua? Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.) *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudemus, 105–117.

Rossi, Leena-Maija (2017) Performatiivisuus ja sukupuolentutkimuksen kumous. *Niin & Näin* 2/2017, 89-93. <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn172-14.pdf> (Haettu 8.3.2020)

Ruuska, Tupu (2019) *Lukiossa opiskelevien transnuorten kouluhyvinvointi*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. *Sukupuolentutkimuksen maisteriohjelma: Humanistinen tiedekunta*. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/301172/Tupu_Ruuska_Pro_gradu_2019.pdf?sequence=2&isAllowed=y (Haettu 20.1.2020)

Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry. *Sateenkaarisanasto*. *Intersukupuolisuus*. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/> (Haettu 8.3.2020)

Sosiaali- ja terveysministeriö (2019) *Väkivallaton lapsuus*. *Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:27. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161899/STM_2019_27_J.pdf?sequence=4&isAllowed=y (Haettu 13.3.2020)

Spade, Dean & Willse, Craig (2016) Norms and Normalization. Teoksessa Lisa Disch & Mary Hawkesworth (toim.) *The Oxford Handbook of Feminist Theory*. Oxford University Press. <https://www-oxfordhandbooks-com.libproxy.helsinki.fi/view/10.1093/oxfordhb/9780199328581.001.0001/oxfordhb-9780199328581-e-29?print=pdf> (Haettu 27.12.2019)

Steensma, Thomas D., Kreukels, Baudewijntje P.C., Jürgensen, Martina, Thyen, Ute, de Vries, Annelou L.C. & Cohen-Kettenis, Peggy T. (2013a) The Utrecht Gender Dysphoria Scale: A Validation Study. Teoksessa Steensma, T.D. (toim.) *From Gender Variance to Gender Dysphoria: Psychosexual development of gender atypical children and adolescents*, 41–56. <http://dare.uvu.vu.nl/handle/1871/40250> (Haettu 7.1.2019)

Steensma, Thomas D., Mcguire, Jenifer K., Kreukels, Baudewijntje P.C., Beekman, Anneke J. & Cohen-Kettenis, Peggy T. (2013b) Factors Associated With Desistence and Persistence of Childhood Gender Dysphoria: A Quantitative Follow-Up Study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 52:6, 582–590. <https://www-sciencedirect-com.libproxy.helsinki.fi/science/article/pii/S0890856713001871> (Haettu 4.1.2020)

Stryker, Susan & Bettcher, Talia M. (2016) *Introduction Trans/Feminisms*. *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, 3:1–2, Duke University Press.

Stryker, Susan (2008) *Transgender History*. United States of America: Seal Press.

Sudenkaarne, Tiia (2018) Trans- ja intersukupuolisuus queer-bioeettisinä kysymyksinä. *Suomen Filosofisen Yhdistyksen vuosikirja Ajatus Vol. 75*. 2018:1, 203-246.

Suhonen, Sami (2007) *Transsukupuolisuuden näkymätön historia*. Teoksessa Kati Mustola & Johanna Pakkanen (toim.) *Sateenkaari-Suomi. Sukuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen historiaa*, Helsinki: Like, 53–65.

Tainio, Liisa (2009) Puhuttelu luokkahuoneessa. Tytöt ja pojat huomion kohteena. Teoksessa Hanna Ojala, Tarja Palmu & Jaana Saarinen (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino.

Tasa-arvolaki 1986/609. Laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609#P4> (Haettu 16.9.2019)

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (2017) *Kouluterveyskysely*. <https://thl.fi/fi/-/kouluterveyskysely-2017-oppilaat-voivat-paremmiin-peruskoulun-alaluokilla-kuin-ylaluokilla> (Haettu 4.4.2019)

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (2019) *Kouluterveyskysely*. [https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tutkimustuloksia/kaikki-tulokset#Perustulokset 2019](https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tutkimustuloksia/kaikki-tulokset#Perustulokset%202019) (Haettu 9.3.2020)

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (2018) Sukupuolten tasa-arvo. Tasa-arvotiedon keskus. Tasa-arvosanasto. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sanasto#transsukupuolinen> (Haettu 4.1.2019)

Tomperi, Tuukka, Vuorikoski, Marjo & Kiilakoski, Tomi (2005) Kenen kasvatus? Teoksessa Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi & Marjo Vuorikoski (toim.) Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus. Tampere: Vastapaino, 7–28.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2002) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 384–394.

Valli, Raine (2018) Aineistonkeruu kyselylomakkeella. Teoksessa Valli, Raine (toimi.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Keuruu: PS-Kustannus, 92–116.

Valli, Raine & Perkkilä, Päivi (2018) Sähköinen kyselylomake ja sosiaalinen media aineistonkeruussa. Teoksessa Valli, Raine (toimi.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Keuruu: PS-Kustannus, 117–128.

Vastamäki, Jaana & Valli, Raine (2018) Tutkimusasetelman ja mittareiden valinta kyselylomaketutkimuksessa. Teoksessa Valli, Raine (toimi.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Keuruu: PS-Kustannus, 129–141.

Varto, Juha (2005) Koulun syytä etsimässä. Tiedon ja taidon erilaiset tehtävät kasvatuksessa. Teoksessa Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi & Marjo Vuorikoski (toim.) Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus. Tampere: Vastapaino, 197–216.

Vähäpassi, Emmi (2017) Transsukupuolisuuden poliittis-relaationaalinen malli. Sukupuolentutkimus -Genusforskning 30:1, 49–63.

World Professional Association for Transgender Health WPATH (2012) Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and GenderNonconforming People. 7th Version. https://www.wpath.org/media/cms/Documents/SOC%20v7/Standards%20of%20Care_V7%20Full%20Book_English.pdf (Haettu 4.1.2020)

Wittig, Monique (1992) The Straight Mind and other essays. Beacon Press: USA.

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325> (Haettu 21.1.2020)

LIITE 1.

Kyselylomake

Miten peruskoulu on onnistunut tukemaan sukupuoleltaan moninaisia lapsia ja nuoria?

Kyselyyn vastaaminen vie aikaa noin 20 minuuttia. Kaikkiin kysymyksiin ei tarvitse vastata. Vastaaminen tapahtuu anonyymisti eikä vastaajien henkilöllisyys tule ilmi kyselylomakkeesta. Kyselyssä voit kertoa myös lapsesi aiempien vuosien koulukokemuksista. Vastausaika on keskiviikkoon 6.3.2019 asti. Vastauksia käytän pro gradu -tutkielmassani, jota teen Helsingin yliopiston sukupuolentutkimuksen oppiaineeseen. Työssäni tutkin peruskoulun toimivia ja epäonnistuneita käytänteitä sukupuoleltaan moninaisten lasten kohtaamisessa. Vastauksia tullaan hyödyntämään mahdollisuuksien mukaan myös opettajien koulutuksessa. Jos voit tarvittaessa osallistua jatkohaastatteluun, voit lähettää sähköpostiosoitteesi alle olevaan osoitteeseen. Sähköpostiosoitteita ei yhdistetä vastauksiin ja niitä säilytetään vain tutkielman teon ajan. Lisätietoja tutkielmasta sekä kyselylomakkeesta sähköpostitse laura.haikonen@helsinki.fi. Kiitos ajastanne!

Laura Haikonen

laura.haikonen@helsinki.fi

1.Taustatiedot

Millä luokka-asteella lapsenne on nyt vastaushetkellä?

- 1–2 lk.
- 3–4 lk.
- 5–6 lk.
- 7–9 lk.

2.Taustatiedot

Kuinka lapsenne/nuorene kokee tai määrittelee sukupuolensa?

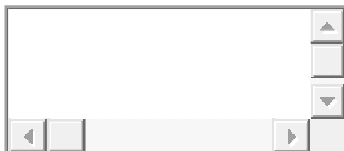
3.Taustatiedot

Vastaako lapsenne/nuorene vaatetus, hiustyylit tms. hänelle syntymässä määritettyä sukupuolta?

4.Taustatiedot

Kokeeko lapsenne/nuorene, että hän voi olla oma itsensä ja tulee nähdyksi sukupuolen kokemuksineen luokassa ja koulussa?

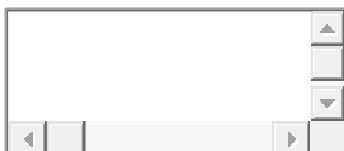
5.Koulun tilat

Onko lapsenne/nuorene koulussa sukupuolittamattomia wc-tiloja, joita on mahdollista käyttää päivän aikana?

- Kyllä.
- Ei.
- En osaa sanoa.

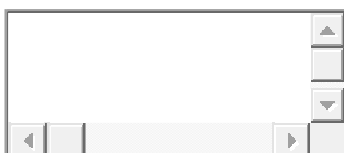
6.Koulun tilat

Miten lapsenne/nuorene pukeutumistilat on järjestetty liikuntatuntien yhteydessä?

7.Koululiikunta

Kuinka lapsenne/nuorene on huomioitu liikuntatunneilla (esimerkiksi tanssissa, liikuntaryhmien sukupuolijaottelut yms.)?

8.Koululiikunta

Kuinka lapsenne/nuorene uimaopetuksessa on huomioitu oppilaan sukupuolen moninaisuus ja toteutettu mahdolliset erityisjärjestelyt?

9.Opettajien osaaminen

Jos lapsenne käyttää tai on vaihtanut kutsumanimeään koulun aloittamisen jälkeen, niin kuinka tämä on huomioitu koulussa?

10.Opettajan osaaminen

Onko mielestäsi lapsesi opettajalla/opettajilla ollut tarpeeksi tietoa kohdata sukupuoli- ja sukupuolittain moninaisen tai sukupuoltaan pohtiva lapsi?

11.Opettajien osaaminen

Miten opettajien tietämys tai tiedonpuute sukupuolen moninaisuudesta on näkynyt vanhemmille?

12.Opettajien osaaminen

Onko tietojenne mukaan koulussa otettu esiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä opetuksessa tai muussa koulun toiminnassa?

13.Opettajien osaaminen

Kuinka mielestäsi lapsenne koulussa on onnistuttu huomioimaan sukupuoli- ja sukupuolittain moninaiset lapset/nuoret?

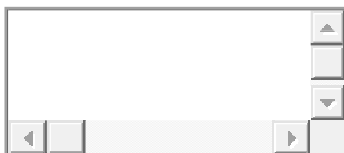
14.Opettajien osaaminen

Mitkä toimintatavat luokassa ja/tai koulussa ovat tukeneet lastanne/nuortanne?

15.Opettajien osaaminen

Missä asiassa olisit toivonut koulun tai opettajan toimivan lapsesi/nuoresi kohdalla toisin?

16.Opettajien osaaminen

Onko tietoonne tullut, että lapsenne/nuorene olisi kohdannut kiusaamista koulussa? Jos kiusaamista on tapahtunut, niin mikä on tietojenne mukaan aiheuttanut kiusaamisen? Jos kiusaamista on tapahtunut, niin miten asiaan on puututtu?

17.Mitä muuta haluaisit kertoa?

18.Suostun siihen, että vastaukseni tallennetaan ja niitä voidaan käyttää edellä mainitussa pro gradu tutkielmassa sekä mahdollisesti osana opettajien koulutusta.

- Kyllä.
- En.